

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

NEO-LİBERAL YAPILANMANIN KENTSEL MEKÂNA YANSIMASI: GAZİANTEP
ÖRNEĞİ

Yücel KAÇAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2008

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

NEO-LİBERAL YAPILANMANIN KENTSEL MEKÂNA YANSIMASI: GAZİANTEP
ÖRNEĞİ

Yücel KAÇAR

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Bediz YILMAZ BAYRAKTAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2008

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Yücel KAÇAR tarafından hazırlanan NEO-LİBERAL YAPILANMANIN KENTSEL MEKÂNA YANSIMASI: GAZİANTEP ÖRNEĞİ başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

Başkan

Yrd. Doç. Dr. Bediz YILMAZ
BAYRAKTAR
(Danışman)

Üye

Yrd. Doç. Dr. Hacı KURT

Üye

Yrd. Doç. Dr. Bülent
BATUMAN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

... / ... / 20..

Prof. Dr. A. Nükhet ADIYEKE
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Kentsel sistem, bugün insan topluluklarının hayatını geçirdiği, insan tarafından yaratılan ve bir ölçüde de insan yaşantısını etkileyen en önemli toplumsal pratiklerden biri olma özelliği ile bilim dünyasında çokça incelenmiştir. Yapılan her inceleme, kendisinden önceki kuramsal alan üzerinde yükselirken, kendisinden sonraki incelemelere de kaynaklık etmektedir. Sosyal bilimlerin hemen tüm alanlarında inceleme bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Kentsellik üzerine yapılan incelemeler/araştırmalar da bir süreç niteliği taşımakta ve bu sürece yapılan katkılarla ilerleyebilmektedir. Gaziantep kentselliğini araştıran bu tez de yine, kentleşme sürecinde kendisinden önce yapılan araştırmaları kaynak veri olarak almaktadır. Bundan dolayı tarihsel süreç içerisinde kentsel sistem üzerine geçmişten günümüze yapılan tüm incelemeleri ve araştırmaları yapan bilim insanlarına teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Her gelişme döneminin kendisine uygun bir kentsellik yarattığını, neo-liberal yapılanmanın da kendine uygun bir kentsellik sürecinde olduğunu vurgulayan, özellikle Türkiye'nin kentleşme sürecinde farklı bir dönemin oluştuğunu, Gaziantep kentselliğinde inceleyen bu tezde, emeği geçen değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Bediz YILMAZ'a ve Yrd. Doç. Dr. Hacı KURT'a çok teşekkür ederim.

Türkiye'nin birçok kentinde araştırma sürecinde gözlenen zorluklar Gaziantep kenti için de geçerli olmuştur. Bu zorluğun aşılmasında ve özellikle mahalle muhtarları ile yapılan yüzyüze görüşmelerde bana yardımcı olan yakın dostlarım Şeyhmuz GÜLTEKİN'e, Hasan GÜLER'e ve Behlül AĞAOĞLU'na çok teşekkür ederim.

ÖZET

Kapitalizm, bir toplumsal sistem olarak farklı gelişme dönemlerinden geçerek günümüze kadar varlığını sürdürmüş ve neo-liberal yapılanma bu sürecin son gelişme halkasını oluşturmuştur. Neo-liberal yapılanma bir gelişme dönemi olarak toplumsal sistemde birçok farklı özelliklere sahip olduğu için bir değişim ve dönüşüm sürecini yansıtmaktadır. İktisadi, toplumsal, siyasi, kültürel birçok alanda etkili olmasının yanı sıra, kentsel mekânın yapılanmasında da belirleyici bir gelişme dönemi olmuştur. Toplumun ve gelişme döneminin genel yapısını yansıtan ve ayna görevi gören kentsel mekân, neo-liberal yapılanmayı da yansıtarak, kapitalist gelişmenin temel öznelere birini oluşturmaktadır. Gaziantep kentini alan olarak seçen bu tezde bu değişimin nitel ve nicel unsurları incelenmektedir.

Neo-liberal yapılanma ile birlikte kent mekânı ile eklemlenen toplumsal sınıflarda farklı bazı stratejiler gelişmekte, formel ve enformel unsurlar geçişken bir hal almakta ve özellikle alt sınıf konut alanlarında Türkiye kentleşme sürecinde merkezi bir konumda olan karşılıklı temelli iktisadi ve kentsel bütünleşme tarzı Gaziantep kentinde de büyük ölçüde hissedilmektedir. Bu çerçevede Gaziantep'in bazı istatistikî verileri değerlendirilmiş, 1980 sonrası kent mekânının nasıl bir gelişme gösterdiği ilave imar planları çerçevesinde incelenmiş ve son olarak da Gaziantep kentinin içerisinde yer alan otuz mahallenin muhtarlarıyla yapılan yüzyüze görüşmeler yardımıyla bu mahallelerin temel özellikleri incelenerek toplumsal sınıfların kentle bütünleşme tarzları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Mekân, Kent ve Kentleşme, Neo-liberalizm

ABSTRACT

Capitalism, as a social system, has passed through different developmental periods and arrived today in which neoliberal restructuring constitutes the last link in the chain. Neoliberal restructuring points to a major procedure of change and transformation that is influential to many dimensions of the society. It has been a definitive developmental period with impact not only on economic, social, political and cultural aspects but also on the restructuring of the urban space. As a mirror that reflects the general structure of the society as well as the development period, the urban space also reflects the neoliberal restructuring, and as such, it is one of the principal actors of capitalist development. The study of the city of Gaziantep constitutes the framework of this thesis in which the qualitative and quantitative aspects of this change are being analysed.

Along with the neoliberal restructuring, social classes within the urban space develop some strategies, formal and informal aspects take a permeable form, and reciprocity which constitutes the main economic and urban integration form that is dominant in low-class residential areas throughout Turkey is also felt in Gaziantep. This thesis includes the analysis of the statistical data of Gaziantep, the examination of post-1980 urban plans in order to see the urban development of Gaziantep, and finally, based on face-to-face interviews with the administrators (muhtar) of 30 neighbourhoods, information on the characteristics of those localities as well as on the urban integration of social classes has been obtained.

Key Words: Urban Space, City and Urbanization, Neo-Liberalism

İÇİNDEKİLER	Sayfa No
ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
TABLO VE ÇİZİMLER ÇİZELGESİ	ix
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: KENTSEL MEKÂN KAVRAMI	4
I.1. Mekân Kavramı	4
I.1.1. Mekân Kavramına Eğilen İlk Düşünürler	5
I.1.2. 70'ler Kuşağının Mekâna Katkısı	8
I.1.3. Mekân Kavramının Değerlendirilmesi	13
I.2 Kentsel Mekân Kavramı	15
I.2.1. Kent ve Kentleşme	15
I.2.2. Kent Üzerine Düşünceler ve Kuramlar	17
I.2.3. Kentsel Mekân Kavramının Değerlendirilmesi	21
I.3. Neo-Liberalizm ve Kentsel Mekân	22
I.3.1. Keynesyen Sermaye Birikiminin Tıkanması ve Esnek Üretim	23
I.3.2. Neo-Liberalizm	25
I.3.3. Kentsel Mekânla İktisadi Bütünleşme Tarzları	29
I.3.4. Formel ve Enformelin Geçişken Geometrisi	33
I.3.5. Neo-Liberalizm ve Kent	38

II. BÖLÜM: TÜRKİYE VE GAZİANTEP’TE KENTLEŞME	45
II.1. Osmanlı Kent Mirası	47
II.2. 1923–50 Arası Ulus-Devletin Kentleşmesi	47
II.3. Ulus-Devletin Kentleşmesinde Gaziantep	49
II.4. 1950–80 Arası Emeğin Kentleşmesi	50
II.5. Emeğin Kentleşmesinde Gaziantep	53
II.6. 1980 Sonrası Türkiye’de Kentleşme	57
II.7. Değerlendirme	60
III. BÖLÜM: 1980 SONRASI GAZİANTEP’TE KENTLEŞME	62
III.1. 1980 Sonrası Gaziantep’teki Sanayinin Gelişimi	63
III.1.1. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985–1989)	64
III.1.2. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990–1994)	65
III.1.3. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996– 2000)	66
III.1.4. Gaziantep’in Günümüz Sanayi Yapısı	67
III.1.4.1. Organize Sanayi Bölgeleri	68
III.1.4.2. Gaziantep Serbest Bölgesi	70
III.1.4.3. Küçük-Orta Ölçekli Sanayi Bölgeleri	72
III.1.4.4. Örnek Sanayi Sitesi	73
III.1.4.5. Küçük Sanayi Siteleri	73
III.2. İstatistiklerle Gaziantep	74
III.2.1. Nüfus İstatistiği	75
III.2.2. Göç İstatistiği	78
III.2.3. Konut İstatistiği	80
III.2.4. İmalat Sanayi İstatistiği	80
III.2.5. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi	81

III.3. 1980 Sonrası Gaziantep'in Mekânsal Yapılanışı	84
III.3.1. İlave İmar Planları	90
III.3.1.1. 1980 İlave İmar Planı	90
III.3.1.2. 1989–1990 İlave İmar Planları	91
III.3.1.3. 1993 İlave İmar Planı	92
III.3.1.4. 1998 İlave İmar Planı	93
III.3.1.5. 2002 İlave İmar Planı	93
III.3.1.6. 2004 İlave İmar Planı	94
III.3.1.7. 2005 İlave İmar Planı	95
III.3.1.8. 2006 İlave İmar Planı	95
III.3.2. 2006 Arazi Kullanım Değerleri	96
III.3.3. 1980 Sonrası Gaziantep'te Kentleşme	98
III.3.4. Değerlendirme	104
III.4. Gaziantep'in Kent Mekânıyla İktisadi Bütünleşme Tarzları	107
III.4.1. İktisadi Bütünleşme Tarzları ve Kente Eklemlenme	108
III.4.2. İncelenen Mahalleler ve Genel Özellikleri	109
III.4.3. İncelenen Mahallelerin Ekonomik Özellikleri ve Oturanların Tercih Sebepleri	114
III.4.4. İncelenen Mahallelerdeki Konutların ve Arazilerin Genel Özellikleri	119
III.4.5. İncelenen Mahallelerdeki Sosyal İlişkilerin Genel Özellikleri	126
III.4.6. Gaziantep'te Sınıfsal Mekân Yapılanması	130

III.4.7. Değerlendirme	134
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	145
EKLER	

KISALTMALAR LİSTESİ

AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
ABYKP	: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BBYKP	: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DAB	: Doğu Anadolu Bölgesi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GBŞB	: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi
GTO	: Gaziantep Ticaret Odası
GSO	: Gaziantep Sanayi Odası
GAB	: Güneydoğu Anadolu Bölgesi
İİB	: İmar ve İskân Bakanlığı
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yörelere
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülleri
KÜGEM	: Küçük Sanayi Geliştirme Merkezi
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
TKA	: Toplu Konut Alanı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
TL	: Türk Lirası
TMMOB	: Türkiye Mimarları ve Mühendisleri Odaları Birliği
YBYKP	: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

TABLO VE ÇİZİMLER ÇİZELGESİ	Sayfa
Tablo 1: Gaziantep'in 1974 Yılı Arazi Kullanış Değerleri ve Oranları	55
Tablo 2: Gaziantep'in 1950-1980 Arasındaki Nüfus Sayım Sonuçları ve Artış Hızları	56
Tablo 3: Organize Sanayi Bölgelerinin Genel Özellikleri	69
Tablo 4: Gaziantep Organize Sanayi Bölgelerinin Faaliyetteki Firmaları	69
Tablo 5: Gaziantep Serbest Bölgesi	70
Tablo 6: Gaziantep Serbest Bölgesinin Yıllar İtibariyle Ticaret Hacimleri ve Oranı	71
Tablo 7: Küçük-Orta Ölçekli Sanayi Bölgeleri	72
Tablo 8: Örnek Sanayi Sitesi	73
Tablo 9: Küçük Sanayi Sitesi	73
Tablo 10: Gaziantep'in Yıllara Göre Genel Nüfusu ve Şehir-Köy Orantıları	75
Tablo 11: Nüfus İstatistikleri	76
Tablo 12: Göç İstatistiği	79
Tablo 13: Konut İstatistiği	80
Tablo 14: İmalat Sanayi İstatistiği	81
Tablo 15: Gaziantep Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (2003)	83
Tablo 16: Gaziantep Arazi Kullanım Değerleri (2006)	96
Tablo 17: İncelenen Mahallelerin Genel Özellikleri	112
Tablo 18: Mahallelerin Ekonomik Özellikleri ve Oturanların Tercih Sebepleri	116-117
Tablo 19: Mahallelerdeki Konutların ve Arazilerin Genel Özellikleri	120
Tablo 20: Mahallelerdeki Sosyal İlişkilerin Genel Özellikleri	126
Tablo 21: Gaziantep'te Toplumsal Sınıfların Mekânda Yansıması	132

Şekil 1: Kentin Şekillenışı	21
Grafik 1: Gaziantep'in 1974 Yılı Arazi Kullanım Değerleri	55
Grafik 2: Gaziantep İlinde İkamet Eden Diğer İl Doğumlular (2000)	79
Grafik 3: Gaziantep Arazi Kullanım Değerleri (2006)	96
Harita 1: 1974 Gaziantep Mücavir Saha Planı ve Eklentileri	87
Harita 2: Küçük-Orta Ölçekli İlave İmar Planlarının Kente Eklemlenmesi	89
Resim 1: Gaziantep'te Bazı Alt Sınıf Konut Alanlarının Uydu Görüntüsü	
Resim 2: Gaziantep'te Bazı Orta ve Üst Sınıf Konut Alanlarının Uydu Görüntüsü	
Resim 3: Gaziantep Kent Merkezinin Uydu Görüntüsü	
Resim 4: Gaziantep Kentinin Güney Bölümünün Uydu Görüntüsü	
Resim 5: Gaziantep Kent Merkezi ile Organize Sanayi Bölgelerinin Uydu Görüntüsü	

GİRİŞ

Neo-liberal yapılanma günümüz kapitalist dünyasını şekillendiren bir gelişme dönemi olarak, ülkelerin politikalarına yön vermektedir. Toplumsal yapıyı kendi toplumsal özelliklerine uygun hale getirmeye çalışan neo-liberal yapılanma, aynı zamanda toplumsal yapıdan da etkilenebilmektedir. Toplumsal pratiklerle biçimlenen mekânlar da yine bu gelişme döneminden etkilenmiş ve kendisini bu gelişme dönemine uyarlamaya çalışmıştır. Günümüz toplumlarının ağırlıklı yaşam mekânları kentsel mekânlar olduğuna göre, her gelişme döneminin kentsel mekân üzerine bazı etkilerde bulunması kaçınılmazdır. Neo-liberal yapılanma daha çok iktisadi içeriğine vurgu yapılan ve araştırılan bir kavram olarak değerlendirilse de, sadece iktisadi değil aynı zamanda siyasal, toplumsal, ideolojik, mekânsal pek çok etkisi de olmuştur. 1980 sonrası Türkiye’de uygulamaya konulan neo-liberal doğrultudaki politikaların genel olarak devletin yapısında, devlet/toplum ilişkilerinde ve bu ilişkileri belirleyen iktidar pratiklerinde önemli dönüşümlere yol açtığını söyleyebiliriz.

Her kapitalist gelişme döneminin kendi kentselliğini oluşturduğunu ve bu kentselliğin bir önceki gelişme dönemini veri alıp, bir sonraki gelişme dönemindeki kentselliğe ise kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz. Bu gelişme süreci içerisinde 1980 sonrasında neo-liberal yapılanma ile birlikte Türkiye’de yeni bir kentsel gelişme dönemine girildiğini söyleyebiliriz. Bu tez çalışması neo-liberal yapılanmanın kentsel mekâna etkisini Gaziantep kenti çerçevesinde incelemektedir. Bu tezin temel denenceleri;

- 1980 sonrası Türkiye’de yeni bir kentleşme dönemi oluşmuştur.

- Neo-liberal yapılanmanın kenti olarak da isimlendirilebilen bu kentleşme döneminde, değişim değeri ağırlıklı bir mekânsal örüntü oluşmuştur.
- Sermaye birikiminin düzenlenmesinde kentsel mekân kullanılmıştır.
- Kent içi mekândaki ikili yapı çok daha fazla keskinleşmiştir.
- Kentsel mekânın oluşmasında geleneksel dayanışma örgütlenmesi, özellikle alt sınıf konut alanlarında görülmektedir.
- Devlet, kentsel mekânın örgütlenmesinde önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu genel kavramsal çerçeve bağlamında, özellikle 1980 sonrası yoğun bir sermaye birikimine sahne olmuş Gaziantep kentinin bu iktisadi değişim ile kent mekânı düzeyinde yaşanan dönüşüm arasındaki ilişkinin düzeyi ve niteliğinin araştırılması, neo-liberal yapılanma ile oluşan gelişme döneminin kent ve kentsellik üzerine etkileri çerçevesinde, kent ve mekân kavramları ışığında, Türkiye'nin bundan önceki kentsel gelişime dönemlerini de hesaba katarak, günümüz kentselliğini anlamaya çalışmak, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Bu tezde tarihsel ve mekânsal olmak üzere iki temel sınırlamaya gidilmiştir. Mekânsal düzey Gaziantep kenti ile sınırlı tutulmuştur. İkincisi, Türkiye'de her ne kadar neo-liberal yapılanma 1980 sonrası milat alınarak incelense de bu dönüşümün tam olarak uygulanmaya başladığı ve yavaş da olsa sonuçlarının alındığı 1990'ların ortalarından günümüze kadar olan zaman dilimi içerisindeki sınırlamadır. Buna ek olarak neo-liberalizmin toplumun çeşitli alanlarına etkisi olmakla birlikte, tezimizde sadece kentsel mekân üzerine etkileri incelenmiş, bunun haricindeki alanlar çalışma dışı tutulmuştur.

Bu tez temel olarak üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kentsel mekân kavramı araştırılmış ve bu kavramı geçmişten günümüze inceleyen düşünürlerin görüşleri ele alınmış ve neo-liberal yapılanma ile kentin etkileşimi incelenmiştir. Tezin ikinci bölümünde, Türkiye ve Gaziantep'teki kentleşme dönemleri incelenmiştir. İlk olarak Türkiye tarihi boyunca oluşan kentleşme dönemleri incelenmiş, sonra da neo-liberal yapılanmanın kenti olarak isimlendirilen 1980 sonrası güncel kentleşme dönemine geçilmiştir. Neo-liberalizm ve kent kavramlarının genel olarak incelenmesinden sonra Gaziantep kentinin 1980 sonrasındaki değişim süreci içerisindeki dönüşümleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, tezin temel alanına işaret eden 1980 sonrası Gaziantep'teki kentleşme süreci, ilk olarak sanayi altyapısı ve bu sanayi altyapısının getirileri olan, göç, nüfus, konut, imalat sanayi gibi temel belirtileri istatistikî verilerle değerlendirilmiştir. Gaziantep'teki kentleşme süreci imar planları çerçevesinde incelenmiştir. Kentin şekillenmesini ve geleceğe aktarılmasını içeren imar planları, özellikle neo-liberal yapılanmanın kente biçtiği görevler çerçevesinde incelenerek, kent mekânına temel etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Son bölümde ise Gaziantep kent sınırları içerisindeki 186 mahalleden 30'unun kent bütünü dikkate alınarak dengeli bir şekilde seçilmesinden sonra, bu mahallelerin muhtarları ile yapılan yüzyüze görüşmelerde elde edilen bulgular tartışılmıştır. Yüzyüze görüşmeler mahallelerin konut yapılanmasının yanı sıra, içerisinde yaşayan kişilerin genel özelliklerini anlamayı da kapsamaktadır. Özellikle geleneksel dayanışma tarzlarının kent mekânını oluşturmada ne tür sınıfsal özellikler sergilediği incelenmiştir.

I. BÖLÜM: KENTSEL MEKÂN KAVRAMI

Kentsellik, toplumsal sürecin özel bir eğilim biçimi olarak görülebilir. Bu süreç insan tarafından yaratılan mekânsal olarak yapılandırılmış bir çerçevede gelişir. Kentsel mekân kavramı üzerine birçok düşünür önemli katkılarda bulunmuştur. Yapılan katkılar sonucunda kentsel mekân kavramı zenginleşmiştir ve bu zenginleşme yoğunlaşarak devam etmektedir. Kentsel olguları ve genelde toplumu anlayabilmek için uygun bir mekân kavramı tanımlamak zorundayız. Uygun bir toplumsal mekân felsefesi oluşturmak kentin mekânsal biçimini anlayabilmek için hayati önemdedir. Bu düşünceden hareketle tezimizin bu ilk bölümünde, kent ve kentleşme olgusuna geçmeden önce ilk olarak mekân kavramı incelenecektir. Mekân kavramı farklı düşünürlerin görüşleri çerçevesinde ve tarihsel bir sıralama içinde incelenip, kentsel mekân kavramının tanımlanmasından sonra, neo-liberal yapılanma ile kentsel mekânın ilişkisi birinci bölümde incelenmiştir.

I.1. Mekân Kavramı

Sosyal bilimlerin diğer kavramlarında olduğu gibi “mekân” kavramı üzerine de bilim dünyasında tam bir görüş birliği mevcut değildir. Ayrıca mekân kavramı başka kavramlarla birlikte kullanılarak da tanımlanmaktadır. Bu kavram genel olarak “zaman” ile birlikte kullanılmaktadır; asıl zorluk ise zaman-mekân diyalektiği içerisinde sadece mekânın araştırma konusu olmasıdır. Doğada tüm canlılardan belki de en fazla sosyal olan insandır. İnsanın birlikte hareket etme duygusu, birçok alanda kendisini gösterdiği gibi mekânsal pratiklerde de göstermektedir. Mekân insan için vazgeçilmez bir olgudur. İnsanların toplu yaşadığı ilk çağlardan günümüze mekân farklı görevler üstlenmiştir.

Doğada hayatta kalma mücadelesinden, insanlar arasındaki diğer mücadelelere kadar birçok alanda önemli görevler üstlenmiştir. Günümüz kapitalist sisteminde de yine önemli görevleri bulunmaktadır. Kapitalizm farklı gelişme dönemleri içerisinde günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Her gelişme dönemi kendi ekonomik yapısını oluştururken, aynı zamanda bu ekonomik yapıyla alakalı mekânı da oluşturmuştur. Bir diğer deyişle her gelişme dönemindeki mekân, kendisinden önceki mekân ile bağlantılı olarak kendisini oluşturmaktadır. Kapitalist sistemdeki hangi gelişme dönemi olursa olsun, mekânın bazı değişmeyen özellikleri mevcuttur (bkz. Harvey, 2003). Bunlar;

- Üretimi büyütmek
- Yeniden üretimi sağlamak
- Kârın azamiye çıkarılmasını kolaylaştıracak şekilde örgütlenmedir.

Bu üç özellik kapitalist sistemde mekâna verilen temel görevlerdir. Bunların dışında farklı görevler de üstlenebilen mekân, hangi gelişme döneminde olursa olsun bu temel görevlerini yitirmemiştir. Şimdi mekân kavramını değişik görüşler ışığında tanımlamaya çalışalım.

I.1.1. Mekân Kavramına Eğilen İlk Düşünürler

Mekân kavramı farklı görüşlerin ışığında günümüze kadar zenginleşmiş içeriği olan bir kavramdır. İlk mekânsal düşünürler daha çok mekânın toplumsal alanla olan ilişkisi üzerinde odaklanmıştır. Toplumsalın mı mekânı, mekânın mı toplumsalı etkilediği, yoksa her ikisinin karşılıklı etkileşimde mi bulunduğu gibi sorulara cevap aranmıştır. Bu sorularla ilgili ilk öne çıkan düşünür Georg Simmel'dir (bkz. Urry, 1999). Simmel boş

bir mekâna anlam kazandıran toplumsal etkileşimlerdeki mekânsal biçimlerin özelliklerini çözümlenmeye çalışmıştır. Bu çözümlenmelerde toplumsal etkileşimlerin mekâna nasıl yerleştiğinden, mekânsal örgütlenmeye kadar birçok alanda mekânın farklı özelliklerine dikkat çekmiştir. Simmel, mekânın toplumsal bir pratik olduğunu ve sonuçta toplumsal örgütlenmenin mekândan koparılması nedeniyle mekânın önemini yitirdiğini düşünmektedir. Louis Wirth ise toplum-mekân sorunsalına biraz daha değişik bir açıdan bakmaktadır. Wirth asıl olarak büyüklük ve yoğunluğa dayalı mekân örgütlenmesinin kendisine uygun toplumsal örüntüleri ürettiğini savlamakta, yani mekân örgütlenmesinin kendisine ait bir toplumsallaşma yarattığını vurgulamaktadır (Urry, 1999:21–22). Simmel ise toplumun kendisine ait mekânları ürettiğini öne sürer. Toplum-mekân sorunsalında belki de en önemli soru şudur: toplumsal sorunların çözülmesinde mekânın kullanılması mı yoksa mekânsal sorunların çözülmesinde toplumsalın kullanılması mı ön planda olmalıdır? Yani bir tarafta toplumsal sorunların çözülmesinde iyi düzenlenmiş mekânsal örgütlülüğün şartı, diğer tarafta ise mekânsal sorunların çözülmesinde toplumsal sorunların giderilmesi söz konusudur. Bu soruya Wirth'in cevabı birinci çözümü oluştururken, Simmel'in cevabı ise ikinci çözümü oluşturur.

Mekâna sadece toplum-mekân sorunsalı içerisinde değil, daha geniş bir bakış açısıyla bakmaya çalışan düşünürler de bulunmaktadır. Mekân hakkında genel bir görüş hazırlamaya çalışan Ernst Cassirer üç temel mekân deneyimi kategorisi ayırt eder. Birincisi, *organik mekân*: Genetik olarak aktarılmış gibi görünen, yani biyolojik olarak belirlenen mekânsal deneyimle ilgilidir. İkincisi, *algısal mekân*: Her türlü duyu deneyiminin -görme, dokunma, duyma ve hareket- nörolojik senteziyle ilgilidir. Üçüncü tür mekânsal deneyim soyuttur; Cassirer bunu *simgesel mekân* olarak adlandırmıştır. Burada, mekânsal boyutları olmayan simgesel betimlemeler yoluyla, mekânı dolaylı olarak yaşarız (Harvey,

2006:32). Bu üç mekânsal deneyim kategorisi birbirleriyle bağlantılıdır. Cassirer'in çözümlenmeleri mekân-toplum sorunsalından biraz daha uzakta, mekân-insan sorunsalına daha yakındır. Özellikle mekânın dolaylı olarak yaşanması daha çok duyu ile ilgili bir pratiktir. Hem somut mekânların (organik mekân) hem de soyut mekânların (simgesel mekân) bir arada olduğu tamamıyla kişilerin bakış açısına göre şekillenen bir genel mekân kavramı oluşturmaya çalışmıştır.

Genel bir mekân kavramı oluşturmaya çalışan bir diğer önemli düşünür ise Emile Durkheim'dir (bkz. Urry, 1999:19). Durkheim mekân kuramını toplum-mekân sorunsalı içerisinde değerlendirmiş hatta mekân konusunda bir toplumsal kuram oluşturmaya çalışmıştır. Bu kuramın temel önermesi ise mekânın toplumsal olmasıdır. Mekânsal temsiliyetler toplumsal örgütlenmenin egemen biçimlerini yansıtmaktadır diyen Durkheim mekânın, egemen toplumsal örgütlenmeye göre belirlendiğini iddia etmektedir. Durkheim, Simmel'in genel mekân kuramına yakın bir çizgide mekân kuramını oluşturmuştur.

Klasik modernleşme çağının önemli düşünürlerinden olan Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright ile Le Corbusier daha çok ideal kent sorunsalına cevap aramışlardır. İdeal kent kavramına önemli katkıları olan klasik modernleşme çağının bu üç düşünürünün mekân üzerine de bir takım görüşleri bulunmaktadır. Bu üç düşünürün mekân üzerinde birleştikleri nokta, bireysel özgürlüğe ve kurtuluşa giden yolun çok iyi düzenlenmiş ve rasyonel hale getirilmiş bir mekânın oluşturulmasından geçtiğidir. Genel iyiliğin ne olması gerektiğini sorgulayan bu düşünürler mekânsal örgütlenmenin toplumsal sorunları çözeceğini düşünmektedirler. Toplum-mekân sorunsalı içerisinde mekâna ayrıcalık tanıyarak, toplumsal sorunların çözümü olarak değerlendirmişlerdir. Yani toplum-mekân sorunsalında sorulan soruya birinci çözümü seçmişlerdir.

Mekân kavramı ile ilgili bazı düşünürler ise mekânın nasıl bir değişim süreci içerisinde olduğu sorusuna cevap aramışlardır. Özellikle kapitalist sistemin çözümlenmesine dair önemli katkıları olan Karl Marx, kapitalist sistem ile mekânsal değişimin etkileri üzerine bazı çözümlenmelerde bulunmuştur. Marx, kapitalist ilişkilerin gelişiminin tüm mekânsal engellerin üstesinden gelici etkiye sahip olduğunu ve bu nedenle mekânın zaman ile yok edildiğini ileri sürmüştür (bkz. Marx ve Engels, 2003a; Marx ve Engels, 2003b). Marx daha çok kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde mekân kavramına değinmiştir. Mekânın, egemen toplumsal örgütlenmenin bir pratiği olduğunu ve kapitalist ilişkilerin kendi egemenliğini kurmak için önündeki tüm mekânsal engelleri yok edeceğini iddia etmektedir. Sonuç olarak daha önce dediğimiz gibi mekânlar egemen toplumsal örgütlenmenin bir pratiğidir.

I.1.2. 70'ler Kuşağının Mekâna Katkısı

Mekân kavramı sadece kendi başına incelenen bir kavram değildir. Diğer kavramlar ile beraber kullanılabilir. Bazen üretim ilişkileri çerçevesinde bazen ise zaman ile birlikte kullanılan ve açıklanmaya çalışılan bir kavramdır. İlk mekânsal düşünürlerin daha çok toplum-mekân sorunsalı içerisinde mekân kavramını incelediklerini belirtmiştik. Toplumsal bir pratik olan mekân, 1970'ler kuşağının katkılarıyla daha da zenginleşmiştir. Bu katkının iki genel çizgide gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bunlardan ilki mekânı üretim ilişkileri çerçevesinde değerlendirmiş olan düşünürlerin çizgisidir. İkincisi ise mekân kavramını daha çok zaman-mekân diyalektiği çerçevesinde incelemiş düşünürlerinkidir. Tabii mekân kavramını inceleyen tüm düşünürleri bu iki gruba ayıramayız. İktidar ilişkileri çerçevesinde inceleyen düşünürler de, hem üretim ilişkileri hem de zaman-mekân diyalektiği içerisinde mekân kavramını inceleyen düşünürler de

bulunmaktadır. Bizim yaptığımız bu ayırım, kesin hatları olmayan bir çizgi ile mekân kavramı üzerine söylenen önemli görüşleri iki temel kategoriye ayırarak analitik bir kolaylık sağlamaktan ibarettir.

İlk olarak, üretim ilişkileri çerçevesinde mekân kavramını inceleyen düşünürlerden en önemlileri Henri Lefebvre, Manuel Castells ve Doreen Massey'dir. Lefebvre, mekânın üç boyutuna işaret eder: 1) Maddi mekânsal pratikler, mekân içinde ve aracılığıyla üretimi ve yeniden üretimi sağlayacak biçimde gerçekleşen fiziksel ve maddi akış, aktarma ve etkileşimleri ele alır. 2) Mekân gösterimleri, ister günlük sağduyu diliyle, ister mekânsal pratiklerle uğraşan akademik disiplinlerin (mühendislik, mimarlık, coğrafya, planlama, toplumsal ekoloji vb.) bazen anlaşılmaz diliyle olsun, maddi pratikler hakkında konuşulmasına ve bunların anlaşılmasına olanak kazandıran bütün göstergeler ve anlamları, kodlar ve bilgileri kapsar. 3) Gösterim mekânları, mekânsal pratikler için yeni anlam ya da olanaklar hayal eden zihinsel icatlardır (kodlar, göstergeler, "mekânsal söylemler", ütöpic planlar, hayali peyzajlar, hatta sembolik mekânlar, özgül mimari çevreler, resimler, müzeler ve benzeri türden maddi yaratılar) (Harvey, 2003:246–247). Lefebvre'e göre mekân, yansız bir yığın olmayıp, bir mücadele alanını temsil etmekte ve üretim ile yeniden üretim alanlarını kapsamaktadır. Egemen toplumsal yapı kendisini mekânsal yapıda da hissettirmektedir. Buradan hareketle mekân üzerine yapılacak bir mücadele ile üretim ilişkileri çerçevesindeki mücadele arasında benzerlik kurmaktadır. Lefebvre'in çizdiği üçüncü boyut ile Cassirer'in mekân üzerine olan düşünceleri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Cassirer'in simgesel mekân olarak aktardığı soyut mekânsal örüntü, Lefebvre için zihinsel icatlar şeklinde görünüyor gibi olsa da, asıl olan mekânsal söylemlerin maddi temelli olmasıdır. Lefebvre için hayal edilen mekânsal örüntü maddi iken, Cassirer için simgesel mekân soyuttur.

Üretim ilişkileri çerçevesinde mekânı inceleyen bir diğer düşünür ise Castells'dir. Castells mekân kavramını daha çok kent kavramı çerçevesinde incelemiş ve kent sosyolojisine uygun bir kuramsal nesne oluşturmaya çalışmıştır (bkz. Castells, 1997; Urry, 1999; Şengül, 2001a). “Kolektif Tüketim”i tanımlayan Castells, kentsel toplumsal bir kuram geliştirmeye çalışmıştır. Ekonomik ve siyasal sistemin öğelerini, bunlardan kaynaklanan pratikleri incelemek için mutlaka mekânın tanımlanması gerektiğini öne sürer. Mekân toplumsal yapının bir ifadesidir ve toplumu anlayabilmek için ilk önce mekânın bilinmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. “Tüketim” uğrağı Castells için çok önemli bir konumdur. Tüketimin kolektif örgütlenmesi ile yeniden üretimin oluştuğunu ileri sürmektedir. Castells daha çok mekânı, kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde incelemiştir. Sonuç olarak, üretim ilişkileri kentselliği ve kent mekânını oluşturan en temel etmen olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üretim ilişkileri çerçevesinde mekânı inceleyen düşünürlerden son olarak Massey'i sayabiliriz. Massey mekâna birçok anlam atfetmiştir. Ona göre mekân; uzaklık, hareket, simgecilik, özgüllük, algılama gibi birçok olgunun yönlerini taşımaktadır (Harvey, 2003; Urry, 1999). Üretim ilişkilerinde mekân farklı özellikleri ile tanımlanmaktadır. Toplumsal işbölümüne göre mekânın farklılık gösterdiğini üretim ilişkileri çerçevesinde oluşan mücadelenin mekânsal alanda da kendisine yer bulduğunu, mekânsal örüntülerin yeni eşitsizliklere göre şekillendiğini; bölgesel ekonomilerin mekânsal anlamda da çözüldüğünü ileri sürmektedir. Üretim ilişkileri çerçevesinde mekânı açıklamaya çalışan diğer tüm düşünürler gibi Massey de mekânsal farklılıkların gerçek nedeninin toplumsal farklılıklar olduğuna dikkat çekmektedir.

Mekânı, zaman-mekân diyalektiği içerisinde inceleyen ve tanımlamaya çalışan düşünürlerin olduğundan bahsetmiştik. Bu düşünürlerin en önemlileri Anthony Giddens,

Gaston Bachelard ve Pierre Bourdieu'dür. Giddens, zaman-mekân kuramı geliştirmeye çalışmış bir düşünürdür. Bireylerin hayatları boyunca günlük, haftalık ve aylık zamanlarını inceleyerek, yaşam sürelerinin mekânsal boyutlarını incelemiştir. Bölgeselleşmeyle, zaman-mekân ilişkisinin mütakalaşmasından söz etmektedir. Genel zaman-mekân kavramının içerisinde farklı kavramsallıklarda üretmiştir. Bunlardan mevcudiyet-erişimi (*presence-availability*) kavramı bireyin toplumsal ortamı içerisinde diğer insanlarla birlikte bulunma derecesi ve biçimlerini açıklamaya çalışan bir kavramdır. Bir diğer kavramı ise zaman-mekân mesafeleşmesi (*distanciation*) kavramıdır. Bu kavramda öne çıkan birey değil toplumdur ve zaman-mekân içerisinde toplumsal hareketler incelenmiştir. Zaman-mekân diyalektiği içerisinde zamanı bir kaynak olarak kavramsallaştırmadığını belirten Giddens, zamanı toplumlar arası bir ölçüm aracı olarak görmektedir (bkz. Urry, 1999:30). Mekânı ise yığılı bir enformasyon şeklinde görme eğilimindedir.

Zaman-mekân diyalektiği içerisinde mekânı inceleyen önemli düşünürlerden biri de Bachelard'dır. Bachelard kişileri hayalgücünün mekânı üzerinde odaklaştırır. Bachelard niteliksel ve heterojen bir mekân kavramı geliştirmeye çalışmıştır. Zaman-mekân diyalektiği içerisinde "an"ın zamanı temsil ettiğine ve mekân içindeki sabitlenmesine dikkat çekmiştir. "An" kişilere bir bellek sunar ve bu belleğin cisimleşmiş tarzı ise mekândır. Anılar maddi olarak yerleşmiştir ve anın zamansallığı mekânsal olarak kökleşir. Örnek olarak (bkz. Urry, 1999:41); evin yapısını ele alır ve evin ayırt edici özelliklerinin içimizde yazılı olduğunu iddia eder.

Diğer önemli düşünür ise Bourdieu'dür. Bourdieu de diğer birçok önemli düşünür gibi mekân kavramını zaman ile birlikte ele almıştır. Zamansal ve mekânsal deneyimlerin toplumsal ilişkilerin kodlanması ve yeniden üretilmesinde birincil araçlar

olduğunu dile getirir. Bundan kaynaklı olarak zamansal ve mekânsal olarak deneyimlerin gösterim tarzında bir değişikliğin hemen hemen kesinlikle toplumsal ilişkilerde de bir değişim yaratacağını söyler (Harvey, 2003; Urry, 1999). Sadece mekânın değil zamanın da toplumsal olduğunu ileri sürmektedir. Toplum-mekân sorunsalını bir adım daha ileriye götüren Bourdieu, toplum-mekân-zaman sorunsalı içerisinde çözümlmelerini gerçekleştirmiştir. Sonuç olarak zaman-mekân içerisinde oluşacak bir değişimin topluma yansıtacağını, toplumsal bir değişimin ise mekân-zaman içerisinde kendisine yer bulacağını iddia etmektedir.

Mekân kavramını sadece üretim ilişkileri çerçevesinde veya zaman-mekân diyalektiği çerçevesinde incelemeyen düşünürlerin de olduğunu belirtmiştik. Her iki şekilde de inceleyen yani hem üretim ilişkileri çerçevesinde hem de zaman-mekân sıkışması çerçevesinde mekân kavramını inceleyen önemli bir düşünür olan David Harvey bunlardandır. Harvey (2003, 2006), toparlayıcı bir zaman-mekân kuramı oluşturmaya çalışmıştır. Bu kuramı oluştururken üretim ilişkilerini de hesaba katmıştır. Harvey için mekân varlıkbilimsel (ontolojik) değil, hem insanı biçimlendiren hem de insan tarafından biçimlendirilen bir toplumsal pratiktir. Mekânın yeniden örgütlenmesi, kapitalizmin bunalım dönemlerinden çıkması için zorunlu bir yapılanmadır. Harvey'in çözümlemesinde merkezi olan “zaman-mekân sıkışması” olmasına karşın bu sıkışmayı üretim ilişkileri çerçevesinde incelemiştir.

Mekân kavramı üzerine önemli incelemeleri olan bir diğer düşünür John Urry'dir. *Mekânları Tüketmek* (1999) kitabında mekânın hangi araçlarla tüketildiğini incelemektedir. İlk olarak mekânın tüketim merkezleri olarak yeniden yapılandırıldığı noktasına dikkat çekmiştir. İkinci savı ise, mekânın özellikle görsel açıdan tüketildiğidir. Üçüncü savı ise, mekânın sadece tüketim merkezleri ya da görsel açıdan tüketilmesinin

yanında, fiili olarak da tüketildiğidir. Mekân, zaman içinde kullanılarak (endüstri, tarih, çevre vb.) azaltılmakta, bitirilmekte veya tüketilmektedir. Urry, daha çok günümüzdeki değişen mekânsal doku üzerine düşüncelerini yoğunlaştırmıştır. Geliştirdiği savlar bir mekânsal kuram oluşturmaktan çok günümüz mekânını anlamaya yöneliktir. Zaten Urry bir mekân bilimini geliştirmenin olanaksızlığını ve yanlışlığını öne sürmektedir ve mekânsal olanın farklı bir genel yasalar dizisi kurulabilecek biçimde toplumsal olandan ayrılamayacağını vurgulamaktadır. Bunun nedeni, mekânın tek başına genel etkiler taşımamasıdır. Mekânsal ilişkilerin önemi, söz konusu toplumsal nesnelerin özel karakterine bağlıdır. Böylelikle mekânsal ilişki, genel bir etkiyle sınırlandırılmaz; sadece söz konusu toplumsal nesnelerin belirli ayırt edici özellikler ya da güçler taşımaları nedeniyle, etkide bulunur. Urry'e göre yalın mekân yoktur, sadece farklı türden mekânlar, mekânsal ilişkiler veya mekânsallaşmalar vardır.

I.1.3. Mekân Kavramının Değerlendirilmesi

Yukarıda bazı önemli düşünürlerin mekân kavramı üzerine olan düşüncelerini dile getirdik. Gerek üretim ilişkileri gerek zaman-mekân diyalektiği içerisinde gerekse de her ikisi içerisinde incelenen mekân kavramı ilk düşünürlerden günümüze oldukça çeşitlenip zenginleşmiştir. Kendi gelişme dönemlerinden etkilenen bu düşünürler, dönemlerindeki değişimlerin etkilerini kendi kullandıkları kavramlar dizisinde öne çıkarmaktadır. Modernleşme çağına uygun olarak ilk düşünürler klasik modern düşünce sisteminden etkilenmiştir. Modernleşmenin tıkanıdığı ve farklı muhalif hareketlerinin olduğu bir dönemde ise düşünürler yine bunlardan etkilenerek önceki mekânsal kuramları eleştirip tam da kendi çağlarına uygun olarak yeni bir mekânsal kuram geliştirmeye

çalışmışlardır. Burada belirtilmesi gereken nokta ise her şeyden önce mekânın, içinde yerleşen maddi nesnelere bir biçimde ayrı, mutlak bir kendilik olarak görülmemesidir.

Diğer bir önemli nokta, mekânın, toplumsal nesnelere arasındaki ilişkilerden oluştuğuna yönelik vurgudur. Bazı yazarlar bunu vurgulayarak “mekân fetişizmi” kavramını kullanmaktadır. Bir alanın bir başka alanı sömürdüğünden söz etmenin ya da önermenin mekân fetişizmine yol açabileceğini söylemektedirler. Kasabalar, tarımsal bölgeler, ticaret alanları, ana ulaşım yolları vb. sadece belirli bir mekânsal yapının öğeleri ve insan etkinliğinin dışarıdan belirleyicileri olmadığını ileri sürerler. Bunların daha çok toplumsal olduklarını dile getirirler. Bundan dolayı üretilir ve yeniden üretilebilirler.

Kapitalist mantığın tek düşüncesi kârdır. Kâr mantığı ve uygulamaları toplumun hemen her alanında görülebilmektedir. Bu görüntü içerisinde mekânlar da üzerlerine düşen görevi layıkıyla yapmaktadırlar. Özellikle mekânın örgütlenmesi, egemen yapının bir görüntüsü şeklinde oluşturulmaktadır. Egemen düşünce ne ise mekân da bu düşüncenin somutlaşmasıdır. Bazen Kilise/Cami ağırlıklı mekân, bazen gökdelen ağırlıklı mekân, bazen de geniş meydanların olduğu mekânlar. Hemen tüm mekânlar kendi toplumsal sisteminin egemen düşüncesinin bir ürünüdür.

Sonuç olarak mekân, egemen toplumsal yapı tarafından belirlenen ve içinde yaşayan kişileri de bir ölçüde etkileyen toplumsal bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan pratikleri içerisinde herhangi bir nesneye bakarak o toplum ile ilgili bazı bilgilere ulaşabiliriz. İlk çağ insan topluluklarının nasıl yaşadıklarını bile bu kanıtlar çerçevesinde öğrenmekteyiz. Denilebilir ki mekân, günümüz toplumsal hayatının belki de en önemli aynasıdır. Her ne kadar her gelişme döneminde farklı görevler içerisinde olsa da öz itibarıyla toplumsal sistemin temel aynası olması noktasında çok önemli bir konumdadır.

I.2. Kentsel Mekân Kavramı

Tezin bu bölümünde kentsel mekân kavramı incelenecektir. Genellikle kent ve kentleşme kavramları birbiriyle iç içe geçmiş ve birbirlerini tamamlayan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent olgusu ilk insan toplulukları yerleşik hayata geçtikten sonra ortaya çıkmışken, kentleşme daha çok sanayi devriminden sonra sermayenin yoğunlaşmasıyla araştırılmaya başlamıştır. Tabii sanayi devriminden önce de kentleşme üzerine çalışmalar bulunmaktadır. Ama bu kavramın daha çok araştırma nesnesi haline gelmesi sanayi devrimiyle başlamıştır. Kapitalizm kendisine mekânsal örüntü olarak kenti seçtiğinden dolayı kent ve kentleşme kavramları ilk olarak incelenmiş, kentsel mekân kavramı ise bu kavramlar ışığında değerlendirilmiştir.

I.2.1. Kent ve Kentleşme

Tarihte büyük ölçekli yerleşim birimleri artık-değerin yoğunlaşması, koparılması ya da denetlenmesi gibi nedenlerle oluşmuştur (bkz. Mumford, 2007). Bu yerleşim birimleri kendi özgül koşulları itibariyle bazen kır, bazen kent ağırlıklı olabilmektedir. Kenti oluşturan temel özellik nüfus yoğunluğu olduğu için kent, insanlık tarihi kadar eskidir. Eğer üretim ilişkileri çerçevesinde bir değerlendirme yaparsak, kapitalist sistemden önceki toplumsal sistemleri kır ağırlıklı olarak değerlendirebiliriz. Sanayileşme ile birlikte kapitalizm dünyaya egemen olmaya başlamış ve yerleşim birimi olarak önceki toplumsal sistemlerden farklı olarak kent ağırlıklı bir mekânsal örüntü yaratmıştır.

“Kent (*civitas*) Latin dillerinde uygarlık (*civilization*) ile özdeş sayılmaktadır. Arap dillerinde de Medine'nin “kent”, medeniyet'in ise “uygarlığın” karşılığı olduğu

bilinmektedir. Yunancada kent (*polis*) ve siyaset (*politika*) sözcükleri arasında yalnız anlam benzerlikleri değil, aynı zamanda kökenbilimsel bağlantılar da vardır (Keleş, 2002:75). Coğrafyacılara, tarihçilere, iktisatçılara ve siyaset bilimcilerine, kendi disiplinlerinin bakış açılarına göre değişen türlü tanımlar kullanmışlardır. Söz konusu tanımların yerini alma amacını taşımaksızın, kente toplumbilimsel açıdan yaklaşmak, insan toplumunun özel bir biçimi olarak kentin belirgin niteliklerini ortaya koyarak, bu tanımlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi vurgulamaya yarayabilir (Wirth, 2002:80). Keleş'e (1998a:75) göre kent;

her şeyden önce soyut bir kavramdır. Ama kent içindeki yapılar, tesisler, yerleşme düzeni vb. tüm alanlar ise somut bir gerçekliktir. Kenti sadece fiziki ya da fonksiyonel açıdan değil sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan da tanımlamak mümkündür. Kenti, sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan yerleşme birimi olarak tanımlamak mümkündür.

Tarihsel olarak bakıldığında, kentlerin iki temel mantık etrafında şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır (bkz. Şengül, 2001a). Birincisi; kentleri piyasa değerleri üzerinden değerlendirip, kent mekânını alınır satılır bir meta olarak gören ve kentte yaşayanların refahını ikinci plana iten bir mantık (değişim değeri). İkincisi; kenti kullanım değerleri etrafında düşünüp, kent mekânını soyut bir meta olmaktan çok somut bir yaşam mekânı olarak değerlendiren bir mantıktır (kullanım değeri). Bu iki temel bakış açısı kenti geçmişten günümüze etkilemiş ve günümüzdeki kentin şekillenişine kaynaklık etmiştir.

Keleş'e (2002:76) göre dar anlamıyla kentleşme, "kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması"dır. Kentleşmenin ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutlarını da

hesaba katan, geniş anlamda bir tanımı ise şudur: Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci. Kısaca, kentleşme zaman içindeki bir değişmeyi, bir süreci anlatan devingen bir özellik taşır. Kentleşmenin her dönemi, farklı zaman ve mekân ufukları olan ve farklı güçler arasında güç dengesini yansıtan ayrı bir sosyo-mekânsal katman yaratır. Kentleşme basitçe katılmış bir birimler toplamı değil, her şeyden önce bir süreçtir (Şengül, 2001a:24). Bu süreci hızlandıran ise artık-değerin yoğunlaşmasıdır. Kapitalizm öncesi sistemlerde artık-değer genelde kırsal alanda yoğunlaşır, yeniden dağıtım ya da daha önce karşılıklılık ilkesine göre bir paylaşım ile artık-değer dağıtılırdı. Kapitalizm ile birlikte kırsal alandaki bu yoğunlaşma kendisini kentsel alandaki yoğunlaşmaya bırakmıştır. Bundan dolayıdır ki kentleşme hareketleri hiç olmadığı kadar artmıştır. Sanayi devrimiyle başlayan bu süreç zaman içinde farklı gelişmeler ışığında devam etmektedir.

I.2.2. Kent Üzerine Düşünceler ve Kuramlar

Kent üzerine birçok düşünür inceleme yapmış, gerek kendi çağlarının/toplumlarının etkisinde kalarak gerekse de dünya görüşlerinin etkisiyle kent üzerine önemli çözümlerde bulunmuşlardır. İdeal kent üzerine önemli katkıları olan üç büyük kent plancısından başlayabiliriz. Bunlar; Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright ve Le Corbusier'dir. Bu üç plancının da temel özellikleri eski kentlerin iyileştirilmesi değil, kentsel çevrenin bütünsel bir dönüşümü yönünde düşünmeleridir. Üç plancı da ideal bir kentin nasıl olması gerektiğini sorar ve bu soruya da kendi görüşleri ölçüsünde cevap verir. Howard'ın görüşü olan "bahçekent", bozulmamış kırsal alanın ortasında, otuz bin

yerleşimciyle sınırlı ve yeşil kuşakla çevrili, sağlam, etkili, güzel bir kent görüntüsü sergilemektedir. Wright, “Geniş-dönüm” (*broad-acre*) olarak adlandırdığı planlı kentlikle, özeksizleştirimi, Howard’ın ideali olan küçük topluluğun ötesinde, tekil aileye taşıdı (Fishman, 2002:116). Wright, Mekânsal bir düzenleme ile ABD’nin, bireylerden oluşan bir ulus durumuna gelmesini istiyordu. Le Corbusier ise var olan kentsel mekânların daha da yoğunlaştırılmasını istemekteydi. Eski yapıların yerine cam ve çelikten yapılan çok katlı yapıların oluşturulmasını belirtmekteydi. Fishman (2002:118) bu üç düşünürle ilgili şunları dile getirir:

Yeni bir düzen için hazırlanmış bir planı ellerinde tutarak Howard, Wright ve Le Corbusier, kendi hareketlerini yaratmayı umut ettiler. Ne var ki, bu strateji doğrudan geleneksel ütopyik açmaza yol açtı. Evrensel ilkeler temelinde herkesi cezbetmek, özelde hiç kimseyi cezbetmemek anlamına gelir. Planlar kuramsal olarak ne denli parlak ise, eylemi güdüleyecek somut meseleler bağlamında o denli soluktur.

Modern düşüncenin ideal kent düşünürlerinin bu açmazı, asıl olarak mekânın toplumsal sorunların aşılmasında bir araç olabileceğini ve toplum-mekân sorunsalında mekâna daha özel bir anlam yüklemeleri ile alakalıdır. Toplumun genel sosyo-ekonomik sorunlarını dikkate fazla almadan sadece mekânsal pratikler yoluyla toplumsal iyinin oluşabileceğini vurgulayan bu düşünürler, yaptıkları ayrıntılı planlar ile sadece kendi toplumsal iyiliklerini göstermişlerdir. Kentsel mekânın toplumsal alandan ayrı olarak değerlendirilmesi, mekâna ayrı bir varlık olarak bakılması ve toplumun genel yapısından soyutlanması bu planların neden sönük kaldığını açıklamaktadır.

Marx ve Engels’in çalışmalarında kent olgusu ikili ve çelişkili gibi görünmektedir (bkz. Marx ve Engels, 2003a; Engels, 1974; Şengül, 2001b). Kent iki açıdan incelenmektedir. Bunlardan ilki kentin içinde taşıdığı potansiyeller ve değişim

temelinin mekânı olması noktasında desteklenirken, yol açtığı ağır toplumsal sorunlar ve sefalet nedeniyle eleştirilmektedir. Şengül'ün (2001b:10) de dediği gibi bu bir çelişki taşımaz. Çünkü her toplumsal ilişki ve süreç gibi kent mekânı da diyalektik bir nitelik arz etmektedir. Yani içinde hem gerici hem de ilerici unsurları bulundurabilmektedir. Kapitalizm kendisine mekânsal örüntü olarak kenti seçmiştir ve kent üzerine oluşan tüm mücadelelerin aslında iktidar mücadelesi olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Günümüzde ise kent kuramları oluşturmaya çalışmış birçok düşünür bulunmaktadır. Bu düşünürler içerisinde öne çıkan üç isim önemlidir. Bunlar; David Harvey, Manuel Castells ve R.E. Pahl'dır. Harvey'e (2001; 2002a; 2003; 2006) göre; kapitalistler arasındaki kaçınılmaz rekabet bir aşırı birikim bunalımına neden olmaktadır. Aşırı birikim sorunu birinci çevrimde, biriken sermayenin talep doygunluğu nedeniyle, yatırıma dönüştürülememesinden doğar. Sonuç ise krizdir. Yatırımların birincil döngüden ikinci çevrime kaydırılması yoluyla kapitalizm aşırı-birikim sorununu geçici olarak aşabilmektedir. Bu durum, sermayenin dikkate değer bir bölümünün yapılı çevreye yönlendirilmesi anlamına gelmektedir. İşte bu noktada Harvey kentin oluşumunu sermayenin dolaşımı süreciyle bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir. Castells'in kent üzerindeki görüşlerini ele alırken iki aşamadan bahsedebiliriz (Castells, 1997). Bunlardan birincisi "yapısalcı" dönem; ikincisi ise "eylem-merkezli" dönemdir. Castells'e göre; mekânı toplumsal yapının bir ifadesi olarak değerlendirmek, mekânın ekonomik ve siyasal sistemin öğeleri ve bunlardan kaynaklanan pratikler tarafından biçimlendirilmesini incelemek anlamına gelmektedir. Mekân kavramında da değinilen bu tanımlamayla Castells, üretim daha üst düzeylerde örgütlendiği için kentsel mekânı tanımlamak amacıyla "tüketim" uğrağına başvurmuştur. Buradan yola çıkarak da, kentsel toplumsal kuramın, tüketimin kolektif örgütlenmesi, dolayısıyla da emek gücünün yeniden üretiminin

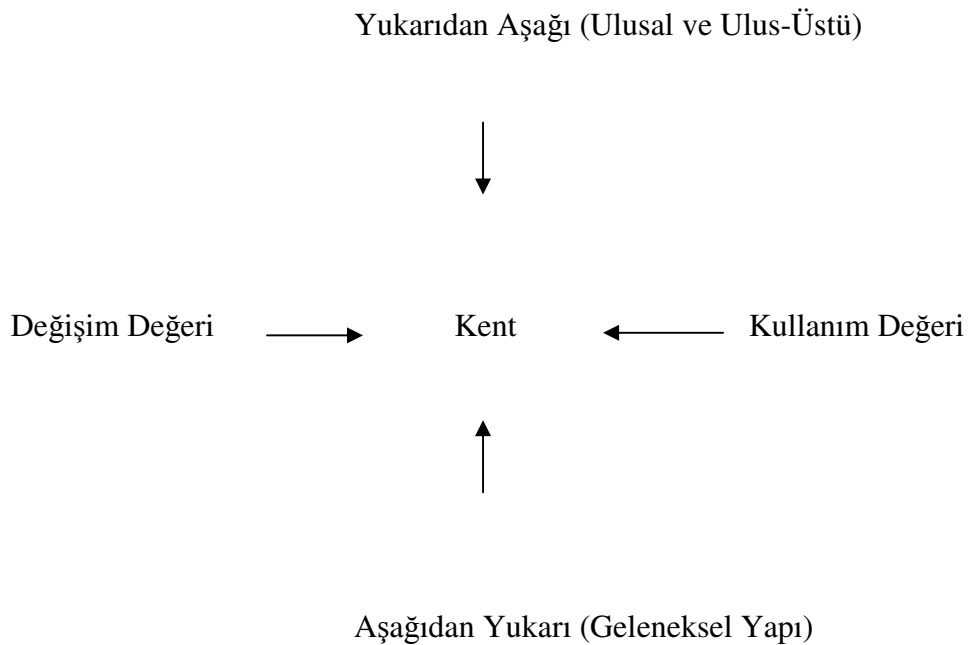
çözümlemesi ile ilgilenmesi gerektiği sonucuna varmaktadır (Şengül, 2001a: 14). Kent mekânının özgün yanının ekonomik yapıyla ilgili olduğunu özellikle belirtir. Ayrıca Castells'e göre kapitalist üretim ilişkilerinin çelişkisi, dolaylı bir biçimde de olsa kent mekânında da kendisini göstermektedir. "Pahl ise; kent sosyolojisinin özgün görevinin konut gibi stratejik kentsel mekânlara erişebilirliği denetleyen "kent yöneticilerinin" (emlakçılar, yerel bürokratlar vb.) eylemlerinden kaynaklanan eşitsizliklerin kent içinde hangi yollarla ortaya çıktığının açıklanması ve incelenmesi olduğunu göstermeye çalışmıştır" (Saunders, 1985; aktaran Şengül, 2001a:14). Özetle söyleyecek olursak; Harvey, kentin oluşumunu sermaye dolaşım süreciyle açıklamaktadır. Castells kenti kolektif tüketim ile açıklamaya çalışırken Pahl ise kent yöneticileri kavramıyla açıklamaya çalışmaktadır.

Kent kavramı ile ilgili bir diğer önemli düşünür ise Henri Lefebvre'dir. Lefebvre'e (1998; 2005) göre kapitalizm, yaşayabilmek için, Marx'tan bu yana değişmiştir ve niteliğinde farklılaşmalar olmuştur. Kapitalizm eğer hayatta kalabilmişse bunu toplumsal üretim ilişkilerini sürekli bir temelde yeniden üretebilmiş olmasına bağlıdır. Lefebvre'e göre; üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin tam yeri, parçalara ayrılmış olmasına karşın çok daha geniş bir mekâna yerleşen kapitalizm öncesi (tarihsel) kenttir. Bu yüzden üretim ilişkilerinin, kapitalist sistemin sürekliliğini sağlayan yeniden üretimi, yığılma etkilerine bağımlıdır ve mekânsal bir biçimde gerçekleşir ki o da kent merkezidir (Gottdiener, 2001:254). Kısacası kent yalnızca yapıları bir çevreden oluşmayıp, gerçekte kapitalist gelişmenin nesnesi değil öznesidir. Yani kapitalist sistem tarafından yönlendirilen değil, kapitalist sistemi yönlendiren temel aktörlerden biridir. Daha çok kapitalizm ve sonrası kent kavramıyla ilgilenen Lefebvre için kentin kendisi metalaşmıştır.

I.2.3. Kentsel Mekân Kavramının Değerlendirilmesi

Kentsel mekânı, günümüz itibariyle kapitalist toplumsal sisteminin iktisadi, sosyal, siyasal, psikolojik ve simgesel olarak yaratılmış değerlerinin mekânsal örüntüsü olarak değerlendirebiliriz. Her kapitalist gelişme dönemi bir ekonomik yapı yaratırken, aynı zamanda bu yapıyla ilişkili mekânı ve bir yerel toplumsal yapıyı oluşturmaktadır. Kentin toplumsal rolü ise bu gelişme dönemiyle ilişkili olarak daha önce üstlenmiş olduğu işlev ve görevler ile oluşmaktadır. Eğer Harvey (2002a, 2002b, 2003, 2006), Jessop (2005) ve Şengül'ün (2001a, 2001b) görüşleri doğrultusunda bir kent mekânı şekli yapacak olursak, aşağıdaki Şekil 1'i oluşturabiliriz.

Şekil 1: Kentin Şekillenışı

Kent üzerinde kullanım değerinden değişim değerine bir kayış ya da tersi bir etki, geleneksel yapı ile egemen ekonomik yapının dikkate alınmaması sonucunda oluşamaz. Kısacası yeni kapitalist gelişme döneminin kente etkisi ile eski kapitalist gelişme döneminin kente bıraktığı katmanın diyalektik birleşimi/sentezi sonucunda kent

mekânı oluşmaktadır. Bu noktada Massey tarafından geliştirilen Jeolojik Metafor Kavramı (bkz. Urry, 1999; Şengül, 2001a) kentsel mekân kavramının çözümlenmesinde önemli bir yerdedir. Bu kavrama göre; her endüstriyel gelişme döneminin kendi endüstriyel yapısını bir katman olarak yarattığını ve bu katmanın bir yandan bir önceki katmanı veri alarak şekillenirken, diğer yanda da bir sonraki dönemde ortaya çıkacak yapılanmanın bağlamını oluşturduğunu öne sürmektedir. Söz konusu yaklaşım sanayileşme sürecinin bölgesel-mekân üzerindeki etkisini anlamak için geliştirilmiş olmasına karşın, bu tür bir anlayışı belli bir mekânsal/topraksal düzenin genel kuruluşunu, yeniden üretimini ve dönüşümünü anlamak amacıyla daha geniş bir alanda da kullanmak mümkündür (Şengül, 2001a:61–62). Her gelişme döneminin kendisine ait bir kentsel mekân katmanını kentsel ve ülkesel (bazen küresel) düzeyde yaratması kaçınılmazdır. Fakat bu kentsel yapılanma bir önceki sosyo-mekânsal katmanlaşma ile yüzleşerek ortaya çıkmak zorundadır. Şekil 1’de anlatılmak istenen belli bir kent mekânının yukarıdan aşağıya gelen kapitalist gelişme döneminin baskıları ile aşağıdan yukarıya doğru verilen bir önceki sosyo-mekânsal katmanlaşmanın verdiği yanıtlar tarafından karşılıklı etkileşim tarafından oluştuğudur.

I.3. Neo-Liberalizm ve Kentsel Mekân

Neo-liberal yapılanmanın bir gelişme dönemi olarak siyasetten ekonomiye, kültürden mekâna toplumun hemen tüm kesimlerine etkisi olmuştur. Bu bölümde neo-liberal yapılanmayı oluşturan temel nedenlerin ne olduğu, toplumu nasıl etkilediği ve son olarak da kent ile kurduğu ilişki incelenmiştir.

I.3.1. Keynesyen Sermaye Birikiminin Tıkanması ve Esnek Üretim

1929 dünya bunalımından sonra hayata geçirilen Keynesyen sermaye birikim tarzı yaklaşık elli yıllık bir süre içerisinde kapitalist ülkeleri etkilemiştir. 1970'li yıllarda bu birikim tarzının da tıkanıp gözenmiş ve sonuç olarak bir kriz ile son bulmuştur. 1970'li yıllarda sabit kur düzeninin terk edilmesinin ardından petrol fiyatlarının yükselmesiyle yaşanan bunalım ve enflasyon dalgasından sonra, ABD ve İngiltere başta olmak üzere kapitalist ülkeler farklı bir strateji izlemeye başladılar. Enflasyon ve işsizliğin birlikte arttığı, buna karşılık büyümenin tökezlediği, Keynesyen makroekonomik politikaların etkinliğine olan güvenin sarsıldığı bu dönemde, kapitalizm içi sınıf ittifakları da bozulmaya başladı. Sermaye kesiminin siyasal temsilcileriyle emek kesiminin temsilcilerinin, büyümenin nimetlerinin paylaşımı üzerine kurdukları ve savaş sonrası Batı toplumlarında otuz yıl boyunca yürürlükte olan refah devleti rejimi etrafında oluşan toplumsal konsensüs yavaş yavaş dağıldı (İnsel, 2004:8). Bütün bu iniş çıkışlılığın ve belirsizliğin yarattığı toplumsal mekânda, sanayide örgütlenme konusunda olduğu gibi politik ve toplumsal yaşamda da bir dizi yeni deney ufukta biçimlenmeye başlamıştır. Bu deneyler, tümüyle yepyeni bir birikim rejimine ve bununla bağlantılı olarak bütünüyle farklı bir politik ve toplumsal düzenlemeye geçiş sürecinde ilk kıpırtıları oluşturuyor gibi görülebilir (Harvey, 2003:170). Sonuç olarak 1929'dan beri kapitalist ülkelerin izlediği Keynesyen sermaye birikim tarzı tıkanmış ve yerine yeni bir sermaye birikim tarzının benimsenmesi zorunluluk haline gelmiştir. Keynesyen sermaye birikimi Fordist üretim tarzına göre şekillenmekte olduğu için en önemli sorun bu üretim tarzının değiştirilmesinde yaşanmıştır.

Henry Ford'un Michigan'ın Dearborn kentinde 1914'te kurmuş olduğu otomobil montaj hattında çalışan işçilere çabalarının karşılığı olarak sekiz saatlik bir işgünü için beş dolar ücret vermeye başlaması sembolik olarak da olsa Fordizmin başlangıç yılı olarak kabul edilmektedir. Bu tarihten sonra oluşan ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da iyice benimsenen Fordizm, üretim sisteminden çok bütünsel bir yaşam tarzı olarak ele alınmalıdır. Kitle üretimi olan Fordizm, kitle tüketiminin yanı sıra ürünün de standartlaşması demektir; bu ise yepyeni estetik ve kültürde metalaşma demektir. Fordizm aynı zamanda çok belirtik biçimler altında modernizmin estetiğinden yararlandı ve ona katkıda bulundu. Fordizmin uluslararası alana yayılması, uluslararası politik-ekonomik düzenlemenin özgül bir çerçevesi ve ABD'nin çok özel bir askeri ittifaklar ve güç ilişkileri sistemi aracılığıyla hâkim konumda olduğu bir jeopolitik bütünlük bağlamında gerçekleşiyordu (Harvey, 2003:161). 1973'e kadar hızlı bir birikim gösteren Fordizm bu tarihten sonra genel bir gerilemenin içine girmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi petrol krizi olarak kendini gösteren bir süreçten sonra, tıkanıklık had safhaya ulaşmış ve farklı bir birikim stratejisi aranmaya başlamıştır. Farklı bir birikim stratejisi aranması sonucunda genel bir uzlaşma sonucu isimlendirilen "Esnek Üretim" tarzı kabul edilmeye başlamıştır. *Esnek birikim*, Fordizmin katılıklarıyla açıktan çatışma içinde olmasıyla belirlenir. Emek süreçleri, işgücü piyasaları, ürünler ve tüketim kalıpları bakımından esnekliğe yaslanır. Temel özelliklerinden biri, yepyeni üretim sektörlerinin, finans hizmetlerinde yepyeni yöntemlerin, yeni piyasaların ortaya çıkması ve hepsinden önemlisi ticari, teknolojik ve örgütsel yeniliklerin temposunun büyük ölçüde hızlanmış olmasıdır. Esnek üretim yüksek yapısal işsizlik düzeyleri, vasıfların hızla yok edilmesi ve yeniden oluşması, gerçek ücrette ancak alçakgönüllü artışlar ve Fordist rejimin ana direklerinden biri olan sendikaların gücünün geriletilmesi gibi özelliklere sahiptir (Harvey, 2003:171). Yeni bir birikim tarzı

ancak yeni bir gelişme dönemine işaret edebilir. Bu gelişme dönemi ise neo-liberal yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır.

I.3.2. Neo-Liberalizm

Neo-liberalizm ile ilgili birçok inceleme yapılmış ve bu incelemelerin sonucunda birçok yorum ve tez geliştirilmiştir. Neo-liberalizm genellikle küreselleşme ve hegemonya kavramlarıyla birlikte anılmaktadır. Birbirlerinin tamamlayıcısı olan bu kavramlar bazen farklı düşünceleri geliştirmek için de kullanılmaktadır. Çalışmanın genel ruhuna yakın olan iki tanım mevcuttur. Bunlardan ilki neo-liberalizmi bir ideoloji olarak değerlendirmektedir. Neo-liberal ideolojinin hegemonik projesi ya da söylemi olarak da küreselleşmeyi tanımlamaktadırlar. İkinci tanımlama ise tersi bir etkiyle neo-liberalizmi, ekonomik ya da emperyalist küreselleşmenin hegemonik projesi olarak tanımlamaktadır. Her iki tanımda da hegemonya kavramı öne çıkmaktadır. İlk önce hegemonya kavramı incelenip bu kavram ışığında neo-liberalizm tanımlaması yapılacaktır.

Hegemonya, hegemonik sınıfın kısa-vadeli çıkarlarının feda edilmesini ve projenin ardında seferber edilen diğer toplumsal güçlere tavizler verilmesini kapsamaktadır. Bu anlamda, hegemonya, birikim süreci tarafından koşullandırılmış ve sınırlandırılmıştır (Gramsci, 1986; Jessop, 2005). Neo-liberal birikim tarzı esnek üretime dayalıdır. Esnek üretim ile gerçekleştirilen sermaye birikimi bu anlamda hegemoniktir. Jessop'un da belirttiği gibi hegemonya:

farklı sınıf-bağlantılı (ama zorunlu olarak sınıf-bilinçli değil) güçlerin, belirli bir sınıfın (ya da fraksiyonların) "siyasi, entelektüel ve ahlaki önderliği" altında ya da daha kesin biçimde onun siyasi, entelektüel ve ahlaki sözcülüğünde çağrılması/adlandırılması ve örgütlenmesini içerir. Bu tarz bir liderliğin uygulanmasının anahtarı, genel çıkar ile özel çıkar arasındaki soyut çatışma problemini çözebilecek belirli bir "Hegemonik Projenin" geliştirilmesidir (Jessop, 2005:161).

Bu anlamda hegemonya projesi, genel ile özel çıkar arasında oluşan muhtemel çelişkinin bir bakıma düzenlenmesini içerir. Hegemonya projesi kendisini iki şekilde göstermektedir. Bunlar “tek-ulus”lu ve “iki-ulus”lu¹ hegemonik stratejidir. Tek-uluslu stratejiler, bütün toplumun desteğinin maddi ödünler ve sembolik mükâfatlar yolu ile kazanılmaya çalışıldığı genişlemeci bir hegemonyayı hedeflerken, iki-uluslu projeler, nüfusun stratejik olarak önemli fraksiyonlarının desteğini kazanmak ve projenin maliyetlerini diğer fraksiyonlara yıkmakla ilgilenen daha sınırlı bir hegemonyayı hedeflemektedir. Ekonomik kriz dönemlerinde ve/veya maddi tavizler için imkânların kısıtlı olduğu durumlarda, tek-uluslu projenin gerçekleşme ihtimali sınırlıyken iki-uluslu stratejilerin geliştirilmesi daha muhtemel olacaktır. Bununla birlikte, tek-ulus stratejileri, güç dengeleri izin verirse, genişleme dönemlerinde de izlenebilmekte ve gerçekten de birimin başarısının önkoşulu olabilmektedirler. Her iki durumda da iki-uluslu projelerin, bir yandan kayırılan “ulus”a belirli tavizler verilmesini ve seçici erişim sağlanmasını kapsarken, öte yandan da “öteki ulus”un dizginlenmesini ve hatta bastırılmasını gerektirdiği not edilmelidir (Jessop, 2005:176–177). Hegemonya kavramının veya sürecinin iki uğrağı mevcuttur. Bunlar “genişlemeci/kapsayıcı hegemonya” ve “pasif devrim” uğrağıdır. Gramsci, “genişlemeci hegemonya” (ya da “tek-uluslu” proje) ile “pasif devrimin” çeşitli biçimlerinden, halk kitlelerine karşı izlenen açık “manevra savaşına” kadar uzanan bir süreklilik olduğunu ileri sürer (Gramsci, 1986). Genişlemeci proje, işçi sınıfı da dâhil olmak üzere halk kitlesinin (bütünü olmasa bile) önemli bir çoğunluğunun aktif desteğini alabilme ve bu desteği genişletmekle ilgilidir. Pasif devrim ise belirli kitlesel çıkarları, “ulusal-popüler” projeye organik olarak bütünleştirmek yoluyla değil de, mekanik bir uzlaşma oyunu yoluyla geliştiren bir pozisyon savaşı yoluyla egemen güçlerin

¹ “Tek-ulus” ya da “iki-ulus” kavramları ırk temelli olmayıp, sınıfsal bir temelde değerlendirilmektedir. Daha çok bir ülkedeki varlıklı ve yoksul grupları anlatmak için kullanılmaktadır.

çıkarlarını halk kitlelerine dayatmaktadır (Jessop, 2005:180). Hegemonyanın iki uğrağından olan pasif devrim uğrağı iki-uluslu hegemonik bir stratejiyle iç içe geçmiştir ve bunların neo-liberalizmde kendisini bulduğunu söyleyebiliriz.

Neo-liberal yapılanmanın üzerine yükseldiği sacayağı niteliğinde üç politika bulunmaktadır. Bunlar; serbestleşme (liberalizasyon), düzenleme dışı bırakma (deregülasyon) ve esnekleştirme (post-fordizm) olarak karşımıza çıkmaktadır (Doğan, 2002:16). *Serbestleşme*; sermayenin hareket yeteneğini artıran bir gelişme olarak sermayenin özgürleşmesi olarak değerlendirilmekte; *düzenleme dışı bırakma*, özelleştirme başta olmak üzere, çevre, sağlık eğitim, ucuz konut, tarımsal üretimi destekleme dahil, karları azaltabilecek her türlü düzenlemesini ortadan kaldırma şeklinde değerlendirilirken, *esnekleştirme*; daha çok üretim sistemindeki değişimi vurgulamaktadır. Fordist üretim tarzının katılıklarının 1970'lerdeki krizin başlıca sebeplerinden olduğu belirtilip, bu katılığın esnekleştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bundan dolayı esnekleşme, üretim süreçlerinde, emeğin örgütlenmesinde ve piyasa koşullarında esnekliğe dayanan bir üretim sistemini ifade etmektedir (Doğan, 2002:16-30).

Her gelişme dönemi kendisine uygun ekonomik alt yapı ile siyasal üst yapıyı oluştururken, sadece bu iki alana değil bir bakıma toplumun tüm kesimlerine etkide bulunmaktadır. Eğer gelişme dönemini ekonomik, siyasal, kültürel, kentsel vb. gibi bir zincir olarak betimlersek ve bir zincirde en ince halkası kadar güçlü ise, kapitalist sistemde en ince halkanın ekonomik alt yapı olduğunu söyleyebiliriz. Ekonomik alt yapıda yaşanan bir gelişme mutlaka, diğer alanlara da etki etmektedir. Kapitalizmin ilk ve en büyük krizinin 1929 yılında gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Ekonomik alanda yaşanan üretim krizi, farklı bir gelişme döneminin oluşmasına kaynaklık etmiş ve Keynesyen gelişme dönemi bu tarihten sonra kapitalist ülkelerin politikalarına yön vermiştir. Keynesyen gelişme dönemi

ise 1970'li yıllarda krize girmiş ve bu dönemde yine farklı bir gelişme dönemine kaynaklık etmiştir. Yeni gelişme dönemi ise neo-liberalizm olarak isimlendirilmektedir. Kapitalizmin bazı değişmeyen temel özellikleri vardır (bkz. Marx ve Engels, 2003a-2003b; Harvey, 2003):

- 1) Kapitalizmin yüzü büyümeye dönüktür,
- 2) Gerçek değerlerde artış, canlı emeğin üretimde sömürülmesine dayanır,
- 3) Kapitalizm, teknolojik ve organizasyonel bakımdan zorunlu olarak dinamiktir,
- 4) Kapitalizm kıt kaynakların tahsisine dayanır,
- 5) Kapitalizm artık-değerin dolaşımına dayanır.

Bu temel değişmeyen özelliklerin haricinde kapitalist sistem her türlü değişimi gösterebilir. Burada asıl belirtilmesi gereken şudur ki; kapitalizmin bu beş değişmez ilkesi Marx'ın da belirttiği gibi tutarsız ve çeliiktir. Dolayısıyla kapitalizmin dinamiği zorunlu olarak krize eğilimlidir. Aşırı birikim sorununa yol açan kapitalist üretim tarzı krize meyilli bir sistemdir. Kapitalizm tarihi boyunca irili ufaklı birçok yapısal kriz yaşamış ve bu krizleri de bir şekilde aşmasını bilmiştir. 1970'lerde yaşanan krizi ise neo-liberal yapılanma ile aşan kapitalizm, sermaye birikimini devam ettirmiştir. Bu açıdan bakılınca neo-liberal yapılanmanın, sermaye birikimini geliştirmek/yenilemek/yoğunlaştırmak gibi temel özellikleri olan bir önceki yani Keynesyen sermaye birikim tarzına benzer bir yeniden yapılanma projesi olduğunu söyleyebiliriz. Her gelişme dönemini aslında bir hegemonik proje olarak da değerlendirebiliriz. Neo-liberal hegemonik proje toplumun tümünü kapsayan genişlemeci bir hegemonya hedefinden çok, nüfusun stratejik olarak

önemli gruplarının desteğini kazanmak ve bu projenin maliyetini diğer gruplara yıkmakla ilgilenen sınırlı bir gelişmeyi hedeflemektedir.

I.3.3. Kentsel Mekânla İktisadi Bütünleşme Tarzları

Kentsel mekânla eklemlenme sürecinde farklı toplumsal gruplar farklı düzeylerde ilişki içerisinde olabilmektedir. Bir toplumsal grubun kente eklemlenmesi ilk önce kendisini mekânda göstermektedir. Kentsel mekândaki eklemlenme bir bakıma o grubun temel özelliklerini yansıtmaktadır. Neo-liberal yapılanma sınırlı bir gelişmeyi hedeflemekte ve toplumun büyük bir bölümüne, uyguladığı politikaların maliyetini yıkmaktadır. Kayırılan toplumsal grup ile baskı altına alınmaya çalışılan toplumsal grup² arasında mutlaka mekânsal farklılıklar oluşmakta ve neo-liberal yapılanmaya karşı baskı altına alınmaya çalışılan toplumsal grup içinde bazı savunma davranışları geliştirilebilmektedir. Bu bölümde Karl Polanyi'nin (2007) üç belirgin iktisadi bütünleştirme tarzı olan *karşılıklılık*, *yeniden dağıtım* ve *piyasa değişimi* çerçevesinde neo-liberal yapılanma ile toplumsal grupların nasıl bir iktisadi bütünleşme tarzı içerisine girdikleri ve mekânsal pratiklerini nasıl oluşturdukları incelenmiştir. Polanyi (2007), Harvey (2003, 2006) ve Buğra'nın (2003) görüşleri ve incelemeleri doğrultusunda iktisadi bütünleşme tarzlarını kısaca tanımlayacak olursak;

Karşılıklılık, belli bir grup içinde ve kesin bir şekilde belirlenmiş toplumsal göreneklere göre mal, iltimas ve hizmet aktarımını içerir. Karşılıklılık, birbirlerinin karşısına özgül bir toplumsal ilişki içinde çıkan bireyler arasındaki bir alma-verme ilişkisi olarak tanımlanmaktadır. Bu bir kurumsal simetri örüntüsü içinde sürdürülen kişisel bir

² Jessop, bunu iki-uluslu hegemonik proje olarak değerlendirmektedir.

ilişkidir; bu ilişkide, toplumdaki bireyler ve gruplar, birbirlerine karşı yükümlülüklerine ya da birbirlerinden beklentilerine göre eşlenirler.

Yeniden Dağıtım, mevki toplumları yeniden dağıtımçı bir iktisadi bütünleştirme tarzı özelliği taşırlar. Yeniden dağıtım, bir seçkinler grubunun faaliyetlerini desteklemek üzere, bir mal akışı (bazen de üretim üzerinde bazı hakların tesisi) şeklinde olur. Kaynakların topluluğun üyesi olan bireyler arasında bölüştürülmek üzere ortak bir merkezde toplanmasını ifade etmektedir.

Değişimi, karşılıklılık ve yeniden dağıtım koşullarında gerçekleşebilen takas ve değişim eylemlerinden ayırmak önemlidir. Her şeyin piyasa ilişkileri içerisinde olduğu bir iktisadi bütünleşme tarzıdır.

Piyasa ilişkilerini belirleyen “değişim” ilkesi, devlet müdahalesini belirleyen “yeniden dağıtım” ilkesi ve kişisel nitelikli ilişkileri belirleyen “karşılıklılık” ilkesi şeklinde özetlenebilir. Bu çerçevede içinde, gelişmiş Batı ülkelerinde ekonomik faaliyeti anlamak için değişim ve yeniden-dağıtım ilkelerine, piyasa ve devlet kurumlarına birlikte bakmak gerekirken, Türkiye’de karşılıklılık ilkesinin merkezî önem kazandığı bir durum söz konusudur. Buğra’nın (2003:23) da dediği gibi, birbirlerini tanıyan insanlar arasında kurulan bu tür ilişkilerin tipik örneklerini, aile, hemşehrilik, komşuluk, dinî, etnik cemaatler ve son zamanlarda yakından tanımak fırsatını bulduğumuz, mafya tipi örgütlerde buluyoruz. Karşılıklılık ilişkileri, doğal olarak, bu farklı topluluklar içinde farklı biçimler alabiliyorlar ama genel olarak, bu toplulukların hepsinin işleyiş mantığı aile metaforuna dayanıyor. Aile bazen kan bağı şeklinde gerçekleşirken, bazı şekillerde ise yapay olarak yaratılmaktadır. Özellikle dayanıklı ev aletleri sektöründe bazı büyük firmaların kendi ticari ailelerini oluşturduğu Buğra’nın (2003) çalışmalarında çıkarılan bir sonuçtur.

Karşılıklılığın Türkiye koşullarında hemen tüm sınıflar için önemli bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye’de bulunan varlıklı kesimin büyük çoğunluğunun bayilik sistemine göre kendilerini ilerlettiği birçok araştırmadan çıkan sonuçtur (Aydın Doğan eski bir Koç bayisidir (bkz. Buğra; 2003)). Bayilik sistemi ise tamamıyla piyasa koşullarına göre işleyen değişim temelli iktisadi bir bütünleşme tarzından çok, karşılıklılık ilişkisinin ağırlığında olan bir davranış şeklidir. Sonuç olarak karşılıklılık sadece alt ve orta sınıfta görünen bir olgu olmayıp aynı zaman da üst sınıflara da hitap etmektedir. 1950 ile 1980 arasındaki emeğin kentleşme döneminde göç eden alt sınıfların neredeyse tamamının yeniden dağıtımcı devlet idaresinde karşılıklılık ilişkisi içerisinde gecekondulaşmayı gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz.

Bu üç tür iktisadi bütünleşme tarzı birçok alanı etkisine aldığı gibi sermaye birikim süreçlerinde mekânı da etkilemektedir. Hatta bazı yazarlarca (bkz. Harvey; 2003) günümüz metropolü bu üç tür iktisadi bütünleşme tarzına göre şekillenmektedir. Her metropolde farklı derecelerde oluşan üç iktisadi bütünleşme tarzının, günümüz metropollerinin hemen hepsinde mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden, piyasanın insan faaliyetlerine nüfuz derecesine, karşılıklılığa güvenilen alanlara, yeniden dağıtım faaliyetinin yaygınlık oranına ve her üç tarzın, bir bütün olarak toplumun sürdürülmesinin dayandığı toplam faaliyet eşgüdümünü ortaya çıkarmak için ortak işlev görmesine göre nitelendirmek olanaklıdır.

Kent ile iktisadi bütünleşme tarzlarında “güven” kavramının çok önemli bir yeri vardır. Giddens iki tür güven mekanizmasından bahseder. Bunlar; pasif güven ve aktif güvendir. Pasif güven; kurumsal güvene işaret eder, yani bireylerin toplumun kurumlarına ve kurumsal yapısına duyduğu güvendir. Aktif güven ise pasif güvenin aksine birbirini tanıyanlar arasında oluşan, dayanışmayı sağlayan bir güven biçimidir. Her toplumda bu iki

güvenin varolduğunu söyleyebiliriz. Aktif güvenin, enformel ilişkilerin işlemlerini sağlamakta önemli işlevi bulunurken, pasif güven, daha çok formel ilişkilerin işlemlerini sağlamaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2006:56). Ağ ilişkisi enformel özelliklerin sıkça görüldüğü bir örgütlenme tarzıdır. Bu hiçbir yasal bağlayıcılığı olmayan, hatta yasaların gediklerini bulmak için kendi kurallar bütünü oluşturmuş bir örgütlülüktür; insanların kendi rızası ile katıldığı, kendi korunaklı kalesini inşa edebildiği, hayata tutunmayı sağlayan kurallar temelinde oluşturabildiği bir ilişkiler sistemidir burada kastedilen (Işık ve Pınarcıoğlu, 2006:54). Neo-liberal yapılanma ile birlikte özellikle alt sınıf grubuna giren kişilerin, neo-liberal yapılanmanın tahribatlarına karşı yoksullukla mücadele etmek için *ağ ve enformel* ilişkiler çerçevesinde daha çok aktif güvenin uygulandığı bir toplumsal katmanlaşmada hayatlarını devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Özellikle enformel iş piyasalarında ve geçekondü oluşumlarında bu ilişkileri görebiliriz. Leeds; yerel ilişkilerin, toplumsal etkileşimin somut olarak yaşandığı, oldukça karmaşık ve çelişkili ilişki ağlarına dayandığına işaret eder. Bu ilişkiler akrabalık, komşuluk, arkadaşlık gibi yüzyüze ilişkiler, ya da kişisel olmayan küçük ölçekli ilişkilere dayanmaktadır. Bu ilişkiler sonucu, o alanda yaşayan topluluğun gündelik gereksinimleri karşılandığı gibi, o alanda ortaya çıkan olağanüstü durumlarda doğan gereksinimlerinde karşılanması mümkün olabilmektedir (Erder, 2002:31).

Neo-liberal yapılanma ile birlikte devlet yeniden dağıtımcı görevinden geri çekilmiş ve bu geri çekilişin yerini ise piyasa temelli değişim tarzının almasına çalışmıştır. Fakat devletin geri çekilişi, onun bıraktığı yeri piyasanın doldurmasıyla değil, aileden başlayarak karşılıklı ilişkileri temelinde biçimlenen bir dizi topluluğun devreye girmesiyle sonuçlanmıştır. Karşılıklı ilişkilerini, değişim ve yeniden dağıtım ilişkilerinden ayıran en önemli unsur, bu ilişkilerin tarafların sosyal konumlarından

kaynaklanan ve yazılı kurallara dayanmayan sorumluluk, güven ve dayanışma bağları içermeleridir. Yani karşılıklılık, kendisini ulus-devletin kentleşmesi sürecinde de emeğin kentleşme döneminde de göstermiştir. Hatta bu gösterme tarzı alt-orta-üst sınıf ayrımı gözetmeden hemen tüm sınıflarda kendisini hissettirmiştir. Sonuç olarak karşılıklılık Türkiye toplumunda merkezi bir konumdadır ve tüm sosyal sınıfları bu iktisadi bütünleşme tarzına göre açıklayabileceğimizi söylemek abartı olmayacaktır. Konumuzun sınırları içerisinde kalarak, bu karşılıklılık ilişkilerinin mekânda kendisini nasıl somutlaştırdığına bakmalıyız. İşte bu noktada mekânın sadece karşılıklılık ilişkileri çerçevesinde belirdiğini söylemek yanlış olacaktır. Modern metropollerde üç türlü iktisadi bütünleşme tarzının genel olarak bir sentezini görebiliriz. Genel olarak iktisadi bütünleşme tarzlarının bu sentezi eşzamanlı olarak ayrı ayrı görülmesinden çok, kent bütünü içerisindeki farklı iktisadi bütünleşme tarzlarının birliğini göstermektedir. Ağırlıklı iktisadi bütünleşme tarzının hangi kentte hangi oranda oluştuğu inceleme sonucu ortaya çıkmaktayken, bu üç iktisadi bütünleşme tarzının da etkilerini görebilmekteyiz. Gaziantep kentselliğinin üç iktisadi bütünleşme tarzına göre şekillendiğini söyleyebiliriz. Fakat hangi iktisadi bütünleşme tarzının hangi mahallelerde hangi oranda olduğu ancak araştırma sonucunda belirginleşecektir. Burada dikkat çekilecek temel nokta 1980'den sonra oluşan neo-liberal politikaların Gaziantep kentselliğine etkilerini iktisadi bütünleşme tarzlarına göre nasıl şekillendiğini ortaya çıkarmaktır.

1.3.4. Formel ve Enformelin Geçişken Geometrisi

Enformel sektörün 1950'lerde gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yoğun göç sonucu olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu tarihten sonra çokça incelenen kavramlar

olan formel ve enformel üzerine birçok tanım yapılmıştır. Daha çok kayıt içi ya da kayıt dışı olarak kısaca tanımlanan bu kavramlar, inceleme yoğunluğu arttıkça bu kısa tanımlarının ötesinde, geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmeye başlanmıştır. Keleş'e göre enformel kesim; gelişmekte olan ülkelerde, geleneksel tarım kesimi ile modern sanayi kesimi arasında bulunan, küçük çaptaki üretici ve işverenlerden oluşan, üretim işlerinde kendi başına çalışanları da kapsayan bir kesimdir (Keleş, 1998b:8). Enformel kesim ile kayıt dışı kesimin özdeş sayılması yanıltıcı olmaktadır. Kayıt dışılık enformel kesimin tanımındaki öğelerden birisidir (Keleş, 1998b:15). Formelin ötesinde enformel kesim çok daha fazla incelenmiş, toplumsal etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) yayınlarında, enformel kesimin, mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtım süreçlerinde rol alan ve fiziki ve beşeri sermayenin yanı sıra teknik bilgiden de yoksun bulunan mensuplarına istihdam ve gelir yaratmak amacıyla bulunan birimlerden oluştuğuna dikkat çekilmektedir. DİE'nin (şimdiki adıyla TÜİK) hane halkı işgücü anketinin yöntemine ilişkin açıklamalarda, iktisadi birimin çalışanları bakımından büyüklüğü, işyerinin resmi bir kuruluşa kayıtlılık durumu ve yerleşik olmayan tüm iktisadi birimler gibi faktörlerin, enformel tanımlarında genellikle kullanılan ölçütler olduğu vurgulanıyor (Keleş, 1998b:10). Tunalı'ya (1998:35) göre ise enformel sektör, formel sektördeki çalışma yaşamını düzenleyen yasaların ve meslek örgütlerinin koyduğu kuralların uygulanmasından doğan işlem maliyetlerini azaltma çabasının sonucunda ortaya çıkıyor. Enformel ilişkilerin niteliği, toplum ve kişiler bakımından anlamı ve etkileri, toplumdan topluma ve hatta aynı toplum içinde bile farklı olabiliyor. Enformel ilişkiler, sadece "geçici" olduğu varsayılan köy, ya da tarım toplumlarında değil, sanayi toplumlarının bazı katmanlarında da yaşayan yeniden yaratılan ilişkiler olarak önem taşımaktadır. Enformel ilişkilerin bir boyutu, parasal ilişkilerin söz konusu olduğu, düzenli

ya da düzensiz olarak sürdürülebilien “yeraltı ekonomisi”, “siyah ekonomi”, “kayıt dışı ekonomi” diye farklı kriterlere göre farklı isimler alan ve esas olarak çalışma yaşamı ile ilgili boyuttur. Enformel ilişkilerin diğer bir boyutu ise, gündelik yaşamın idamesi ile ilgili, parasal olmayan, gönüllü olarak yapılan “dayanışmacı” ilişkilerle ilgili boyuttur. Bu bağlamda, özellikle dayanışmacı ilişkiler hane halkı içindeki yaşamı, hanelerarası ilişkileri (akrabalık, komşuluk, hemşehrilik, etnik vb.) kapsayan çok boyutlu ilişkilerdir (Erder, 2002:38-39).

Enformellik üzerine gerek ülkemizde gerekse de dünyada birçok alan araştırması yapılmıştır. Pahl’in İngiltere’nin Kent şehrinde yarı vasıflı işçilerin yaşadığı bir adada yaptığı alan araştırmasında bir taraftan işsizliğin, diğer taraftan özelleştirme yoluyla bazı kamusal hizmetlerde kısıntıların yapıldığı alanlarda yaşayan hanelerin, bir taraftan dayanışma, diğer taraftan bu alanlarda ortaya çıkacak yeni enformel iş olanaklarıyla yeni duruma uyum gösterebilecekleri iddialarına, bu araştırma bulgularıyla farklı bir yorum getirmiştir. Pahl, görel olarak düşük gelirlilerin yaşadığı bu alanda yaşayanlar arasında, düzenli formel işini kaybetmemiş, hanesinde birden fazla çalışanı olan, dolayısıyla daha düzenli ve yüksek gelire sahip olan ve oturdukları konuta sahip olan hanelerin bu durumdan yararlandıklarını belirtmektedir. Bu haneler, enformel piyasayı, yeni iş olanakları, ucuz tüketim olanakları ve karşılıklı yardımlaşma açısından daha fazla değerlendirmektedir. Buna karşılık, işsiz ve düşük gelire sahip haneler, enformel piyasanın ve ilişkilerin sunduğu iş olanakları ve yardımlaşmadan çok daha az yararlanabilmektedir (Erder, 2002:40). Mingione’nin Güney İtalya’nın farklı iş piyasalarına (formel ve enformel) sahip kentlerinde yaşayan işçiler üzerinde yaptığı karşılaştırmalı araştırmasında ise kırsal alandan gelen göçün yoğunlaştığı, enformel ilişkilerin yaygın olduğu ve çoğunlukla inşaat sektöründe çalışanların olduğu bölgeyle ilgili bulgular vardır. Mingione,

kamusal harcamaların, altyapının ve kamusal düzenlemenin az olduğu kentsel alanlarda yaratılan enformel işlerin daha çok az nitelik gerektiren, düşük ücretli ve kötü iş koşulları olan işler olduğunu belirtmektedir. Bu tür kentsel ortamda çalışan erkeklerin bulunduğu hanelerdeki kadınların, gerek hanenin tüketim masrafını azaltmak ve gerekse eve iş almak yoluyla ev işi yüklerinin arttığını ve giderek daha fazla eve kapandıklarını ifade etmektedir. Mingione'ye göre, enformel işlerin ve evde yapılan işlerin yaygınlaşması, sadece kırsal alanlara ait bir olgu değildir. Son dönemdeki ekonomik gelişmeler, kentsel ve metropoliten alanlarda yaşayanlar arasında da özellikle tüketimi kısma amacıyla, ev içinde yapılan işleri yaygınlaştırmaktadır. Bu da kentsel alanlarda eskiden görülmeyen bir biçimde kentsel ilişki ağının, komşuluğun, yardımlaşmanın gelişmesine neden olmaktadır (Erder, 2002:41-42).

Enformellik üzerine ülkemizde de birçok alan araştırması yapılmış ve önemli sonuçlar çıkarılmıştır. Enformellik üzerine Sema Erder'in Pendik ve Ümraniye ilçe alan araştırmaları bu noktada çok açıklayıcı bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Pendik ilçesinde yapılan araştırmada, kent bütününde gözlemlenen "formel" ve "enformel" konut alanlarının, farklı göç türlerinin iç içe yaşadığı bir alan haline geldiği sonucuna varılmıştır (2002:70). Erder'in bir diğer önemli alan araştırmalarından olan Ümraniye örneğinden çıkan sonuç ise, gizil ilişkilerle yaratılan konut, iş ortamı ve diğer "kamusal" hizmetlerin niteliğini "enformel" piyasa kurallarıyla, açık ya da gizil etkileşimi belirlemektedir (2006:300). Kentlerimizde konut alanlarının kent hukuku içinde "formel" olarak üretilmesi kural olmaktan çıkmış, kentlerin çevresi kendine özgü kurallarla üretilmiş olan kent hukukunun dışında "enformel" konut ve iş alanlarıyla dolmuştur. Erder'e göre kentleşmenin "formel" kurumlar aracılığıyla gerçekleştiği iki farklı model bulunmaktadır.

Bunlardan ilki kamu öncülüğünde “planlı” bir biçimde, ikincisi ise kamu tarafından denetlenen “piyasa” kuralları içinde gerçekleşmektedir (2002:52).

Formel ve enformelin iç içe girdiğini ve geçişken bir geometrisinin olduğunu belirten bir diğer önemli alan araştırması ise Işık ve Pınarcıoğlu'nun Sultanbeyli örneğidir. Bu çalışmada yeni geçişken toplumsal geometride göze çarpan noktalar; keskin geometriye³ nazaran geçişken geometride güç ilişkileri oturmamış, gücün nasıl paylaşılacağı belli olmamıştır. Yani ulus-devlet ve küreselleşmenin hareket alanı şu an için muğlâktır; enformellik, keskin geometridekine nazaran geçişken geometride büyüme ve gelişme olanaklarına sahip, gri alanın varlığını kendi çıkarı için kullanabilen ve bu süreçte kendi içinde de farklılaşan, kazananın ve kaybedenin açıkça görülebildiği bir nitelik kazanmış; sermaye birikim olanaklarında yararlananların ortaya koyduğu hızlı zenginleşme, çoğunlukla formel zeminden beslenmiş zenginleşmeden farklıdır (formelin yaptığı kaçak yapılar buna verilecek örnektir); yeni zenginleşme, keskin sınırlı geometrideki yukarı doğru hareketlilik kodlarını ciddi olarak değiştirmiştir (eğitim yoluyla zenginleşme büyük oranda engellenmiştir); geçişken toplumsal geometride yukarı ve aşağı doğru hareketler hızlanmakta ve gelir dağılımında çok ciddi dengesizlikler oluşmakta; geçişken toplumsal geometride enformel ve formel arasındaki ikilik etkisini kaybederken, başka bir ikilik oluşmaktadır. Ne formel ne de enformel tarafından tanımlanabilen sistem dışına atılmış, mücadele yeteneğini kaybetmiş, kent içinde tecrit edilen “yeni yoksullar” olarak isimlendirilen bir grup ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni yoksullar daha çok gelişmiş ülkelerde görülmekte olup, Türkiye’de henüz böyle bir grup bulunmamaktadır. Fakat her geçen yıl böyle bir grubun oluşmaya başlamasının belirtileri görünmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2006:64-66). Sonuç olarak Sultanbeyli örneğinde, enformel formelleşirken,

³ Işık ve Pınarcıoğlu'nun keskin geometriden kasıtları 1980 öncesi kentlerde oluşan enformel sektör ile formel sektör arasındaki kesin ayrımdır.

formel de enformelleşebilmektedir. Bir zamanların keskin sınırlı formel-enformel geometrisi yerini formel ve enformelin geçişken olduğu bir toplumsal geometriye bırakmaktadır. Özellikle son yirmi yıldır sistemin verimliliğini sağlamak için girişimcilere tanınan geniş hareket alanı sayesinde esnek işgücü artık yaşadığımız çağın vazgeçilmez istihdam biçimi olmuştur. Bu durumda formel iş tanımı, hem alan açısından daraldığı hem de enformelle iç içe geçtiği bir sürece girmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2006:60).

I.3.5. Neo-Liberalizm ve Kent

Her gelişme döneminin kendisine ait bir mekân yaratması temel varsayımıyla doğru bir orantıda olan neo-liberal gelişme dönemi, Keynesyen gelişme döneminden önemli derecede ayrılmaktadır. 1970'lerdeki bunalım döneminde kendisini gösteren yeni kent modeli 1980'den sonra yaşanan hızlı dönüşüm ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönüşümün temel hedefi emeğin yeniden üretimini merkeze alan bir kent yöneticiliği modelinden, sermayenin yeniden üretimine öncelik veren, kent işletmeciliği temelli bir kent yönetimi modeline geçişin sağlanmasıdır. Keynesyen gelişme döneminin kent ile ilgili temel vurgusu, daha çok kentin kullanım değeri etrafında şekillenmesi iken neo-liberal yapılanma ile birlikte bu vurgu daha çok değişim değerine yapılmaktadır. Bu kent modeline bir de kültürel olarak etki eden post-modernist kültür eklenince, günümüz kentini önemli derecede imajlar ve gösterişler merkezi haline getirdiğini söyleyebiliriz. Girişimci kent de denilen bu yeni sürecin, mimari yapılanmadan kent planlamasına kadar birçok alanda etkisi olmuştur. Kenti yeniden yapılandırma ile sermayenin yeniden yapılanmasının birbiriyle iç içe geçmiş iki süreç olduğunun belirtilmesi aslında, neo-liberal kentin temel özelliğini yansıtmaktadır. Yönetişim kavramının öne çıktığı bu yapılanmada kamunun sermaye birikimini koruyucu politikaları özellikle dikkat çekmektedir.

Neo-liberal yapılanmanın kentlere etkisi birçok araştırmacının ilgisini çekmiş ve incelemeler sonucunda ise farklı mahallelerde, kentlerde ya da ülkelerde, neo-liberal yapılanmanın etkileri incelenmiştir. Eraydın'a göre; neo-liberal politikaların mekânsal süreçlere etkisi "küresel bütünleşmeden artan beklentiler ile süregelen ve çözülemeyen sorunlar" olarak değerlendirilmektedir. Göç, bölgesel dengesizlik, kentsel gelişme dinamiklerindeki değişim, liberalleşme, bölge planlama ve GAP, gecekonduların mekânsal dönüşümü, popülizm ve hemşerilik, küresel kent, yerel yönetimler gibi olgu ve kavramların bu dönemde kente önemli etkisi olmuştur. Kentlerin küreselleşme ile bütünleşmelerinde bu dönemde öne çıkan uygulamalar ise; teşviklerle desteğin sürdürülmesi, İmar ve İskân Bakanlığı'nın kaldırılması, GAP idaresinin kurulması, büyükşehir belediyelerinin kurulması, kentsel projelerle kentin niteliğini geliştirme çabaları, İmar Affı yasaları, TOKİ'nin kurulması, sivil toplum kuruluşlarının karar süreçlerine katılım talepleri, HABİTAT, Gündem 21 olarak özetlenmektedir (Eraydın, 2006:41). Neo-liberal yapılanmanın Türkiye kentlerine etkisini somut uygulamalar ile belirten Eraydın, yeniden bir ekonomik bunalımla sona eren bir dönemin ardından, 1980'li yıllarda, *küresel bütünleşmeden beklentilerin arttığı*, ulus referanslı bir gelişmenin giderek daha az önemli olduğunun düşünüldüğü bir yeni döneme geçildiğini iddia etmektedir (Eraydın, 2006:39).

Mersin'in Demirtaş mahallesini inceleyen Sevilay Kaygalak ise neo-liberal yapılanmanın özellikle göç süreci içerisinde kent yoksullarının yaşam tarzları ve koşullarının niteliğini anlama noktasında çok önemli ipuçları vermektedir. Demirtaş örneği; günümüz kentlerinde alt ve orta gelir grupları açısından belirgin bir yoksullaşma sürecinin yaşandığı, kentte mekânsal ayrışmaların gitgide güçlenerek kendini hissettirdiğini ve zorunlu göçlerin kentteki yoksullaşan kitlelerin büyümesi ve yoksulluğun

mekânsal olarak yoğunlaşması üzerine doğrudan sonuçları olduğunu ortaya koymaktadır (Kaygalak, 1999:262). Kaygalak'a göre;

Yeni liberal politikalar Türkiye'de 1980'lerden bu yana; ücretli kesimlerin örgütlerinin ve ücretlerindeki artışların baskı altında tutulması, yüksek enflasyon ve işsizliği, özelleştirmeleri, sosyal devlet politikalarının geriletilmesini, enformel sektörün istihdamdaki payının artmasına paralel olarak geçici ve sigortasız olarak çalışanların çoğalmasını gündeme getirmiştir. Söz konusu gelişmelere yol açan yeni liberal politikalar, dünyanın başka pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye kentlerinde de, 1990'lı yıllardan bu yana toplumsal sınıflar ve gruplar arasındaki ayrılmaları daha belirgin ve sürekli hale getirmekte ve yoksulluğun boyutlarını genişletmektedir. Başka bir deyişle, günümüz Türkiye kentlerinin en önemli özelliklerinden birisi, yoksulluğun artması ve mekânsal olarak yoğunlaşmasıdır. Yoksulluğun yaygınlaşması, aynı zamanda, yoksulluğa karşı geliştirilen bir yaşam stratejisi olarak, kentlerde etnik köken ya da mezhep gibi geleneksel kimlik üzerinden kurulan cemaatleşme eğilimlerinin güçlenmesine yol açmaktadır. Bunun yanında, kent mekânının toplumsal tabakalaşmayı yansıtacak biçimde katmanlaşması da, bu mekânlarda kendi içine kapalı yerel toplulukların oluşma dinamiklerini biriktirmektedir (1999:257-258).

Görüldüğü gibi iktisadi bütünleşme tarzlarından olan karşılıklılık, Türkiye kentleşmelerinde çok önemli bir noktadadır. Sistemin tahribatlarına karşı yoksul gruplar aileden başlayarak, geleneksel kimlik etrafında etnik ya da mezhep birlikteliği şeklinde cemaatsel olarak örgütlenebilmektedir. Neo-liberal yapılanma kamusal düzenlemelerin kısılmasını ve kentsel alanlardaki sorunların çözümlenmesini daha çok piyasaya aktarılmasını içermektedir. Piyasanın toplumsal sorunları çözmede eksik kalması noktasında ise daha çok aktif güven temelli cemaat tarzı gruplaşmaların güç kazanarak yaygın biçimde düzenleyici bir aktör olarak toplumsal hayatta önemli bir konuma yerleştiğini söyleyebiliriz.

Dayanışma ağlarının ya da cemaatleşmenin genelde topluma özelde mekâna etkilerini inceleyen bir başka önemli alan araştırması ise Işık ve Pınarcıoğlu'nun Sultanbeyli Örneğidir. Sultanbeyli örneğinde gecekondularda ve bu alanlarda oluşan kentsel rantların elde edilmesinde, kültürel birlikteliklerin beslediği dayanışma ağları ya da

cemaatler en önemli işlevi görmekte. Bu ağların oluşum süreci, “atomistik” bireylerin grup olarak oluşturdukları sınıfsallıktan öte bir anlam taşımakta; ekonomik ve kültürün sıkı bir ilişkiye girdiği kentte tutunma mücadelelerini işaret etmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2006:47). İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hemen tüm kapitalist ülkelerde uygulanan kentsel rantların devletin gözetimi altında olabildiğince geniş toplum kesimlerine aktarılmasına dayanan kentleşme katmanı, 1980 sonrasında büyük ölçüde bozulduğunu ve kentsel ranttan pay almak isteyen çok daha fazla yeni aktörün ortaya çıktığını söyleyebiliriz. İşte bu noktada devletin kentsel mekândaki etkisinde değişiklik gözlenmiştir. Geniş’in de belirttiği gibi;

Devletlerin küreselleşme çabaları, neo-liberal ekonomik politikalar ve artan küresel bağlar ise kentlerde yeni toplumsal aktörlerin, sosyoekonomik çıkarların ve çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devlet aktörleri dışında küresel kent projesini sahiplenen ve destekleyen yerel aktörler bu güçlere ve çıkarlara en önemli örneklerdir. Kentlerin küreselleşme çabalarını yerel düzlemde bakarak araştıran çalışmaların gösterdiği gibi ekonomik elitlerden entelektüellere, orta sınıflardan yeni profesyonellere kadar uzanan bir kesim küreselleşme projelerinin yerel ayağını ve desteğini oluşturur (Jessop, 1997; Jessop & Sum, 2000; Swyngedouw, 1997 aktaran Geniş, 2007:73).

Küresel kent iddiası neo-liberal yapılanma ile birlikte hemen tüm kapitalist kentlerin hedeflediği bir noktayı işaret etmektedir. Fakat küresel kent olma iddiasında olan kentlerde toplumsal sorunlar derinleşmekte ve ödenen toplumsal ve kentsel bedeller toplumun çok büyük bir bölümüne etki etmektedir. Eckstein’in Mexico City üzerine yaptığı bir araştırmada; 1980 sonrası ekonomik kriz sonrasında, birçok kamusal görevin aksamasının, piyasa mekanizmasına bağımlı hale getirdiği yerleşimlerini incelenmekte ve bu bağlamda, merkezdeki çöküntü alanlarıyla, çevredeki gecekondu alanlarını karşılaştırılmaktadır. Bu alanlarla ilgili gözlemlerinde, Eckstein, merkezdeki alanların piyasa koşullarına daha duyarlı olarak yenilendiğini, buna karşılık, çevredeki gecekondu alanlarının, eskiden kent merkezinde gözlemlenen toplumsal sorunların (uyuşturucu

bağımlılığı, şiddet, hırsızlık gibi) alanı olmaya başladığını ve gittikçe çöküntü alanlarına benzediğini gözlemlemektedir (Erder, 2002:172). Toplumdaki sınıfsal ayrışmayı daha da derinleştiren neo-liberal yapılanmanın kentlerinde ikili bir kentsel gelişmenin yaşandığını söyleyebiliriz. İşsizliğe, yoksulluğa ve eğitimsizliğe terk edilen, mekânsal ve toplumsal hareketlilik şansı en aza indirgenmiş alt sınıf çöküntü alanları ile sınıfsal ve kültürel olarak homojen, özel korumaların beklediği kapalı siteler şeklinde örgütlenen bir bakıma “çılgın ve yoksul kalabalıktan” ayrılmaya çalışan yeni zenginler ve orta sınıflar (Geniş, 2007:77). Neo-liberal yapılanmanın kentini birçok örnekle kısaca özetleyen Geniş, kapitalist sistemin bu ikili kentsel yapısının neo-liberal yapılanma ile birlikte yoksulluğun ve zenginliğin ne kadar yoğunlaştığını belirtmektedir. Devletin uyguladığı neo-liberal politikalar bu dönemde, büyük sermayeyi kente çekmeyi başarmış ve kenti, kent merkezinden başlayarak sermayeye kaynak aktarma aracı olarak düzenlemiştir.

Neo-liberalizmin kente olan etkilerini Mersin kentine bakarak inceleyen Doğan, neo-liberal yeniden yapılanma döneminde kentlerin ulusal ve “küresel” yerleşim sistemleri içerisindeki önemlerinin artması ve dünya ölçeğinde mal, hizmet, bilgi ve sermaye akışında avantajlı konumda bulunan kentlerin ön plana çıkması olarak değerlendirmektedir (Doğan, 2002:90). Türkiye'nin 1980 sonrasında kentleşme süreçlerinde yaşadığı değişimleri Tekeli, “küçük sermayenin kentinden büyük sermayenin kentine geçiş” olarak nitelendirmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2005:128). Özelleştirmeler ve teşvikler eşliğinde karlı bir yatırım alanına dönüştürülen kent mekânı, üretken alanlardan spekülasyon alanlarına kayan büyük sermayenin en gözde yatırımı haline geldi (Geniş, 2007:78). Küreselleşen ekonomi ile metropol kentler arasındaki bu organik ilişkiyi yeniden ve yeniden üreten önemli etkenlerden biri ortaya çıkan yerel girişimci yönetim biçimidir. Bu yeni yönetim biçimine göre, yerel yöneticilerin temel görevi kenti küresel üretim ve

tüketim merkezlerinden biri haline getirmek ve bunun içinde küresel sermayeyi, uluslar arası nitelikli emeği, kozmopolitan elitleri kente çekecek ekonomik, kültürel ve mekânsal dönüşümleri gerçekleştirmek ya da bu dönüşümleri gerçekleştirecek girişimlere öncülük etmektir (Hall & Hubbard, 1989; Harvey, 1989; Jessop, 1997 aktaran Adaş, 2008:63). Özellikle Türkiye’de uygulanan kent politikaları bu açıdan çok önemli bir konumdadır. Kaçak ve çarpık yapılanmayı sonlandırma ve alt gelir gruplarına daha yaşanabilir konut alanları sunma iddiasında olan, TOKİ ve belediyeler tarafından kurulan konut şirketleri, kamu aktörünün kentsel alana müdahalesinde araç olarak kullanılarak, kentsel dönüşüm ya da soylulaştırma projeleri ile kent mekânı ve konut alanlarını şekillendirmede doğrudan taraf olmuştur. Fakat bu projeler, kentsel mekândaki sınıfsal farklılığı artıran girişimlerden öteye gitmeyerek, özellikle kent yoksullarının doğrudan ya da dolaylı baskılar ile kentsel rantın yoğunlaştığı kentsel mekânlardan bir bakıma sürülmesini beraberinde getirmiştir. Kentsel rantın yoğunlaştığı mekânlar kent yoksullarından alınarak, orta ve üst sınıf konut alanlarına dönüştürülmüştür (Geniş, 2007:79). Özellikle Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde kent politikalarında sadece sermaye dolaşımını temel belirleyici etken olarak değerlendirmek yanıltıcı olacaktır. Devletin gerek merkezden gerek yerelden, doğrudan ya da dolaylı etkilerini hesaba katarak kentsel süreçleri anlamak, bu noktada önem arz etmektedir. Kent mekânı birçok aktör tarafından şekillendirilmekte ve Türkiye’de devlet aktörü önemli bir noktada durmaktadır. Pahl, kentteki kıt kaynakların dağılımında Pazar koşullarının ve bürokratik-siyasal sistemin nitelik belirleyici etki olduğunu ifade etmektedir (Erder, 2002:30). Sonuç olarak, özellikle sermayenin çok daha fazla yoğunlaştığı gelişmiş ülkelere kıyasla, Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde kentsel mekânın çözümlenmesinde sadece sermaye dolaşımı aktörünün belirleyici olduğunu söylemek eksik bir tanımlama olacaktır. Devlet politikalarının merkez ve yerel

uygulamaları bu noktada en az sermaye dolaşımı aktörü kadar önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Erder'in Ümraniye örneğinde belirttiği gibi, kentsel sistem, bir taraftan Pazar koşullarının diğer taraftan yerel ve merkezi yönetim örgütlerinin karşılıklı etkileşimiyle oluşmuştur (Erder, 2006:298).

Gaziantep kentinin 1980 sonrası neo-liberal yapılanma içerisinde geçirdiği dönüşümlerin incelenmesine sadece sermaye dolaşımının etkileri değil, kent mekânını özellikle imar planları çerçevesinde değiştiren/dönüştüren/genişleten belediye politikaları da dâhil edilmiştir. Belediyenin yaptığı imar planları bir kentin mekânsal yapılanışını etkileyen belki de en büyük araçtır. Kentin gelişimine yön veren imar planları yerel yönetim örgütünün kenti etkilediğinin en büyük kanıtlarındandır. Özellikle merkezi yönetim içerisinde olan TOKİ Gaziantep'in kentsel yapılanışında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece merkezin değil yerel yönetimlerinde toplu konut projelerinin olduğu işin içine katılınca sadece imar planları çerçevesinde değil, bizzat konut piyasasında faaliyet gösteren bir işletme olarak devlet aktörünün ne kadar kent mekânını etkilediği daha rahat görülebilmektedir.

II. BÖLÜM: TÜRKİYE ve GAZİANTEP’TE KENTLEŞME

Her gelişme döneminin kendisine uygun ekonomik bir yapı yarattığını ve bu ekonomik yapıyla ilişkili mekân örgütlenmesi oluşturduğunu önceki bölümlerde belirtmiştik. Her kentleşme katmanı farklı zaman ve mekân ufukları olan ve farklı güçler arasındaki güç dengesini yansıtan ayrı bir sosyo-mekânsal katman yaratır. Bu katmanın yaratılış süreci ise, bir önceki katmanla etkileşim içinde gerçekleşir. Bu yüzden bu katmanları tamamıyla katılmış oluşumlar olarak görmemek gerekir. Diğer bir anlatımla kentleşme katılmış bir birimler toplamı değil, bir süreçtir (Şengül, 2001a:61-62). Cumhuriyet sonrası döneme ilişkin olarak Türkiye’de üç ayrı kentleşme dönemi ve üç ayrı kentleşme katmanı tanımlamak mümkündür. Bu dönemleştirme yapılırken asıl olarak Tarık Şengül’ün (2001a) Türkiye’de kentleşmenin izlediği aşamalara ilişkin önerdiği dönemselleştirmeden hareket edilmiştir. Sermaye birikim süreçleri ve politikaları bakımından bu dönemleri çeşitli alt dönemlere ayırmak da mümkündür. Bu dönemler;

- I. Dönem: Ulus-Devletin Kentleşme Dönemi (1923–50)
- II. Dönem: Emeğin Kentleşme Dönemi (1950–80)
- III. Dönem: Sermayenin Kentleşme Dönemi (1980’den günümüze)

Her gelişme dönemini hegemonik bir proje olarak değerlendirebiliriz. Hegemonya kısaca, hegemonik sınıfın (kapitalist sistemde burjuvazi ve doğal ittifakları) kısa vadeli çıkarlarının feda edilerek, projenin ardında seferber edilen diğer toplumsal güçlere tavizler verilmesini kapsamaktadır. Hegemonik projeler bazen sınırlı bir gelişmeyi kapsamakla birlikte genellikle toplumun bütününün desteği ile hayata geçirilir. Hegemonya daha çok siyasal üst yapıyla alakalı bir projedir fakat bir kapitalist gelişme dönemi olarak değerlendirildiğinde mekâna etkileri göz ardı edilemez. Şengül’ün de dediği gibi;

Hegemonik projeler, birikim ve/veya devlet stratejileri gibi yerel-üstü toplumsal ilişki kümelerinde gerçekleşen değişikliklerin, bir ülkenin mekânsal örgütlenmesinde radikal bir değişikliğe neden olabileceğini ve yeni bir sosyo-mekânsal ilişkiler katmanı ve yapısını yaratacak yeni bir kentleşme dönemini başlatabileceğini öne sürebiliriz (Şengül, 2001a:62).

Yani siyasal üst yapıda ya da ekonomik alt yapıda oluşacak bir değişim mekânsal örgütlenmede değişikliğe yol açabilir ve yeni bir kentleşme dönemini başlatabilir. Türkiye'deki hegemonik projeler bir kapitalist gelişme dönemi olarak değerlendirilmiş ve kentleşme dönemselleştirilmesi bu hegemonik projeler etrafında oluşturulmuştur. Bu yaklaşım doğrultusunda, Türkiye'deki kentleşme katmanlarını 1980 öncesi ve sonrası diye bir ayrıma gidilmiştir. Bu ayrımın birçok nedeni olmakla birlikte belki de en önemlisi 1980 sonrası uygulamaya konulan neo-liberal gelişme döneminin, diğer gelişme dönemlerine göre yapısal bir değişiklik göstermesidir. Bu değişiklik önceki gelişme dönemlerine göre daha sınırlı bir gelişme dönemine işaret eder. 1980 öncesi hegemonik projeler, bütün toplumun desteğinin maddi ödünler ve sembolik mükâfatlar yolu ile kazanılmaya çalışıldığı genişlemeci bir hegemonyayı hedeflemekteydi (bkz. Jessop, 2005). Fakat 1980 sonrası neo-liberal yapılanma ile birlikte nüfusun stratejik olarak önemli bölümünün desteğini kazanmak ve projenin maliyetini nüfusun diğer bölümüne yıkmak ile ilgilenen daha sınırlı bir hegemonyayı hedeflemektedir. Jessop (2005) bu durumu tek-uluslu ve iki-uluslu hegemonik proje olarak değerlendirmektedir. İleriki bölümlerde daha ayrıntılı olarak değinilecek olan hegemonya kavramı neo-liberal yapılanmayı açıklamada önemli bir kavram olarak düşünülmektedir.

Yukarıda yapılan açıklamalar ışığında Cumhuriyet dönemi kentleşme hareketlerini anlayabilmemiz için ilk önce Cumhuriyet öncesi kentleşme katmanına bakmamız gerekir. Bu noktadan hareketle Cumhuriyet dönemi kentleşme katmanlarına bakmadan önce kısa bir Osmanlı kent mirasına göz atalım.

II.1. Osmanlı Kent Mirası

Osmanlı kentlerinin, Batıdaki kentlerin aksine, özerk bir statüye sahip olmadıkları genellikle uzlaşmaya varılan bir durumdur. Osmanlının kent mirasını kısaca özetleyecek olursak (Şengül, 2001a:66-67);

I. Osmanlı sosyo-mekânsal yapılanmasında oldukça eşitsiz gelişmiştir.

II. İstanbul baskın kent olma özelliğini taşımaktadır.

III. Bu durum İstanbul'un diğer kentleri koşulsuz kontrol etmesi anlamına gelmemektedir.

IV. Kentlerin birçoğu, kurumsallaşmamış da olsa, yerel güç gruplarının fiili denetiminde belli bir özerkliğe sahiptir.

V. Kentlerin organik yapısı, dar ve çıkmaz sokaklara dayanan ulaşım sistemi, kentlerin içinde de kontrol ve ulaşılabilirliği oldukça sınırlamaktaydı.

Cumhuriyet döneminde oluşan kentsel yapılanma Osmanlıdan alınan bu kent mirası üzerinde yükselmektedir. Tarihi geçmişi çok öncelere dayanan Gaziantep, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Halep'in Osmanlı İmparatorluğu yönetiminden çıkmasıyla daha da önemli bir kent durumuna gelmiştir. Gaziantep'in imar planı yapılması konusunda ilk çalışmalar 1891 yılında belediyenin bu yönde bir karar almasıyla başlamıştır⁴.

II.2. 1923–50 Arası Ulus-Devletin Kentleşmesi

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle modern bir ulus-devletin kuruluşu ve ulusal bir ekonominin inşası yönünde, yerleşim sisteminin evriminde ayrı bir gelişme dönemi olarak değerlendirilip ulus-devletin kentleşmesinin başlangıcı olarak tanımlanılabilir. Osmanlının ekonomik yapısı için dünya ekonomisi ile tarım ürünleri ve madenler ihraç eden sınaî

⁴ *Gaziantep Nazım İmar Planı*, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınlanmamış Rapor, Tarihsiz, s. 3

tüketim malları ithal eden bir “yarı-sömürge” ülke nitelmesi uygun görülmektedir. 1950 yılına kadar da bu dönemde tarım ülkesi olma bakımından köklü bir değişiklik gözlenmez. Bu dönemde yabancı sermayeli kuruluşların millileştirilmesi temel özelliştir. Temelde tarımsal üretimden kaynaklanan artığa ticaret yoluyla el konulmasına dayanan ekonomik yapıdaki kentler, artığın sermaye birikimine dönüşme alanlarıdır (Ataay, 2001:56). “Kemalizm, orta sınıfın öncülüğünü yaptığı bir burjuva devrimi olarak, modernite projesinin bir parçası olarak ulus-devleti oluşturma görevini üstlenmiştir. 1923–50 dönemini ulus-devletin ve orta sınıfların kentleşmesinin yönlendirdiğini söylemek mümkündür” (Şengül, 2001a:70). Kemalizm’in mekânsal uzantılarını iki amaç etrafına yerleştirebiliriz (Şengül, 2001a:72).

I. Ulus devletleşme sürecinde merkezileşmiş bir devlet yapısının oluşturulması

II. Ulusal düzeyde düzenlenmiş bir topluluğun tek bir kimlik etrafında yaratılması sonucunda kentsel mekâna yansıması

Bu dönemde modern ve batılı kent modeli, Türkiye kentlerinde uygulamaya çalışılmış ve kentlerin inşasında önemli bir bakış açısını işaret etmiştir. Planlama tüm ülke politikalarında ağırlığını hissettirmekle birlikte, kentlerinde planlama çerçevesinde gelişmelerine yön verildiği söylenebilir. Siyasal anlamda bağımlı kent yapılanması, Kemalist projenin kent ayağını oluşturmaktadır. Bütünlükçü bir bakış açısıyla yapılan imar planları, merkezi otoriteye bağımlı kentlerin oluşmasında bir araç olarak kullanılmış ve bir ölçüye kadar da başarılı olmuştur. Fakat bu dönemde kaynak yetersizliği, siyasal otoriteye önem verilmesi ve rant mücadelesi, ulus-devletin kentleşmesinin yani modern ve batılı kent yaratma hedefinin sekteye uğramasına yol açmıştır.

II.3. Ulus Devletin Kentleşmesinde Gaziantep

Türkiye’de 1923’ten 1930’a kadar koruyucu ve özendirici tedbirler alınarak, özel girişimciliğe dayanan bir sanayi politikası izlenmiştir. Kamu İktisadi Teşekkülleri’nin o dönemde sağlayacağı yararlar göz önünde tutularak 1930’lu yılların başında sanayileşmeyi devlet eliyle gerçekleştirme çabaları başlamıştır. Bu çabaların sonucunda, 1931 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmaya başlanmış ve bu plan 1934 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu plan çerçevesinde, devletin dokuz farklı sanayi kolunda kurduğu 20’ye yakın fabrikanın hiçbiri Gaziantep’te kurulmamıştır. Daha sonra 1938 yılında İkinci Sanayi Planı hazırlanmışsa da II. Dünya Savaşı nedeniyle uygulamaya konulmamıştır.

Bu dönemde Gaziantep sanayisine baktığımızda, 1930’lu yıllarda bir yandan Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun sağladığı olanaklar, diğer yandan da 1929 Gümrük Tarifesi’nin korumacı önlemlerinin etkisiyle önemli gelişmeler gösterdiğini görmekteyiz. Nitekim bu dönemde, Türkiye’de Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan yararlanan 1473 firmanın 28’i Gaziantep’te bulunmaktaydı. Gaziantep, Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da yasadın yararlanan iller arasında ilk, Türkiye çapında da 8. sıradaydı. Gaziantep’te bu kanundan yararlanan firmaların çeşitli iş kollarına dağılımında ilk sırayı 14 işyeri ile sabun yapım evleri almakta, bunları 8 işyeri ile un, 3 işyeri ile de pamuklu ve ipekli dokuma dalları izlemektedir⁵.

Bilinen ilk imar planını 1933–1935 yılları arasında Prof. Hermann JANSEN yapmıştır.⁶ Kentin sonraki gelişmelerinde kalıcı izler bırakan bu plana göre en önemli

⁵ *Gaziantep’in Ekonomik Yapılanması*, Gaziantep Ticaret Odası Yayınlanmamış Rapor, Tarihsiz, s. 4.

⁶ *Gaziantep Nazım İmar Planı*, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınlanmamış Rapor, Tarihsiz, s. 8.

gelişmeler Suburcu, Karagöz ve Gaziler caddelerinin genişletilerek yeniden düzenlenmesi ile Atatürk Bulvarı ve İsmet İnönü Caddesi'nin açılmasıdır.

Tarıma dayalı bir ülke görünümündeki Türkiye, aynı etkiyi kentlerinde de hissettirmektedir. Özel sektör eliyle gerçekleştirilemeyen sanayileşme, devlet eliyle yapılmaya çalışılmıştır. Devlet eliyle yapılan sanayileşme hamlesi ise Gaziantep'te gerçekleştirilmemiştir. Kentlerin yoğunlaşması ve kentleşme hareketlerinin artması kapitalist bir ülkede ancak sanayileşmeyle oluşmaktadır. Sanayileşmenin yaşanmadığı coğrafyalarda kentleşme hareketleri sönük kalmaktadır. Bu dönemde Gaziantep'te oluşan kentleşme hareketlerinin az olması Türkiye ortalamasıyla uyumludur. Yine de modernleşme düşüncesiyle doğru bir orantıda ilk imar planı yapılarak kentleşme hareketlerine yön verilmeye çalışılmıştır. Planlama bu dönemde kalkınma stratejisi olarak kullanıldığı için kentlerde de kendisini hissettirmiş ve bundan Gaziantep de payına düşeni almıştır. Ama genel ülke koşulları dikkate alındığında planların etkisiz olduğunu söyleyebiliriz. Gerek kentleşme dinamiklerinin zayıflığı gerekse de veri azlığından dolayı bu dönemde Gaziantep ile ilgili inceleme bunlarla sınırlıdır.

II.4. 1950-80 Arası Emeğin Kentleşmesi

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle yeni bir gelişme dönemi oluşmuştur. Bu tezde kentleşmenin evrimi açısından 1950 yılı temel alınmıştır. Bazı araştırmacılar bu yeni gelişme döneminin başlangıcını 1946'ya bazıları ise 1954'de çekebilmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi önemli olan dönemselleştirmenin katı birimler toplamı olarak değil, bir süreç olarak değerlendirilmesidir. Bu bakış açısıyla tarihi olarak başlangıç ya da bitiş tarihi fazla bir önem taşımamaktadır. Yine de dönemleştirme yapılması araştırmayı daha anlaşılır kılma noktasında anlamlıdır. Bu döneme damgasını vuran temel sermaye birikim stratejisi

ithal ikameci sanayileşmedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dışa açılma kararı alan Türkiye ekonomisi kısa sürede tıkanmıştır. Tarıma dayalı olarak dünya ekonomisine eklemlenme süreci içindeki Türkiye bu dönemde dış dengeyi kuramamıştır. Bunun sonucu olarak 1950'lerden başlayan doğrudan sanayi yatırımları gözlenmiştir. Dünya genelinde ortaya çıkan ve kapitalist ülkelerde uygulanan ithal ikameci sanayileşme, kent ve kentleşme süreçlerini hızlandırmıştır. Tarım sektöründe modernleşme bu sektörde emek fazlası olmasına neden olurken, özellikle büyük kentler, 1950'lerin başlarından itibaren ve 1960-1970'lerde hızlanarak süren bir biçimde, bu fazla nüfusun hedefi oldular. Bu anlamda, köylülerin büyük şehirlere, büyük ve yoğun emek havuzları oluşturacak biçimde hızlı göçü ve kentleşmesi, 1950'ler ile 1980'li yıllar arasında kentleşme sürecinin en önemli belirleyici özelliği olmuştur (Şengül, 2001a:78). Kentleşmeye etki eden en önemli etkenler itici nedenlerdir. Keleş'in (2002) de belirttiği gibi bu nedenler ekonomik içeriklidir. Ekonomik sorunlardan dolayı kişiler göç etmek zorunda kalmışlardır. Genel itibariyle kentleşmeye etki eden en önemli nedenin kapitalist sanayileşme olması gerekir. Aslında sanayileşme ile kentleşme aynı gelişme hızında ilerlemeli ya da sanayileşme kentleşmeden daha hızlı ilerlemelidir. Fakat ülkemizde bu tersine bir süreç içerisinde işlemiştir. Kentleşme oranı sanayileşmenin oranından hep daha fazla olmuştur. Bundan kaynaklı olarak birçok sorunun gelişmesi gayet doğaldır. Sonuç olarak, devlet ve orta sınıf merkezli bir kentsel gelişme döneminden (yerel) topluluk merkezli bir kentleşme dönemine geçilmiştir. Kente göç eden göçmenlerin, konut sorununa yanıtları işgal ettikleri alanlarda kurdukları gecekondular, işsizlik sorununa yanıtları ise kentin formel ekonomisinin dışında bir enformel ekonominin yaratılması olmuştur (Şengül, 2001a:77).

1950 ile 1980 arasını ayrı iki kentleşme katmanı olarak değerlendiren düşünürler de bulunmaktadır (Eraydın, 2006). Eraydın (2006: 26), İkinci Dünya

Savaşı'ndan 1960'a kadar olan dönemi "dizginlenemeyen dönüşüm sürecini denetim altına alma çabası" olarak değerlendirmektedir. 1945 yılında İller Bankası'nın kurulmasını, 1948 yılında İmar ve İskân Bakanlığı'nın kurulmasını ve Belediye Gelirleri Yasası'nın çıkarılmasını, 1954 yılında TMMOB Yasası'nın çıkarılmasını, 1955 yılında İmar Kongresi'nin yapılmasını, 1956 yılında ise İmar Yasası'nın çıkarılmasının bir bütün olarak kentsel dönüşümü denetim altına alma çabası olarak değerlendirmiştir (Eraydın, 2006:32). Eraydın, 1960 ile 1980 arasındaki dönemi "planlı dönemin başlangıcı ve sonu" ve "nüfus artışının ve göçün kentlerde yarattığı sorunların ağırlaşması" olarak görmektedir (Eraydın, 2006:26). Bu dönemde özellikle "göç" kavramı çokça tartışılmış ve araştırılmıştır. İç göç, dış göç, kırdan kente göç, göçün kaynağı, kentteki istihdam gibi tartışma ve araştırma alanları çokça incelenmiştir. Organize Sanayi Bölgelerinin kurulması, İstanbul, Ankara ve İzmir'de Nazım Plan bürolarının kurulması, DPT ve İİB'nin bölge planı hazırlaması, yerel yönetimlere yeni görevler verilmesi bir bütün olarak planlı gelişme döneminin somut uygulamaları olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, 1950 ile 1980 arasındaki dönem bir gelişme dönemi olarak kentin yapılanışında çok önemli kalıntılar bırakmıştır. İster bütünsel bir dönem, ister alt dönemselleştirilmelere gidilsin bu dönemde göç olgusu büyük kentleri büyük oranda etkilemiş ve göçmenlerin kente eklenmesi bu döneme damgasını vurmuştur. Büyük kentlerin büyük nüfus dalgalarına hedef olması, kentte oluşan sanayileşmeden çok tarım sektörünün modernizasyonu ile alakalıdır. Kırdaki emek fazlası kendisine mekân olarak bu dönemde kenti seçmiş ve kentin yapılanmasına damgasını vurmuştur. Enformel konut sektörü olarak da isimlendirilen gecekondulaşma bu döneme damgasını vurmuş, enformel iş piyasası ise göçmenlerin kayıt-dışı istihdamını sağlamıştır. Kentlere göç eden büyük

emek grupları kenti şekillendiren temel aktör olduklarından dolayı bu döneme emeğin kentleşmesi denilmektedir.

II. 5. Emeğin Kentleşmesinde Gaziantep

1950 yılından 1960 yılına kadar geçen süre içinde devletçiliğin önemi azalmış ve özel girişimciliğe dayanan Liberalizm politikasına kayma gözlenmiştir. Söz konusu dönemde, Marshall Planı uyarınca Türkiye'ye ABD'den para transferi gerçekleşmesi sonucunda tarımın makineleşmesi, enerji, karayolları, çimento ve şeker sanayisinde büyük çaplı yatırımlar gerçekleşmiştir. Dönem yatırımlarının artmasıyla Türk sanayisi belli bir ölçüde de olsa gelişmiştir. Özellikle dokuma, çimento, şeker, demir ve çelik üretiminde önemli artışlar kaydedilmiştir. Bu çerçevede, özellikle karayolu ulaşımının önem kazandığı bu dönemde, Gaziantep imalat sanayisinde bazı yapısal değişimler meydana gelmiştir. Özellikle küçük sanayide meydana gelen değişimde en önemli etken Fırat Nehri üzerine, 1956 yılında Birecik Köprüsünün yapılması ve ilin Doğu ve Güneydoğuyla karayolu bağlantısının kurulmasıdır. Daha önce geleneksel olarak el sanatları, bakır işleme ve dökümcülük gibi üretim dallarında yoğunlaşan iş gücü, bu yıllarda yapılan kara yolları ve tarımın makineleşmesi sonucu bölgeye giren motorlu taşıt ve tarım araçlarının onarımı ve bu araçlar için gereken yedek parça üretimine kaymıştır. Bunun sonucunda, Gaziantep Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin küçük sanayi merkezi haline gelmiştir. Türkiye'de tarıma dayalı bir büyüme stratejisinin uygulandığı 1950'li yıllarda, tarımsal üretim ve gelirlerdeki artışa paralel olarak, sanayi mallarına olan talep de genişlemiştir. Gaziantep sanayisi de bu imkânlardan yararlanmış ve tarıma dayalı gıda sanayisinin yanı sıra, sabun üretiminde ve dokumacılıkta gelişmeler sağlanmıştır.

Gaziantep’te modern anlamda ekonomik gelişmeyi 1968 yılında Kalkınmada Öncelikli İller kapsamına alınması ve 1970’de Küçük Sanayi Geliştirme Merkezi’nin (KÜGEM) kurulması ile başlatmak mümkündür. Küçük Sanayi Geliştirme Merkezinin pilot proje olarak bu ilde kurulması tesadüf değildir. Birleşmiş Milletler uzmanları bu dönemde, şehirde yaptıkları inceleme sonucunda büyük bir sanayi potansiyeli olduğunu tespit etmişlerdir.⁷ 1960-1970’lerde ilde imalat sanayisi üç koldan devam etmekteydi. Bir taraftan evlerde yapılan imalat diğer taraftan atölye ve imalathanelerde, öbür taraftan da fabrika çapında yapılan imalattır. Bu tarihlerde sanayinin her dalında, fabrika tarzında üretim yapılmaktaydı. Gaziantep’te 1968 yılında kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınması ve 1970’lerde Türkiye’nin ilk Organize Sanayi Bölgeleri’nden birinin bu ilde kurulması ile başlayan süreçte imalat sanayisi sektörünün giderek gelişmesi sonucu, Gaziantep ekonomisi zamanla tarıma dayalı olmaktan çıkıp, tamamen sanayiye dayalı bir gelişme göstermiştir.

1950–1955 yılları arasında Y. Mimar Kemal Söylemezoğlu ve Kemal Ahmet Aru’nun yaptığı ikinci imar planı, bilinen ilk imar planına göre önemli farklılıklar içermektedir.⁸ Kent merkezinde modern bir nitelik kazanmakta olan Gaziler Caddesi kesimi yenilenmeye başlanmış, yol açma çalışmaları hızlanmış, eski kent kısmındaki yolların motorlu araç trafiğine uygun duruma getirilmesine çalışılmıştır. Kentin batı ve güneydoğusunda öngörülen gelişmesine koşut olarak gelişim Atatürk Bulvarı ile İnönü ve Akkoyunlu caddeleri yönüne kaymıştı. Kent nüfusunun özellikle 1960 sonrasında hızla artması yeni konut ve işyeri alanlarının açılmasını gerektirmişti. 1960–1975 yılları arasında kentte 40’a yakın yeni mahalle kurulmuştur. İmar planının dışında kalan alanlarda, hazine

⁷ A.g.e. s. 10.

⁸ A.g.e. s. 12.

arazilerinde ve hisseli tapulu alanların dışında niteliksiz konut ve işyeri yapımı hızla yayılmıştır.

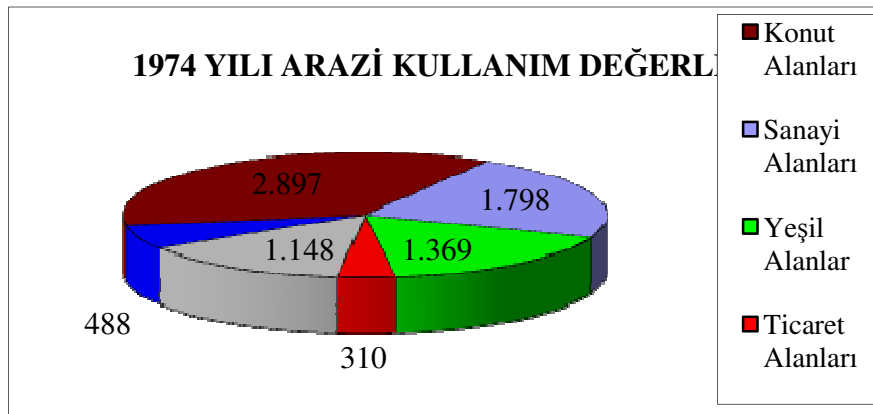
Yeni ihtiyaçları karşılamak üzere 1974 Yılında Şehir Plancısı Zühtü Can tarafından kentin üçüncü imar planı yapılmıştır. 1995 Yılına ve 1.000.000 nüfusu hedefleyen bu planda yeni gelişme alanları daha da yaygınlaştırılmıştır. Ancak, kent nüfusu ve ihtiyaçları çok hızlı bir şekilde artmış, plan dışı gelişmeler devam etmiş, belediyeler plan dışında birçok mevzi imar planları yapmak durumunda kalmıştır. Mevzi planların kent bütününden kopuk olarak ele alınması ile sağlıksız ve şehircilik ilkelerine uymayan yer seçimleri meydana gelmiştir.

Tablo 1: Gaziantep'in 1974 Yılı Arazi Kullanış Değerleri ve Oranları

Fonksiyon Alanları	Alanı (Hektar)	Oran (%)
Konut Alanları	2.897 Ha	%36,17
Sanayi Alanları	1.798 Ha	%22,45
Yeşil Alanlar	1.369 Ha	%17,09
Ticaret Alanları	310 Ha	%3,87
Resmi Kurum Alanları	1.148 Ha	%14,33
Eğitim Alanları	488 Ha	%6,09
TOPLAM	8.010 Ha	%100,00

Kaynak: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi

Grafik 1: Gaziantep'in 1974 Yılı Arazi Kullanım Değerleri

Kaynak: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi

Tablo 2: Gaziantep'in 1950-1980 Arasındaki Nüfus Sayım Sonuçları ve Artış Hızları

Sayım Yılı	Sayım Nüfusu	Artış İndeksi	Gaziantep'in Yıllık Artış Hızı %0	Türkiye'nin Yıllık Artış Hızı %0
1950	71887	100	---	---
1955	96678	134	59,26	27,75
1960	124097	173	49,94	28,53
1965	160152	223	51,01	24,63
1970	227652	317	70,34	25,19
1975	300882	419	55,78	25,01
1980	374290	521	43,66	20,65

Kaynak: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi

Yukarıda incelenen genel bilgiler doğrultusunda Gaziantep'teki genel sanayileşme hamlesine bağlı olarak bir kentleşme yaşandığını söyleyebiliriz. Rakamların da ortaya koyduğu gibi Türkiye ortalamasından çok daha fazla bir göç ile karşılaşmıştır. Yeni mahalleler kurulmuş, bu mahaller yeterli olmayınca gecekondulaşma başlamıştır. Ama bu kentleşme oranının yüksek olmasının sadece sanayileşmeden kaynaklı olduğunu söylemek çok zordur. Kentleşmenin sanayileşmeden daha hızlı gelişmesi, sanayileşmenin yoğunlaşmasıyla değil, tarım sektörünün modernleşmesiyle alakalıdır. Marshall Planı doğrultusunda tarım sektörünün makineleşmesi, kentleşmeyi hızlandıran en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşadıkları alandan şehre göç etmek zorunda kalan topluluklar şehirleri doldurmuş ve bundan Gaziantep de nasibini almıştır. Türkiye ortalamasından çok daha fazla bir nüfus hareketine maruz kalan Gaziantep'in içinde bulunduğu bölgenin diğer bölgelere göre daha az gelişmiş olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

II. 6. 1980 Sonrası Türkiye’de Kentleşme

24 Ocak kararları ve sonrasında oluşan askeri darbe yeni bir dönemin habercisi olarak Türkiye tarihinde kayda geçmiştir. Bu iki olayın en önemli sonucu ekonomik yapıdaki değişim olmuştur. Önceki dönemde ithal ikameci bir sanayileşme stratejisi benimsenmişti. Ekonomik alandaki bu değişim ithal ikameci sanayileşme stratejisinden ihracata dayalı bir sanayileşme stratejisine geçiştir. Daha sonraki yıllarda ihracata dayalı büyüme modeli olarak adlandırılacak olan bu birikim tarzının kente ve kentleşme dinamiklerine önemli etkileri olmuştur. Artı-değerin dolaşımına dayanan kapitalizm bu dönemde kentleri çok daha fazla kullanmıştır. Toplu konut, sanayi siteleri, iş ve alışveriş merkezleri, kamu hizmeti binaları gibi kuruluşların inşası büyük sermayeyi kente yönelmiş ve kullanım değeri ağırlıklı gecekonduların bile değeri ağırlıklı bir yapıya dönüştürmüştür. Bir dünya sistemi olarak Kapitalizm içerisinde sermaye birikimi tarzında oluşabilecek bir bunalım sadece merkez ülkelerde değil aynı zamanda çevre ülkelerde de kendisini gösterir. Keynesyen sermaye birikiminin bunalımı ve krizi, sadece merkez kapitalist ülkeleri değil aynı zamanda Türkiye gibi ülkelerde de kendisini göstermiştir. Neo-liberal yapılanmanın Türkiye kentlerine ve kentleşme sürecine etkileri de merkez kapitalist ülkeleriyle aynıdır. Önceki bölümlerde de değinildiği gibi belli bir kentsel mekânı sadece oluşan yeni birikim tarzıyla değil aynı zamanda önceki birikim tarzının yarattığı kentleşme süreciyle de ilişkilendirmeliyiz. Keynesyen sermaye birikim tarzı, gelişmiş ülke kentleri ile azgelişmiş ülke kentleri arasında farklı bir kentleşme dinamiği sergilemiştir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde sermaye birikiminin emilmesi için kentsel mekân kullanılmıştır (ki günümüzde de bu politika izlenmektedir). Refah devleti uygulamalarıyla kentsel alana yatırım yapılmış ve doğrudan üretken olmayan bir alanda sermaye birikimi düzenlenmeye çalışılmıştır. Azgelişmiş ülkelerde ise (Türkiye gibi)

kentsel yatırımlar kısıtlanmış ve kaynaklar daha çok sanayileşmeye ayrılmıştır. Gecekondulaşma olarak somutlaşan kentleşme sürecinde kentler, dönemin kentine ve kentleşmesine damgasını vurmuştur. Bu temelin üzerinde yükselen neo-liberal yapılanmanın kentleşmesi ise birçok yeni etkenin içerisinde gelişimine başlamış ve devam ettirmiştir. Türkiye’de bu dönemde kenti etkileyen temel etmenler şunlardır:

- Değişim değeri ağırlıklı bir kentsel gelişme katmanının oluşması
- Ulusal ve uluslar arası sermayenin kenti kar maksimizasyonu için yeni bir alan olarak görmesi
- Sermaye birikimin düzenlenmesi ve sermayenin yeniden yapılandırılması için kent mekânının kullanılması (ki gelişmiş kapitalist ülkelerde bu uygulama 1980 öncesi için de geçerliydi)
- Kentin metalaşması olgusunun gerçekleşmesi
- Kentsel yoksulluğun ve zenginliğin çok daha fazla keskinleşmesi
- Kamu aktörünün büyük sermayeyi kente çekmek için dolaylı ya da doğrudan müdahalede bulunması
- Kent içi mekânda ikili bir yapının çok daha fazla yoğunlaşması
- Ağ ilişkisi içerisinde cemaat tarzı örgütlenmelerin sayısının ve yoğunluğunun artması
- Formel ve enformel kesimin iç içe geçerek karışık bir yapı oluşturması
- Tamamlayıcı kentten rekabetçi kent modeline geçiş
- Kent yöneticiliği modelinden kent işletmeciliği modeline geçiş

Tüm bu uygulamalar sermaye birikiminin düzenlenmesi için gerçekleştirilmektedir. Kent üzerinde bu dönemin en belirgin özelliği, önceki dönemde sanayileşmeye kullanılan kaynakların, bu dönemde kentin mekânında da kullanılmasıdır. Altyapı, ulaşım, konut gibi bir önceki dönemin ihmal edilen alanları bu dönemde geliştirilmiştir. Çok daha fazla önem kazanan kentsellik bu dönemde küçük ölçekli ve yerel sermayenin hareket alanından çıkarılarak, ulusal ve uluslar arası sermayenin de hareket alanına dâhil edilmiştir. Kentlere yapılan yatırımların büyük bölümü özel sektöre verilen ihaleler yoluyla gerçekleşmiş, bir anlamda, kentsel yatırımlar sermayeye kaynak

aktarımının önemli bir aracı haline gelmiştir (bkz. Eraydın, 2001; Güler, 2006). Böylece kentlerin sermaye birikim sürecinde artan öneminin dramatik sonuçlarından biri de, daha önce kentleşme sürecinde yer almamış büyük ölçekli sermaye gruplarının gözlerini kentlere çevirmesi olmuştur (Şengül, 2001a:88). Neo-liberal yapılanma ile birlikte Türkiye’de değişim değerinin hegemonyasını kurduğu bir kentselliğin oluştuğunu söyleyebiliriz.

II.7. Değerlendirme

Günümüz kent yapısı her alanda olduğu gibi sermaye birikim tarzına göre kendisini şekillendirmektedir. Neo-liberal yapılanma olarak adlandırılan bu birikim tarzı kentin mekânını da kendi yapılanmasına uydurmaktadır. Kültürel olarak “kullan at” toplumu yaratan esnek üretime dayalı bir ekonomik yapı içerisinde kente biçilen misyon ise girişimciliktir. Vatandaş odaklı bir kent yapısından tüketim temelli bir müşteri kent yapısı öngörülmektedir. Bu genel yapılanma gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kentselliğinde farklılıklar göstermektedir. Tez konusu itibariyle Türkiye’deki kentleşme dinamikleri incelenip, bu genel eğilimin Türkiye’de Gaziantep özelinde nasıl bir kentsellik oluşturduğu araştırmanın temel amacıdır. Önceki birikim tarzının oluşturduğu kentsellikle şimdi oluşturulmaya çalışılan kentselliğin bir sentezi oluşmuştur. Gerek ulus-devletin etkisiyle oluşan kentsellik, gerekse sonra oluşan emeğin kentleşmesi ve günümüz kentselliğini oluşturan neo-liberal kentleşme süreci bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Her ne kadar günümüz birikim stratejisine daha fazla ağırlık vermemiz gerekse de önceki kentleşme dönemleri de günümüz kentselliğini anlamamız noktasında çok önemlidir. Zira kentleşme katılmış bir birimler toplamı değil, bir süreçtir. Neo-liberal yapılanma bu süreçte sermaye birikimini geliştirmek/yenilemek/yoğunlaştırmak gibi temel özellikleri içinde barındırmakta ve kent mekânını da kendi mantığı çerçevesinde dönüştürmektedir.

Gaziantep kent mekânını şekillendiren aktörlerden sadece sermaye dolaşımı aktörü değil, aynı zamanda sermayenin düzenlenmesini kendisine görev biçen devlet aktörü de hesaba katılmıştır. Özellikle belediyenin yaptığı imar planları bu çerçevede incelenmiş ve hem kentsel hem de kent üstü sermaye gruplarına rant aracı olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Kent sadece kullanım değeri değil, aynı zamanda değişim değeri çerçevesinde de oluşmaktadır. Neo-liberal yapılanma ile birlikte değişim değerinin ötesinde bir bakıma kent mekânının metalaştığını söyleyebiliriz.

Neo-liberalizmi iki-uluslu bir hegemonya projesi olarak tanımlayabiliriz. Bu hegemonya projesinin avantajlı kesimi sermaye ve doğal müttefikleridir. Bu hegemonya projesine karşı toplumsal savunma davranışları da oluşmaktadır. Bu savunma davranışları sadece ekonomik olmayıp aynı zamanda mekânsal alanda da kendisini göstermektedir. Araştırma alanımız itibariyle Gaziantep, avantajlı hegemonik grup ile bu gruba karşı gösterilen savunma davranışları içinde mekânsal bir bütün oluşturmaktadır. Diğer kentleşme dönemlerinden çok daha fazla ikili bir kent oluşmuştur. Bir tarafta değişim ilkesine göre hareket eden yüksek koruma alanı içindeki ayrıcalıklı mekânsallıklar, diğer tarafta karşılıklılık ilkesine göre hareket eden çöküntü alanları. Daha çok mahalleler düzeyinde kendisini gösteren karşılıklılık, neo-liberal yapılanmaya karşı çöküntü alanlarındaki topluluğun gösterdiği en önemli savunma davranışıdır. Belirtilmesi gereken ise, bu savunma davranışının eski geleneksel topluluklarından önemli derecede ayrılarak, bir bakıma geleneklere göre değil, maddi temele göre belirlenmesidir. Neo-liberal yapılanma ile birlikte formel ile enformelin iç içe geçtiği geçişken bir geometriden bahsedebiliriz. Enformel ilişkiler sadece üretim sürecinde (örneğin; “taşeron” çalışma tarzı) değil, gündelik yaşamın devamı ile ilgili “dayanışmacı” ilişkilerde de kendisini gösterebilmektedir. Akrabalık, komşuluk, hemşerilik, etnik vb. gibi dayanışmacı ilişkiler

bu açıdan enformel ilişkilerle iç içe geçmiştir. Gündelik yaşamın daha çok parasal olmayan, gönüllü olarak yapılan dayanışmacı ilişkileri haneler arası ilişkileri kapsayan çok boyutlu ilişkiler içerisinde bulunabilmektedir. Ağ türü içerisinde aktif güvene dayalı karşılık temelli dayanışma ilişkileri bu açıdan enformelle formelin bir bakıma geçişkenliğini simgelemektedir.

Türkiye’de kentleşme katmanlarında öne çıkan karşılıklılık biçimi ağ türü ilişkilerdir. Işık ve Pınarcıoğlu’nun da (2006:76) dediği gibi; “Türkiye en başından bu yana kentleşmesini *ağ türü* ilişkiler içerisinde yaşamıştır”. Yani kente gelen göçmenler bu ağ ilişkisi içerisinde kendilerine korunaklı alanlar oluşturabilmişlerdir. Günümüzde oluşan bu ağ türü ilişkilerin belki de en önemli somutlaşması cemaatçiliktir. Hem iş hem de konut bulma sorunlarına karşılıklılık ilişkisi içerisinde cemaatçi bir davranışla çözüm bulunabilmektedir. Aileden başlayan geleneksel ilişkiler çerçevesinde etnik, dini ya da bölgesel cemaat grupları kent mekânını etkileyen en önemli aktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gaziantep kentinde bu tür cemaat ilişkilerinin bazı mahalleleri etkilediğini ve neo-liberal yapılanmanın tahribatlarına karşı korunaklı mekânlar oluşturduğunu söyleyebiliriz. Gaziantep kent merkezi içerisinde mahalle muhtarları ile yapılan soru kâğıdı şeklinde yüzyüze yapılan görüşmeler bir bakıma bu denencelerin test edilmesini içermektedir.

III. BÖLÜM: 1980 SONRASI GAZİANTEP’TE KENTLEŞME

Gaziantep, Türkiye’de sonradan gelişen kentler arasındadır. Özellikle 1980 sonrası önemli bir gelişim kaydetmiştir. Sermaye birikiminin yoğunlaşmasıyla kentsel gelişimde önemli yapılanmalar olmuştur. Türkiye’de ekonomik gelişim gösteren kentleri iki kategoriye ayırabiliriz. Bunlardan ilki geleneksel sanayi merkezleri olarak adlandırılan İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli, Adana kentleridir. Bu geleneksel sanayi merkezlerinin en temel özelliği İstanbul’a yakınlıktır. Kısacası Marmara ve Ege bölgelerinin avantajlarıyla gelişim göstermişlerdir. Bu kentlerden sadece Adana coğrafi olarak farklıdır. Adana kentinin de gelişim göstermesinin en temel özellikleri zengin Çukurova bölgesinde olması ve Mersin ile İskenderun gibi liman bölgelerine yakın olarak taşımacılığın kolayca yapılabilmesidir. Bu geleneksel sanayi bölgelerinin haricinde ülkemizde 1980 sonrası önemli atılımlar gerçekleştiren ve “Anadolu Kaplanları” olarak isimlendirilen kentler ekonomik gelişim göstermiştir. Bunlar arasında Gaziantep, Kahramanmaraş, Kayseri, Çorum, Denizli bu kentlerin başında gelmektedir. Türkiye’de ekonomik gelişim gösteren kentler kategorisinde ikinci sırayı alan bu kentler esnek sermaye birikiminin Türkiye kentlerinde somutlaşmasının kanıtıdır. Özellikle tekstil sektörünün öncülüğünde ekonomik gelişim gösteren bu kentler, ülkemizin iplik ve dokuma merkezlerini oluşturmaktadır.

Tez araştırmasının temel alanını oluşturan Gaziantep ekonomik gelişim gösteren kentler kategorilerinden ikincisinde yer almaktadır. Daha çok esnek üretim sonucunda gerçekleşen ekonomik büyümenin, Gaziantep kentinin birçok noktasında önemli etkileri izlenebilir. Bu etkilerden belki de en büyüğü kentin mekânsal dokusundaki etkilerdir. Kentin mekânsal dokusu büyük oranda Gaziantep’teki sanayileşmeye göre kendisini şekillendirmektedir. Bu mekânsal gelişimin diğer ekonomik gelişim gösteren illerinkinden pek de farkı yoktur. Diğer bölümlerde de söylediğimiz gibi belli bir

kentsellik, mutlaka kentin daha önceki geleneksel yapılanması dikkate alınarak gelişebilir. Sadece dış ya da ekonomik etmenlerce belirlenemeyen kentsellik, kendisini daha önceki kent katmanları üstüne eklemleyebilir. Belli bir kentsellik ancak sermaye birikiminin yoğunlaşmasıyla oluşabilmektedir. Geçmişten günümüze bu yoğunlaşma kentselliğin en belirleyici gücü olmuştur. Aynı şey Gaziantep için de geçerlidir. Gaziantep'in ekonomik gelişimi kendi kentselliğini oluşturan en temel özelliğidir. Bu görüşten hareketle bu bölümde ilk başta 1980 sonrası Gaziantep kentinde gerçekleşen sanayi atılımı incelenecektir.

III.1. 1980 Sonrası Gaziantep'teki Sanayinin Gelişimi

Gaziantep'in ekonomik gelişimi post-Fordist olarak nitelendirilen esnek üretim sonucu gerçekleşmiştir. Bu gelişim ülke politikalarıyla da uyumludur. 24 Ocak kararları ve 12 Eylül askeri darbesi sonucunda yürürlüğe konulan politikalar yeni bir dönemin de başlangıç noktaları olmuştur. İthal ikameci sanayileşmeden, ihracata dayalı sanayileşmeye geçilmesi ülke genelinde çok önemli değişime sahne olmuştur. Bu değişim süreci içerisinde kentin kendisi de sorgulanmış ve yeni bir misyon ile donatılmıştır. Sermayeyi kendi içinde muhafaza etmeye çalışan bu kentsellik, Keynesyen gelişme döneminde kenti şekillendiren tamamlayıcı kentten, rekabete dayalı bir kentselliğe yol açmıştır. Küresel rekabetin kente yansması günümüz kentselliğini belirleyen en önemli etkenlerden biridir. Rekabetçi kent ve kent işletmeciliği modeli neo-liberal yapılanma ile birlikte küresel rekabetin kentlere etkisidir. Ancak rekabetin oluşabilmesi için mutlaka sanayi alt yapısının bulunması gerekir. Bundan dolayı Gaziantep'in sanayi alt yapısı küresel rekabet için hayati

önemdedir. 1980 sonrası Gaziantep'in sanayi alt yapısını incelerken ilk olarak daha düzenli olacağı düşüncesiyle kalkınma planları incelenmiştir.

Ancak Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ilgili alt bölüm oluşturulmamıştır. Zira 1979–1983 yıllarını kapsayan bu plan dönemi bir bakıma ölü doğmuştur. Ülke genelindeki siyasi ve ekonomik bunalım bu dönemde yoğunlaşmış, askeri darbe gerçekleşmiştir. Bir bakıma iç savaşı andıran ülkede Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın çok az bir bölümü uygulamaya konulmuştur. Hem bu sebeplerden hem de neo-liberal yapılanmanın 1983'ten sonra ağırlık kazanmasıyla bu kalkınma planının dönemi alt başlık halinde incelenmemiştir.

III.1.1. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda temel amaçlar olarak, ulusal refahın artırılması, verimlilik ve ihracat artışının teşviki mevcut birikimlerin değerlendirilmesi ve sanayi üretiminin artırılması hedeflenmiştir. Bu plan döneminde asıl gelişmenin imalat sanayisinde sağlanması öngörülmüş ve ihracatı arttırmaya yönelik olarak yeni sanayi yatırımlarının teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Planda asıl ihracat gelişmesi ise, pamuk dışında dokuma ve konfeksiyon sanayisinden beklenmektedir. Bu hedefler doğrultusunda Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde ülke düzeyinde dokuma sanayisi özellikle de konfeksiyon sanayi teşvik edilmiştir (BBYKP, 1984).

Bu genel değerlendirmeler sonrasında, bu dönem içerisinde Gaziantep sanayisinin gelişimine baktığımızda DİE'nin (şimdi TÜİK) yaptığı sanayi sayımına göre 1984 yılında 59 olan tesis sayısının (1984 yılından sonra 25 ve daha fazla işçi çalıştıran

tesisler göz önüne alınmıştır) 1989 yılında 68'e çıktığını görmekteyiz. Ancak bu gelişimin daha önceki döneme göre daha yavaş olduğunu görmekteyiz. Tesislerin sektörel dağılımına baktığımızda ise, bu planın öngördüğü hedefler çerçevesinde bir gelişim göze çarpmaktadır. Nitekim bahsettiğimiz daha önceki dönemde, tekstil sanayisinin sektör payı yüzde 40'larda iken bu dönem sonunda yüzde 56'lık bir değer göstermiştir. Bunun yanında, gıda sanayisinde tesis sayısı bakımından bir gelişme olmazken sektör payı yüzde 20'lere düşmüştür. Diğer sanayi kollarında ise bir gelişme görülmemektedir.⁹ Yani asıl gelişim tekstil sektöründe meydana gelmiş fakat bu gelişim öngörüldüğü şekilde, dokuma ve konfeksiyon dalından çok bu tesislere yarı mamul madde sağlayan, iplik üretim tesisleri şeklinde olmuştur.

III.1.2. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990–1994)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, makro hedefler açısından önemli gelişmeler içermektedir. Sözgelimi, bu planda başlıca amaçlar olarak, dengeli ve istikrarlı bir kalkınmayı gerçekleştirmek, sanayinin optimum kapasitede çalışmasını sağlamak, kamu kesiminin yatırımlarını kalkınmada öncelikli yörelere kaydırmak ve kamu yatırımlarında sağlık ve eğitime önem vermek, dış ticaret hacmini ve pazar alanlarının çeşitlendirilmesine özen göstermek, AET'ye tam üyelik bağlamında hazırlık ve uyum çalışmaları yapmak, imalat sanayiinde dışa dönük ve rekabet gücü yüksek olan bir yapıyı geliştirmek v.b. gibi ilkeler benimsenmiştir. Plan döneminde özel sektörün geliştirilmesinin ise daha önceki plan dönemlerinde olduğu gibi teşvik tedbirleri ile sağlanması düşünülmüştür. Bunların dışında, sanayi gelişmesinin teşviki amacıyla organize sanayi bölgeleri yapımına devam edilmesi kararlaştırılmıştır (ABYKP, 1989).

⁹ *Gaziantep'in Ekonomik Yapılanması*, Gaziantep Ticaret Odası Yayınlanmamış Rapor, Tarihsiz, s. 7.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi içinde Gaziantep'te gerçek bir sanayi patlaması yaşanmıştır. Nitekim 1989 yılında 68 olan 25 ve daha fazla işçi çalıştıran tesis sayısı 1995 yılında 188'e ulaşmıştır. Bunun yanında, bu dönem içerisinde mevcut organize sanayi bölgesine iki organize sanayi bölgesi daha katılarak sayısı 3'e çıkarılmıştır. 1995 yılında önemli sıçramalar görülmüş, 1990 yılında 24 adet olan teşvik belgesi sayısı 1994 yılında 31, 1995 yılında ise 208 âdete çıkmıştır.

Sonuç olarak, Gaziantep'te sanayi faaliyetlerinin tarihsel gelişimi ile ilgili olarak kısaca; sanayi faaliyetlerinin modern sanayi bağlamında 1965 sonrasına kadar yeterince gelişmediği ve bundan ülkenin genel ekonomik durumunun ve uygulanan bazı ekonomik politikaların etkili olduğu gözlenmektedir. 1968 yılında Kalkınmada Öncelikli İller Programına alınan Gaziantep'in bu yıllardan sonra hızlı bir gelişim sürecine girdiğini, ama asıl gelişimin 1980'li yıllardan sonra olduğu görülür; özellikle 1990–1996 yılları arasında önemli gelişmeler sağlanmış ve Gaziantep'te bulunan sanayi kuruluşu sayısında belirgin bir artış yanında ticaret alanında önemli atılımlar yaşanmıştır.

III.1.3. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996–2000)

Türkiye'yi 21. yüzyıla taşıyacak Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının temel amaçları olarak; küreselleşmenin avantajlarından en üst düzeyde yararlanarak çağı yakalamayı ve ülkemizin gelişmiş dünya ülkeleri arasında seçkin yerini almasını hedeflemektedir. Bu amaçla, özgür ve demokratik bir ortamın sağlanmasına, bireyin ön plana çıkarılmasına, sürdürülebilir hızlı bir büyümenin gerçekleştirilmesine, toplumun yaşam seviyesinin yükseltilmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesine, üretken istihdamın

artırılmasına, sanayileşmenin hızlandırılmasına, teknolojiye atılım yapılmasına, dünya refahından daha yüksek pay alabilmek için eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve toplumun tüm bireylerine yeteneklerine uygun eğitimin verilmesine, kültürel gelişmenin sağlanmasına, toplumun tümünün sosyal güvenlik ve temel sağlık hizmetlerine kavuşturulmasına ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılmasına, çevrenin korunmasına ve geliştirilmesine çalışılacaktır (YBYKP, 1995).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi içinde Gaziantep'te sanayi faaliyetlerinde önemli bir ilerleme meydana gelmiştir. İmalat sanayisinde 1996 yılında 324 olan iş yeri sayısı 2000 yılında 259'a düşmüştür. Buna karşılık bu işletmelerin işçi sayılarını arttırdığı gözlenmektedir. Çalışanların yıllık ortalama sayısı 1996'da 21402 iken 2000'de 24980'e yükselmiştir. Ayrıca 1996'da çalışanların yıllık ortalama sayısının Türkiye içindeki payı 2,06 iken 2000 yılında 2,21'e yükselmiştir. Var olan üç tane organize sanayi bölgesine bir dördüncüsü eklenmiştir. 1998 yılında kurulmaya başlanılan bu OSB 2002 yılında tamamlanmıştır.

III.1.4. Gaziantep'in Günümüz Sanayi Yapısı

Gaziantep'teki sanayi yapısına geçmeden önce belirtilmesi gereken iki önemli etkiye mutlaka değinilmesi gerekir. Bunlardan ilki 2001 krizi olarak isimlendirilen, sadece Gaziantep kentinde değil tüm Türkiye'de hatta dünyada bile hissedilen ekonomik krizdir. Bu dönemde Türkiye'deki ekonomik gerilemeyle birlikte aynı süreç Gaziantep için de geçerli olmuştur. Gaziantep ekonomisi bu krizden çok fazla etkilenmiş ve önemli bir gerilemeye maruz kalmıştır. Belirtilmesi gereken bir diğer önemli nokta ise 2007 yılında Gaziantep kentinin Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) kapsamından çıkarılmasıdır. Belki de ekonomik krizden çok daha fazla kent ekonomisini etkileyen bu uygulama hala

kent üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. KÖY kapsamında çıkarılan kentteki sermaye grupları teşvik alacakları komşu kentlere yönelmişlerdir. Ağırlıklı olarak Adıyaman ve Kahramanmaraş kentlerini seçen bir grup Gaziantep burjuvası ucuz işgücü ve teşvik politikaları doğrultusunda gelişmelerini bu kentlerde sürdürmektedir. 2001 ekonomik krizinden çok daha fazla kent ekonomisini etkileyen bu uygulama yoksulluğu ve işsizliği daha da artırmış ve başta kente göç eden gruplar olmak üzere toplumun birçok kesiminin zor yaşam koşullarını daha da ağırlaştırmıştır. Fakat ABD'nin Irak'ı işgali ve sonrasında yaşanan ekonomik gelişme Türkiye kentlerinden belki de en fazla Gaziantep kentinin işine yaramıştır.¹⁰ Kent ekonomisini canlandıran bu gelişme, yerel sermayeyi kentte tutmayı bir ölçüde başarmış ve teşvikin zararları bir bakıma onarılmıştır. Gaziantep toplam beş alanda sanayisini örgütlemiştir. Bunlar;

- Organize Sanayi Bölgeleri
- Gaziantep Serbest Bölgesi
- Küçük-Orta Ölçekli Sanayi Bölgeleri
- Örnek Sanayi Sitesi
- Küçük Sanayi Siteleri

Yukarıda sayılan bölge ve siteler kent sanayisinin tamamına yakınına yakınını oluşturmaktadırlar. Kısaca bu bölgelerin genel özelliklerini inceleyebiliriz

III.1.4.1. Organize Sanayi Bölgeleri

Gaziantep kentinde toplam dört tane Organize Sanayi Bölgesi (OSB) bulunmaktadır. Kentin ağırlıklı sanayi bölgeleri olan OSB'ler kentin bir bakıma sanayisini temsil etmektedirler. Yine de Gaziantep sanayisindeki yeri hiç de az olmayan diğer sanayi bölgeleri ve siteleri de mevcuttur. Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise esnek

¹⁰ 2007 yılı itibariyle Gaziantep'te yapılan ihracatın yaklaşık %28'i Irak'a yapılmıştır (2007 Rakamlarla Gaziantep Raporu, 2007:34).

üretim sonucunda, kayıt dışı çalışan iş yerleri ve işçilerdir. Her ne kadar kayıt dışı çalışan iş yerlerinin miktarı çok az olsa da kayıt-dışı istihdam edilen işgücünün sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Aşağıda 70.000 toplam çalışan sayısından daha fazla bir işgücü bu bölgede istihdam edilmektedir. Genellikle sigortasız çalıştırılan bu işçiler sadece OSB’de değil diğer sanayi bölgelerinde de ağırlıktadır.

Tablo 3: Organize Sanayi Bölgelerinin Genel Özellikleri

	Yeri- konumu	Kuruluş Yeri	Mevcut Faal Alan	Faaliyetteki Fabrika	Toplam Çalışan	Firma Sayısı
1.OSB	Başpınar- Adana Karayolu	1969	2.100.000 m ²	115	16.000	138
2.OSB	Başpınar- K.Maraş Yolu	1896	4.500.000 m ²	260	26.000	277
3.OSB	Tarsus- Adana Karayolu	1994	5.400.000 m ²	275	22.000	160
4.OSB	Başpınar- Yavuzeli Yolu	1998-2002	1.170.000 m ²		6.000	15

Kaynak: Gaziantep Ticaret Odası, *Rakamlarla Gaziantep*; 2007

Tablo 4: Gaziantep Organize Sanayi Bölgelerinin Faaliyetteki Firmaları

	Tekstil	Gıda	Plastik	Kimya	Diğer	Toplam
1.OSB	54	29	16	11	28	138
2.OSB	106	63	22	21	48	206
3.OSB	75	30	12	23	20	160
4.OSB	8	2	2	1	2	15

Kaynak: Gaziantep Ticaret Odası, *Rakamlarla Gaziantep*; 2007

Yukarıda verilen istatistiklerden de anlaşılacağı gibi Gaziantep sanayisinin büyük bir kısmını Organize Sanayi Bölgeleri oluşturmaktadır. Yaklaşık 66.000 kayıtlı işçi

bu sanayi bölgelerinde çalışmakta, 650 fabrika ve 600 firma bu bölgede faaliyet göstermektedir. Bu rakamlar formel iş piyasasının verileri olmakla birlikte taşeron üretim yapan kayıt dışı işletmeleri ve istihdamı da hesaba katarsak, yaklaşık 800 bin merkez nüfuslu bir kentte sanayi düzeyi daha belirgin görülecektir. Sanayi üretimini ise başta tekstil olmak üzere gıda, kimya ve plastik üretimi takip etmektedir. Organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren 224 tekstil, 124 gıda, 55 kimya ve 52 plastik üretim yapan firma bulunmaktadır. Özellikle Sanko'nun iplik ve tekstil fabrikaları başta olmak üzere Merinos ve Dinarsu gibi halı fabrikaları kent ekonomisinin belkemiğini oluşturmaktadır. Bu tekstil fabrikalarının yanında fason çalışan küçük işletmeler de eklenince Gaziantep kentinin kendi bölgesinin tekstil merkezi olduğunu söyleyebiliriz. Tat ve Oba makarna başta olmak üzere, tahıl ve kuruyemiş (başta Antep Fıstığı olmak üzere) üretimi bir diğer önemli üretim alanlarıdır. Kimya sektörü kent ekonomisinin geçmişten günümüze önemli bir üretim alanıdır. 1980 öncesinde daha çok Nizip çevresinde üretim yapan sabun üreticileri, 1980'den sonra Başpınar organize sanayi bölgelerinde, ürün çeşitlenmesi yaparak (şampuan, kozmetik, deterjan vb.) üretimlerine devam etmişlerdir. Son yıllarda PVC sektörünün gelişmesi özellikle inşaat alanında yaşanan ilerleme ile plastik sektörü yine kent ekonomisinin temel sacayaklarından birisi haline getirmiştir.

III.1.4.2. Gaziantep Serbest Bölgesi

Gaziantep sanayisinin önemli bölgelerinden olan Serbest Bölge kurulduğu yıldan günümüze ticaret hacmi kent ekonomisinde çok önemli bir yeri işgal eder.

Tablo 5: Gaziantep Serbest Bölgesi

Yeri-Konumu	Gaziantep- K.Maraş Karayolu
-------------	-----------------------------

Kuruluş Yılı	1999
Toplam Alan	1.400.000 m ²
Ruhsatlı Kullanıcı Sayısı	42
Ortak Sayısı	296

Kaynak: Gaziantep Ticaret Odası, *Rakamlarla Gaziantep*; 2007

Tablo 6: Gaziantep Serbest Bölgesinin Yıllar İtibariyle Ticaret Hacimleri ve Oranı

Yıl	Ticaret Hacmi (\$)	Ticaret Hacminin Artış Oranı ¹¹
1999	15.749.564	% 100
2000	35.671.398	% 126
2001	54.354.798	% 52
2002	109.627.235	% 102
2003	207.261.408	% 89
2004	156.898.450	-% 24
2005	132.431.759	-% 16
2006	93.909.907	
TOPLAM	805.904.519	

Kaynak: Gaziantep Ticaret Odası, *Rakamlarla Gaziantep*; 2007

2001 yılından başlayarak yaşanan ekonomik krizin etkilerini yukarıdaki rakamlardan görebiliriz. 1999 yılı 100 olarak alındığında 2000 yılında % 126'lık bir artış gözlenmiş fakat 2001'de artış oranı azalarak % 52'ye gerilemiştir. Bu gerileme 2004 ve 2005'te eksi büyümeye kadar varmıştır. 2004 yılında bir önceki yıla göre -% 24 oranında bir gerileme yaşanırken, 2005 yılında bu oran -% 16'da kalmıştır. Bu gerilemenin temel nedeni ise 2001 yılında sonra yaşanan ekonomik krizin yapısal olarak kazanarak günümüze kadar devam etmesidir. Uluslar arası rekabet koşullarının zorlaştığı, özellikle Çin gibi

¹¹ Gaziantep Serbest Bölgesi 1999'da kurulduğu için ticaret hacmi oranını yıllara göre göstermek için 1999 yılı 100 olarak alınmıştır.

ülkelerin uluslar arası piyasalarda önemli bir aktör olarak yer alması, üstelik bir de teşvikten çıkarılması kent ekonomisine büyük kayıp verdirmiştir.

III.1.4.3. Küçük-Orta Ölçekli Sanayi Bölgeleri

Bu sanayi bölgeleri kendi içerisinde 6 alt bölgeye ayrılmışlardır. Bunlar;

- Nizip Caddesi
- Çakmak Mahallesi
- Araban Yolu
- Şhreküstü-Ünalı
- Humanız-Nargana
- Havaalanı-Oğuzeli Yolu

Tablo 7: Küçük-Orta Ölçekli Sanayi Bölgeleri

Mevcut İşyeri	4.770
Toplam Sanayi İçindeki Payı	% 28.72

Kaynak: Gaziantep Ticaret Odası, *Rakamlarla Gaziantep*; 2007

Gaziantep kentinin sanayi alt yapısının yaklaşık üçte birini oluşturan bu sanayi bölgeleri, özellikle kent içi üretim noktasında çok önemli bir noktadadır. Daha çok kent içi hizmet veren bu sanayi kollarında ihracat oranı çok düşüktür. Mevcut işyeri sayısının fazla olması, burada üretim yapan grupların daha çok küçük işletme temelinde esnaf olmalarıdır. Bu bölgelerde 25 ve üzeri işçi çalıştıran işletmelere rastlanmaz. Usta, kalfa ve çırak temelli daha çok kent içi üretim yapan bu küçük işletmelerin kent ekonomisine katkı yapan önemli bir sanayi örgütlenmesi olduğunu söyleyebiliriz.

III.1.4.4. Örnek Sanayi Sitesi

Daha çok şehir merkezinde kalan iş bölgelerini şehrin dışına çıkaran bu sanayi siteleri kent merkezini sanayiden uzak bir görünüme kavuşturmak için kurulmuşlardır. Küçük ölçekli iş yerlerinin ağırlıkta olduğu bu siteler kentte yeni kurulmaya başlanmıştır.

Tablo 8: Örnek Sanayi Sitesi

Yeri-Konumu;	Küsget Şanlıurfa Yolu
Mevcut Faal Alan;	350.000 m ²
Mevcut İşyeri;	88
Toplam İstihdam;	1.200

Kaynak: Gaziantep Ticaret Odası, *Rakamlarla Gaziantep*; 2007

III.1.4.5. Küçük Sanayi Siteleri

Gaziantep'in ilk sanayi bölgeleri olan bu sanayi siteleri geçmişten günümüze varlığını korumaktadır. Bu süreç içerisinde eskisi kadar önemli bir sanayi alan olmasa da yine de günümüzde önemli bir paya sahiptir.

Tablo 9: Küçük Sanayi Sitesi

Yeri-Konumu	Küçük Sanayi Sitesi Kompleksi
Makine Metal İmalat Sanayi	850
Ahşap İşleme Ürünleri	550
Diğer imalat Grupları	400
Toplam İşyeri Sayısı	1800

Kaynak: Gaziantep Ticaret Odası, *Rakamlarla Gaziantep*; 2007

Toplam iş yeri sayısı 1800 olan bu sanayi bölgelerinde daha çok küçük üreticiler faaliyet göstermektedir. Daha çok araba parçaları ve mobilya üzerine örgütlenen bu sanayi bölgesi ihracattan çok kent içine üretim yapmaktadırlar.

III.2. İstatistiklerle Gaziantep

Gaziantep üzerine gerek kamu kuruluşları gerekse de özel kuruluşlar birçok istatistik yayımlamışlardır. Bu istatistiklerin birçoğu Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından hazırlanmıştır. Yeni ismi Türkiye İstatistik Kurumu olan bu kurum diğer tüm alanlarda olduğu gibi Gaziantep kenti istatistiklerinde de temel otorite rolündedir. Bu bölüm genel olarak Gaziantep'in genel durumunu tez konusuyla alakalı olarak istatistikî bir bakış açısıyla incelemektedir. Yukarıda tarihsel süreç içerisinde verdiğimiz bilgiler doğrultusunda Gaziantep'te sanayileşme esas olarak 1990'lardan sonra patlama yapmıştır. Bu patlama günümüze kadar belli kesintilerle devam etmiştir. Sanayileşmenin ve ülke şartlarının getirileri sonucunda yüksek bir oranda göç yaşanmıştır. Bu göç köyden kente olduğu kadar kentten kente de bir görünüm kazanmıştır. Bu olgular istatistikî verilerle de daha iyi anlaşılacaktır. İlk olarak nüfus istatistiği incelenecektir. Gaziantep'in cumhuriyetin kuruluşundan günümüze nüfus yoğunluğu itibariyle nasıl şekillendiği ele alınacaktır. İkinci istatistikî veriler ise göç ile ilgilidir. 2000 yılı veri alınarak Gaziantep'teki göç hareketleri incelenmiştir. Üçüncü istatistik konut ile ilgilidir. Yine 2000 yılı veri alınarak konut ile ilgili bilgiler toplanmaya çalışılmıştır. Dördüncü istatistik ise sanayi ile alakalıdır. İmalat sanayinin 1995 ila 2001 yılı arasındaki gelişmelerin istatistiği çıkarılmıştır. 1990'dan sonra öğrenilmeye çalışılsa da TÜİK verilerinde bulunamamıştır. En son istatistik ise daha çok genel bir değerlendirme şeklindedir. Gelişmişlik istatistiği adı altında Gaziantep kentinin genel yapısı incelenmiştir. Hem ülkesel hem bölgesel hem de kentsel verilerin olduğu bu genel istatistik ile bölgesel ve ülkesel karşılaştırma yapılabilmektedir.

III.2.1. Nüfus İstatistiği

1980 sonrası Gaziantep nüfusu aşağıdaki tablonun gösterdiği gibi artmaktadır. Bu artış Gaziantep nüfusunun kentleştiğini de göstermektedir. Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllardan günümüze, Gaziantep kentinin nüfus tablosunda görüldüğü gibi her on yıl da daha fazla yoğunlaşan bir kent görünümü oluşmaktadır.

Tablo 10: Gaziantep'in Yıllara Göre Genel Nüfusu ve Şehir-Köy Oranları

Yıl	Nüfus	Şehir	Köy
1927	213.499	35,6	64,4
1940	306.906	32,1	67,9
1950	328.343	36,5	63,5
1960	434.579	45,0	55,0
1970	606.540	54,4	45,6
1980	808.697	63,4	36,6
1990	1.140.594	71,9	28,1
2000	1.285.249	78,0	22,0

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/hesaplananKentArastirmasiSorgula.do>

Tablo 11: Nüfus İstatistikleri

YIL	Toplam hanehalkı nüfusu, hanehalkı sayısı ve ortalama hanehalkı büyüklüğü: Toplam nüfus	Yıl ortası nüfus tahminleri: Nüfus	Şehir ve köy nüfusu: Toplam nüfus	Nüfus artış hızı: Bir önceki yıla göre nüfus artış hızı (%)	Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına ve ekonomik faaliyete göre istihdam edilen nüfus: Toplam istihdam	Nüfus yoğunluğu: Nüfus yoğunluğu (kilometre kareye düşen kişi sayısı)	Toplam hanehalkı nüfusu, hanehalkı sayısı ve ortalama hanehalkı büyüklüğü: Toplam hanehalkı nüfusu	Şehir ve köy nüfusu: Şehir nüfusu	Yıl ortası nüfus tahminleri: İl ve ilçe merkezi nüfusu	Toplam hanehalkı nüfusu, hanehalkı sayısı ve ortalama hanehalkı büyüklüğü: Toplam hanehalkı nüfusu	Toplam hanehalkı nüfusu, hanehalkı sayısı ve ortalama hanehalkı büyüklüğü: Toplam nüfusa göre Ortalama hanehalkı büyüklüğü	Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına ve ekonomik faaliyete göre istihdam edilen nüfus: Sanayi / Toplam	Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre istihdam / Toplam	Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına ve ekonomik faaliyete göre istihdam edilen nüfus: İyi tanımlanmış faaliyetler / Toplam	Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre istihdam / Toplam
1990	1010396		1010396			148	990190	738245		171950	5,88				
1995		1136011		24,2					859986						
1996		1163776		23,99					887327						
1997		1191941		23,72					915202						
1998		1220264		23,36					943426						
1999		1248518		22,92					971821						
2000	1285249	1275768	1285249	22,45	374668	188	1298806	1009126	999648	248213	5,18	79730	374668	378	29
2001		1300846		21,87					1025970						
2002		1325962		21,4					1052502						
2003		1351111		20,96					1079238						
2004		1376292		20,56					1106176						
2005		1401501							1133310						
2006		1426816							1160699						
2007		1452154							1188277						

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/hesaplananKentArastirmasiSorgula.do>

Nüfus istatistiğinde hem sanayinin 1990'dan sonra patlama yapması hem de TÜİK verilerinin 1990'a kadar gitmesi sebepleriyle, 1990'dan sonrası ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 11'de görüldüğü gibi, şehir nüfusunun köy nüfusundan fazla olması ilk kez 1970'lerde meydana gelmiştir. 1970 Gaziantep nüfusunda sadece 4 puanlık bir fazlası olan şehir oranı, özellikle 1980'den sonra düzenli olarak artmıştır. Neo-liberal politikaların hayata geçirilmesi ve onun doğal uzantısı olan ihracatın teşviki ile kalkınmada öncelikli yöreler kapsamında olan Gaziantep 1980'den sonra önemli bir sanayi yapısına sahip olmuş ve 1990'dan sonra adeta bir patlama yapmıştır. Kalkınma planları döneminde belirli istatistikler verilerek anlatılan bu sanayi hamlesinin bazı getirileri olması gayet doğaldır. Bu getirilerin en başında ise göç ile birlikte gerçekleşen nüfusun yoğunlaşması gelmektedir. 1990'dan sonra yıllık ortalama %20'nin altına hiç inmeyen bir nüfus artışıyla karşılaşmıştır. 400,000 civarında istihdam edilen bir nüfus Gaziantep ekonomisinde bulunmaktadır. Bu rakamın içinde sanayide istihdam edilen nüfus 79730'dur. Bu istihdam edilen imalat sanayisine kayıt-dışı çalışan nüfus da eklenince çok daha büyük bir rakam ortaya çıkmaktadır. Kilometre kareye düşen insan sayısı 1990'da 148 iken, 2000 de 188'e ulaşmıştır. Kısacası Gaziantep nüfusunun artması sermaye yoğunlaşmasıyla oluşmuş ve halen de devam etmektedir.

III.2.2. Göç İstatistiği

Göç istatistiğinde belirtilmesi gereken en önemli özellik göçün niteliği ile ilgilidir. 1950 ile 1980 arasında gerçekleşen göç genellikle köyden şehre doğru bir seyir izlemekteydi. Tablo 12’de de belirtildiği gibi göçün niteliği ağırlıklı olarak artık şehirden şehre doğru olmaktadır. Gaziantep ile ilgili göçün niteliği itibariyle sadece 2000 yılı verilerine ulaşılmıştır. Aşağıdaki verilerde alınan göç ile verilen göç arasında çok az bir farkın olduğu gözlenmektedir. Şehirden şehre alınan toplam göç 61469 iken verilen toplam göç ise 57272’dir. Buna karşılık köyden şehre alınan toplam göç 24999 iken verilen toplam göç 16535 düzeyindedir. Bu verilerden de anlaşılacağı gibi şehirden şehre göç günümüzde çok daha fazla ağırlıktadır. Şehirleşme oranı her geçen gün gerek Türkiye’de gerekse de Gaziantep’te artmaktadır.

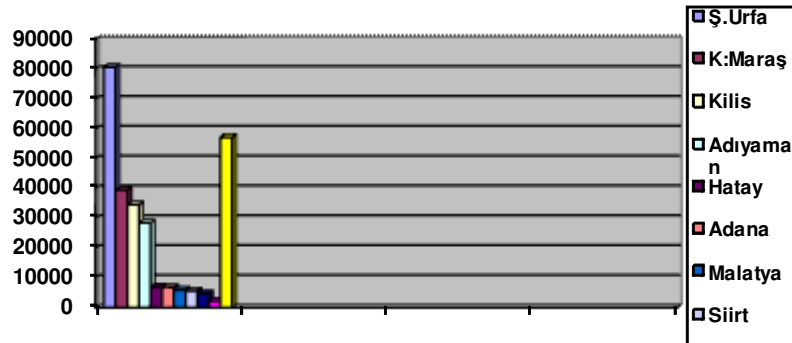
Grafik 2’in değerlendirilmesi; göçün niteliğinde şehirden şehre bir sürecin ağırlıklı olması var olan kenti önemli bir şekilde etkilemektedir. Çok daha büyük çaplı bir kültürel-siyasi-ekonomik sorunlar oluşabilmektedir. Gaziantep kentinde en çok Şanlıurfa doğumlular bulunmaktadır. 2000 verilerine göre Şanlıurfa doğumlu 80450 kişi Gaziantep’te ikamet etmektedir. Şanlıurfa’yı; 39450 ile Kahramanmaraş, 34621 ile Kilis, 28498 ile Adıyaman izlemektedir. Gerek diğer il ve köylerden göç, gerekse de Gaziantep kenti içerisindeki kırdan kente göç, kent nüfusunun çok büyük bir kısmını ele geçirmiştir. 1980’den önce göç genellikle kırdan büyük şehirlere doğru yapılırdı, 1980’den sonra ise göç ağırlıklı olarak şehirden şehre doğru yapılmaktadır. 1980 sonrası Gaziantep kentselliğindeki göç süreci de ağırlıklı olarak şehirden şehre doğru gerçekleşmiştir.

Tablo 12: Göç İstatistiği

YIL	İllerin yerleşim yerine göre aldığı göç (1995 yılı daimi ikametgâhına göre) : Toplam	Bölgelerin ve illerin aldığı, verdiği, net göç ve net göç hızı: 2000 yılı daimi ikametgâh nüfusu	Bölgelerin ve illerin aldığı, verdiği, net göç ve net göç hızı: Aldığı göç	Bölgelerin ve illerin aldığı, verdiği, net göç ve net göç hızı: Verdiği göç	İllerin yerleşim yerine göre aldığı göç (1995 yılı daimi ikametgâhına göre) :Şehirden şehre / Toplam	İllerin yerleşim yerlerine göre verdiği göç (1995 yılı daimi ikametgâhına göre) : Şehirden şehre / Toplam	Bölgelerin ve illerin aldığı, verdiği, net göç ve net göç hızı: Net göç
2000	96971	1119535	68550	65051	61469	57272	3499

İllerin yerleşim yerine göre aldığı göç (1995 yılı daimi ikametgâhına göre) :Köyden şehre / Toplam	İllerin yerleşim yerlerine göre verdiği göç (1995 yılı daimi ikametgâhına göre) : Köyden şehre / Toplam	İllerin yerleşim yerine göre aldığı göç (1995 yılı daimi ikametgâhına göre) : Şehirden köye / Toplam	İllerin yerleşim yerlerine göre verdiği göç (1995 yılı daimi ikametgâhına göre) : Şehirden köye / Toplam	İllerin yerleşim yerine göre aldığı göç (1995 yılı daimi ikametgâhına göre) : Köyden köye / Toplam	İllerin yerleşim yerlerine göre verdiği göç (1995 yılı daimi ikametgâhına göre) : Köyden köye / Toplam
24999	16535	8716	17045	1787	2620

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloOlustur.do>

Grafik 2: Gaziantep İlinde İkamet Eden Diğer İl Doğumlular (2000)

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloOlustur.do>

III.2.3. Konut İstatistiği

Gaziantep belediye sınırları içerisinde toplam 279617 konut ve bina bulunmaktadır. Bu konutların ortalama oda sayısı 3'tür. Odabaşına konut sayısı ise 1,4'tür. Genel itibariyle Gaziantep nüfusuna yetecek hatta bu nüfustan daha fazlasına da yetecek kadar konut belediye sınırları içinde mevcuttur. Ama konut rantı dolayısıyla nüfusun çok üstünde bir konut piyasası mevcuttur. Ve her geçen gün yeni konut alanları açılmak da ve yeni mahalleler kurulmaktadır. Hazırlanmakta olan çevre düzeni planında çok daha fazla yerin imara açılacağı belirtilmektedir. Kısaca belirttiğimiz bu bölümde bu konuyla ilgili kentin mekânsal yapısını bölümünde daha uzun durulacaktır.

Tablo 13: Konut İstatistiği

YIL	Belediye sınırları içerisindeki bina ve konutlar: Konut sayısı	Belediye sınırları içerisindeki bina ve konutlar: Bin kişi başına konut sayısı	Belediye sınırları içerisindeki bina ve konutlar: Bina sayısı	Belediye sınırları içerisindeki bina ve konutlar: Oda sayısı	Belediye sınırları içerisindeki bina ve konutlar: Konut başına oda sayısı	Belediye sınırları içerisindeki bina ve konutlar: Odabaşına kişi sayısı	Belediye sınırları içerisindeki bina ve konutlar: Taban alanı (Metrekare)
2000	279617	218	155343	918389	3	1,4	22580357

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloOlustur.do>

III.2.4. İmalat Sanayi İstatistiği

Gaziantep imalat sanayisi neo-liberal politikalarla ve KÖY ile birlikte 1990'dan sonra patlama yapmıştır. 1990'da 68 olan (25 ve daha üstü işçi çalıştıran tesis) işyeri sayısı 2001'de 230'a yükselmiştir. Bu süreç içerisinde bazı yıllar çok daha fazla bir gelişim gösterilmiş özellikle 1996 yılında 324'e 1997'de ise 310 gerileyen imalat sanayi bu

sıçramadan sonra düşüş göstermiştir. Fakat bu düşüş Gaziantep'in imalat sanayisinin Türkiye içerisindeki oranını değiştirmemiş ve 1995'ten sonra imalat sanayisinin Türkiye içerisindeki oran % 2'nin altına hemen hiç inmemiştir. Sadece 1998 yılında 1,87'lere gerilemiş, sonraki yıllarda ise yükselişe geçerek genel seviyesini büyütülmüştür.

Tablo 14: İmalat Sanayi İstatistiği

YIL	İmalat sanayi işyeri sayısı, istihdam, ödemeler: İşyeri sayısı	İmalat sanayi işyeri sayısı, istihdam, ödemeler: Çalışanların yıllık ortalama sayısı	İmalat sanayi işyeri sayısı, istihdam, ödemeler: Ücretle çalışanların yıllık ortalama sayısı	İmalat sanayi işyeri sayısı, istihdam, ödemeler: Ücretle çalışanlara yapılan yıllık ödemeler (YTL)	İmalat sanayi işyeri sayısı, istihdam, ödemeler: Yılda çalışılan işçi-saat toplamı (saat)	İmalat sanayi işyeri sayısı, istihdam, ödemeler: Çalışanların yıllık ortalama sayısının Türkiye içindeki payı (%)
1995	188	15390	15293	1802778	32933195	1,58
1996	324	21402	21161	4542021	46385976	2,06
1997	310	22977	22882	9376543	48482888	2,02
1998	301	22609	22543	16794049	47989320	1,87
1999	264	22463	22420	32621036	47490400	2,02
2000	259	24980	24943	51994621	53864055	2,21
2001	230	23147	23117	57064885	56760692	2,11

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloOlustur.do>

III.2.5. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi

Bu bölümün en kapsamlı istatistiği Tablo 15'dedir. Bu tablo sadece Gaziantep ile sınırlı olmayıp, hem Türkiye hem de bölge göstergeleri ile Gaziantep kentinin göstergeleri birlikte verilerek çok daha kapsamlı bir karşılaştırma yapılmasına zemin hazırlamaktadır. Tüm göstergelere değinilmesi tez konusunu aşacağından sadece tez konusu ile ilgili önemli olan verilere değinilecektir. Şehirleşme oranı itibariyle 81 il içerisinde 5. sırada olan Gaziantep Türkiye ve bulunduğu bölge genelindeki şehirleşme

oranlarından oldukça yüksek bir performans göstermiştir. Gaziantep'te kilometre kare başına 188,48 kişi düşmektedir. Bölge ve Türkiye'de bu oran 88 kişi düzeyindedir. Nüfus yoğunluğu itibariyle Türkiye sıralamasında 8. sıradadır. Nüfus yoğunluğu itibariyle ortalama hane halkı sayısı 5,23 olan Gaziantep, 4,50 ile Türkiye ortalamasından yüksek, 6,55 ile bölge ortalamasından düşüktür. Tarımda çalışanlar itibariyle Gaziantep, hem bölge hem Türkiye ortalamasından oldukça düşük bir oranda istihdama sahiptir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile karşılaştırılınca neredeyse iki katı bir fark oluşmaktadır. Tarım istihdamının az olması kendisini sanayi istihdamının çok olması ile bütünleştirmektedir. Sanayi ve Ticari iş kolları hem Türkiye hem de GAB itibariyle oldukça yüksek bir orandadır. Özellikle bölge ile karşılaştırılınca bu fark 2-3 katına kadar çıkmaktadır. Sanayide çalışanlar sıralamasında Türkiye'de 4. işverenler sıralamasında ise Türkiye'de iller sıralamasında 5. sıradadır. Sanayi ile ilgili olarak hemen tüm alanlarda bölge ekonomisinden oldukça yüksek bir oran Gaziantep'te bulunmaktadır. Türkiye gelişmiş iller düzeyinde ise 3. düzeydedir. Sonuç olarak Gaziantep sanayisi GAB illerinden çok daha ileri bir konuma sahiptir. Türkiye ortalamasında da üst sıralarda olan Gaziantep, sermaye yoğunlaşmasıyla bir çekim merkezi konumundadır. Hem bölgesel, hem ülkesel hem de küresel bir çekim merkezi konumundaki Gaziantep, birçok ilden kendisine nüfus çekmektedir. Kentleşmenin nedenleri kısmında çekici sebeplere giren ekonomik gelişmişlik Gaziantep kentselliğini oluşturan en önemli etkidir.

Tablo 15: Gaziantep Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (2003)

	DEĞİŞKEN	YIL	BİRİM	GAZİANTEP	G.D. ANADOLU	TÜRKİYE	SIRA (21 İl içinde)
DEMOGRAFİK GÖSTERGELER							
1	Toplam Nüfus	2000	Kişi	1.285.249	6.608.619	67.803.927	11
2	Şehirleşme Oranı	2000	Yüzde	78,52	62,69	64,90	5
3	Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	1990-2000	Binde	24,05	24,79	18,28	12
4	Nüfus Yoğunluğu	2000	Kişi/Km2	188,48	88	88	8
5	Doğurganlık Hızı	2000	Çocuk Sayısı	3,83	4,86	2,53	13
6	Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	2000	Kişi	5,23	6,55	4,50	27
İSTİHDAM GÖSTERGELERİ							
7	Tarım İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	Yüzde	39,13	61,35	48,38	73
8	Sanayi İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	Yüzde	21,28	7,06	13,35	4
9	Ticaret İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	Yüzde	11,43	6,21	9,67	8
10	Mali Kurumlar İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	Yüzde	2,14	1,17	3,11	14
11	Ücretli Çalışanların Toplam İstihdama Oranı	2000	Yüzde	49,35	33,21	43,52	11
12	Ücretli Çalışan Kadınların Toplam İstihdama Oranı	2000	Yüzde	5,56	3,72	8,81	27
13	İşverenlerin Toplam İstihdama Oranı	2000	Yüzde	3,33	1,51	2,61	5
EĞİTİM GÖSTERGELERİ							
14	Okur Yazar Nüfus Oranı	2000	Yüzde	83,78	73,22	87,30	56
15	Okur Yazar Kadın Nüfusun Toplam Kadın Nüfusuna Oranı	2000	Yüzde	74,98	60,16	80,62	58
16	Üniversite Bitirenlerin Okul Bitirenlere Oranı	2000	Yüzde	5,21	4,99	8,42	59
17	İlköğretim Okullaşma Oranı	2000-2001	Yüzde	104,56	94,12	98,01	22
18	Liseler Okullaşma Oranı	2000-2001	Yüzde	35,47	27,32	36,92	38
19	Meslek Liseleri Okullaşma Oranı	2000-2001	Yüzde	11,21	6,60	20,49	63
SAGLIK GÖSTERGELERİ							
20	Bebek Ölüm Oranı	2000	Binde	44,00	48,33	43,00	31
21	Onbin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	2000	Kişi	8	5	13	
22	Onbin Kişiye Düşen Diş Hekimi Sayısı	2000	Kişi	1	1	2	
23	Onbin Kişiye Düşen Eczane Sayısı	2000	Adet	3	2	3	23
24	Onbin Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı	2000	Hastane Yatağı	20	13	23	32
SANAYİ GÖSTERGELERİ							
25	Organize Sanayi Bölgesi Parsel Sayısı	2000	Parsel	757	1.733	28.726	6
26	Küçük Sanayi Sitesi İşyeri Sayısı	2000	Adet	3.758	7.044	81.302	3
27	İmalat Sanayi İşyeri Sayısı	2000	Adet	259	359	11.118	9
28	İmalat Sanayi Yıllık Çalışanlar Ortalama Sayısı	2000	Kişi	24.980	31.576	1.130.488	10
29	İmalat Sanayisi Kurulu Güç Kapasite Miktarı	2000	Beygir Gücü	277.077	381.183	13.478.078	12
30	Fert Başına İmalat Sanayi Elektrik Tüketimi	2000	Kws	786	196	550	16
31	Fert Başına İmalat Sanayi Katma Değeri	2000	Milyon TL.	282	73	350	20
32	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Üretim Değeri	2000	Milyon TL.	1.181	883	1.124	34
33	Tarımsal Üretim Değerinin Türkiye İçindeki Payı	2000	Yüzde	1,22	8,14	100,00	31
İNŞAAT GÖSTERGELERİ							
34	Daire Sayısı	2000	Adet	279.617	946.373	16.235.830	12
35	Borulu Su Tesisatı Bulunan Daire Oranı	2000	Yüzde	99	94	97	8
MALİ GÖSTERGELER							
36	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla İçindeki Payı	2000	Yüzde	1,36	5,06	100,00	16
37	Fert Başına Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla	2000	Milyon TL.	1.318	954	1.837	41
38	Banka Şube Sayısı	2000	Adet	88	301	7786	19
39	Fert Başına Banka Mevduatı	2000	Milyon TL.	268	115	939	46
40	Toplam Banka Mevduatı İçindeki Payı	2000	Yüzde	0,54	1,20	100,00	21
41	Toplam Banka Kredileri İçindeki Payı	2000	Yüzde	0,92	1,80	100,00	11
42	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Kredi Miktarı	2000	Milyon TL.	102	35	138	25
43	Fert Başına Smaif, Ticari Ve Turizm Kredileri Miktarı	2000	Milyon TL.	193	68	392	12
44	Fert Başına Belediye Giderleri	2000	Milyon TL.	46	44	82	52
45	Fert Başına Genel Bütçe Gelirleri	2000	Milyon TL.	118	63	464	30
46	Fert Başına Gelir Ve Kurumlar Vergisi Miktarı	2000	Milyon TL.	49	28	165	42
47	Fert Başına Kamu Yatırımları Miktarı	1995-2000	Milyon TL.	159	213	248	50
48	Fert Başına Teşvik Belgesi Yatırım Tutarı	1995-2000	Milyon TL.	7.000	2.030	2.668	6
49	Fert Başına İhracat Miktarı	1995-2000	ABD Dolar	1.266	347	2.249	15
50	Fert Başına İthalat Miktarı	1995-2000	ABD Dolar	751	197	3.967	24
ALTYAPI GÖSTERGELERİ							
51	Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı	2000	Yüzde	90,70	36,24	45,23	6
52	Yeterli İçme Suyu Götürelen Nüfus Oranı	2000	Yüzde	76,74	74,44	84,98	64
53	TCK Asfalt Yol Oranı	2000	Yüzde	98,94	84,65	91,28	16
NİCEP GÖSTERGELERİ							
54	Onbin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı	2000	Adet	455	208	652	39
55	Onbin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı	2000	Adet	1.036	505	1.056	28
56	Fert Başına Elektrik Tüketim Miktarı	2000	Kws	2	1	1	17
57	Fert Başına Telefon Kontör Değeri	2000	Adet	1.336	837	1.852	33
58	Yeşil Kartlı Kişi Oranı	2000	Yüzde	14	23	15	53

Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/guneydogu/gaziantepPER.pdf>

III.3. 1980 Sonrası Gaziantep'in Mekânsal Yapılanışı

1980 sonrası neo-liberal yapılanmayla önemli bir ekonomik gelişmişlik sergileyen Gaziantep, kentsel mekân kapsamında çok önemli bir değişim geçirmiştir. Tezin bu bölümünde sermaye birikiminin yoğunlaşmasıyla bir çekim merkezi haline gelen Gaziantep'in mekânsal yapılanışı incelenmiştir. Gaziantep, nüfusun hızla kentsel alanlarda yoğunlaştığı illerdendir. 1950'de kent nüfusu 71.877 kişi iken 56 yılda 14 kat artarak, 1 milyonu aşmıştır. Kentin konut ve imarlı, altyapılı arazi ihtiyacını karşılamak amacı ile orta-üst ve alt gelir gruplarına yönelik alanlar imara açılmıştır. Genellikle özel mülkiyetteki konut alanı planlaması kentte önemli miktarda imarlı arsa stoku oluşturmuş ancak arazi rantının artması, inşaat maliyetlerinin yüksekliği, oturulabilir konut fiyatını, insanların alım gücünün ötesine götürmüştür. Kaçak yapılaşmayı, gecekondulaşmayı önlemek için kamu mülkiyetine dayalı toplu konut ve altyapılı arsa üretilerek kentin hizmetine sunulmuştur. (Göllüce T.K.A. 12.000 konut, Kızılhisar-Serince 35.000 konut, Bağlarbaşı T.K.A. 170.000 konut, Sam Mezrası Safaşehir 46.000 konut, Taşlıca 3.000 konut, Beylerbeyi T.K.A. I. ve II. Etap 35.000 konut, Bozdağ T.K.A. 7.000 konut)¹².

1980'den sonra Gaziantep'te büyük çaplı bir kent planı hazırlanmamıştır. Genellikle 1/5.000 ölçekli ve daha küçük nazım imar planları ve uygulama imar planları hazırlanmıştır. Bu planlar ise daha çok günü kurtarmak için acil ihtiyaç halinde hazırlanmıştır. Aşağıda verilen mücavir saha planlarında daha net şekilde görüleceği gibi çarpık kentleşmeyi özendirici bir yapılaşma oluşmuştur. Gaziantep kentinin en son büyük ölçekli imar planı 1974 yılında hazırlanmıştır. Bu tarihten sonra parça parça küçük ölçekli

¹² *Gaziantep Nazım İmar Planı*, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınlanmamış Rapor, Tarihsiz, s. 13

mevzi imarı ile ilave nazım imar planları oluşturulmuştur. Harita 1’de Gaziantep’in kent bütünü dikkate alınarak bir plan yapılmıştır. Bu plan 1995 Yılı ve 1.000.000 nüfus hedeflenerek yapılmıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi günün ihtiyaçlarını karşılamada eksik kalınarak bu plana ek planlar oluşturulmuş ve çarpık bir kentsel gelişim meydana getirmiştir. Harita 1’de dikkat çeken ilk gelişme gecekonduların kentin hem merkezine hem de sanayi bölgelerine yakın olmasıdır. Merkez ve sanayi bölgelerinin arasına yerleşen gecekondular günümüz itibariyle şehrin merkezini temsil etmektedirler.

İkinci nokta, toplu konut alanları oluşturularak gecekondular çevrelenip yayılmalarını engellemek için imara açılan bölgelerdir. Aşağıda da görüldüğü gibi toplu konut alanları merkezden uzak bir konumdadır. Ama aynı uzaklık kentin sanayi bölgeleri için geçerli değildir. Geniş yol hatlarıyla sanayi bölgeleriyle toplu konut alanları arasında bir duvar örülmüş ve gecekondular bölgelerini çevreleyerek yayılmaları engellenmeye çalışılmıştır. Neo-liberal yapılanma kapsamında Gaziantep’te ayrı olarak gecekondular mahallesi oluşmamıştır. Yeni gecekondular mahalleri kurulmayıp, var olan gecekondular mahallerinin (içinde yaşayan kişiler itibariyle) çok daha fazla yoğunlaştığı, araştırma içerisinde çıkarılan bir sonuçtur. 1980’den sonra oluşan ilave imar planları neredeyse kenti çevrelemiştir. Bundan dolayı gecekondulaşma 1980 öncesi gecekondular mahallelerinde yoğunlaşmış ve neredeyse hiç boş arsa ya da bahçe kalmamıştır. 1980 sonrasında oluşan mahalleler ise imar planları içerisinde kayıt-dışı olarak değil izinli olarak oluşmuştur. Sonuç olarak, kentin kuzey ve güney tarafı konut alanı olarak düşünülürken, doğu ve batı tarafı daha ziyade sanayi bölgesi olarak düşünülmüştür. Bu plan düşüncesinin büyük çoğunluğu hayata geçirilmiş ve günümüz itibariyle kentsel yapılanma bazı küçük-orta ölçekli planlarla bozulmaya çalışılsa da genel itibariyle kentin gelişimine yön vermiştir.

Kentin mekânsal gelişimini daha iyi anlayabilmek için 1974'ten sonra oluşturulan kent bütünü planına eklenen ilave imar planları arasında yapabileceğimiz bir karşılaştırma, bu kentsel gelişimi çok daha iyi anlamamızı sağlayabilir. Aşağıda 1980 sonrası yapılan imar planları belirtilmiştir ama bazı imar planları haritada bulunmamaktadır. Gaziantep Büyük Şehir Belediyesinin güncellenmiş kent bütünü haritası on yıl öncesine gitmektedir. Yani 1998 yılındaki ilave imar planı bile görünmemektedir. 1993'ten sonraki imar planları ise kent bütünü haritası üzerinde kırmızı işaretle belirtilerek bu eksiklik aşılmaya çalışılmıştır. Harita 2'deki bu parçalı görünüm bu sebeplerden dolayı oluşmuştur.

İmar planları ile aşağıda belirtilen yol hatlarının çevresi yerleşim alanları olarak düşünülmüştür. Kent merkezine geniş yol hatlarıyla eklenen konut alanları, otobana yakın bölgelerden seçilmektedir. Bu seçim sonucunda havanın daha temiz olduğu, yapılaşmanın daha planlı olduğu yerleşim birimleri meydana gelmiştir. Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise konut alanlarının güneyde planlar doğrultusunda yoğunlaşması sağlanırken, aynı yoğunlaşmayı kentin kuzeyi için söyleyemeyecek olmamızdır. Kentin kuzeyi, güneyi kadar yoğunlaşmamış, bu açığı ise kentin batı tarafı tamamlamıştır. Batı tarafındaki mekânsal yoğunlaşma daha çok planlı bir şekilde oluşurken, kentin merkezine geniş yol hatlarıyla bağlanmıştır.

Harita 1: 1974 Gaziantep Mücavir Saha Planı ve Eklentileri

İlave planlara geçmeden önce belirtmeliyiz ki, diğer bazı kentlerde görülen sanayi bölgesine yakın yerleşim birimleri Gaziantep'te pek fazla görülmemektedir. Eski sanayi bölgelerinin yoğunlaştığı kentin doğu tarafı-Nizip yolu üzerinde bazı gecekondu mahalleleri bulunsada ağırlıklı olarak sanayi bölgelerinden uzaktır. Ama belirtilmesi gereken bu uzaklığın sanayi gelişimine zarar vermediği gibi çok fazla yararının bulunmasıdır. Geniş yol hatlarıyla sanayi bölgelerinin gecekondu mahallelerine bağlanması, sadece ulaşım zamanı olarak bir gecikmeye yol açmıştır. Diğer pek çok kentte görülen bu yapılaşmanın oluşmamasının iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki, ordu karargâhının bu bölgede bulunmasıdır. Daha henüz sanayileşmenin hemen hiç olmadığı cumhuriyetin ilk yıllarında Gaziantep kentinde oluşturulan ordu merkezi, günümüzde sanayiye yakın yapılaşmayı engelleyen en büyük sebeptir. Ordu karargâhı yani tugay kurulduğu ilk yıllardan itibaren, tugayın içini ve çevresini ağaçlandırmıştır. Bu ağaçlandırma sonucunda 1970'li yıllara gelindiğinde şimdiki sanayi bölgesinde önemli bir orman tabakası oluşmuştur. Bu da ikinci sebebi teşkil eder. Dülük Ormanı denilen bu bölgeye sanayi için yer ayrılabilirken, yerleşim yeri olarak yer ayrılamamıştır. Bunun sonucunda sanayi bölgelerinin çevresinde yerleşim yeri çok azdır. Geleneksel sanayi bölgeleri şehrin içinde kalırken, yeni oluşturulan sanayi bölgeleri şehrin dışında oluşturulmuş ve çok iyi yol hatlarıyla şehre bağlanmıştır.

Gaziantep'in kentsel yapılanmasında ilave imar planları günün ihtiyacını karşılamak için belli yıllarda yapılmıştır. Özellikle sanayinin gelişimi ve yaşanan terör olayları sonucunda yaşanan göç hareketine karşılık olarak düzenlenmişlerdir. Gaziantep mücavir saha planı içerisinde imara açılan bölgeleri gösteren harita ile ilave imar planları incelenecektir.

Harita 2: Küçük-Orta ölçekli İlave İmar Planlarının Kente Eklemlenmesi

Kaynak: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi

III.3.1. İlave İmar Planları

İmar planları bir kentin şekillenişine yön veren belki de en büyük araçtır. Kentin nasıl şekilleneceğini ve gelecekte nasıl bir görüntü içereceğine imar planları yön vermektedir. Fakat imar planları bütünlük içerisinde değil de parçalı bir şekilde uygulanması bir kentin yapılanmasını olumlu değil olumsuz etkileyebilmektedir. Bir bakıma Gaziantep'in mekânsal yapılanışı da ilave imar planları çerçevesinde parçalı bir görüntü sergilemektedir. Farklı tarihlerde farklı bölgelerde yapılan küçük ölçekli imar planları günümüz Gaziantep kentselliğini oluşturmuş, büyük ölçekli bütünsel bir imar planı oluşturulmamıştır. Daha çok günü kurtarmak için yapılan ilave imar planları düzenli kent görünümünü bir yana, düzensiz kent bütününe genel hatlarını oluşturmuştur. Gaziantep kentselliğinde farklı tarihlerde küçük ölçekli ve parçalı olarak ilave imar planları yapılmıştır. Şimdi bu ilave imar planlarını inceleyelim.

III.3.1.1. 1980 İlave İmar Planı

İlk ilave imar planı 1980 yılında yapılmıştır. Bu imar planı geleneksel sanayi merkezlerine yakınlığı ile dikkat çekmektedir. Arazi rantının yüksek olduğu, otoyola uzaklığı, sanayi bölgelerine yakınlığı ve bir bakıma şehrin çevresi sayılan bu bölgenin imara açılması tamamen dış etmenlerce belirlenmiştir. Afganistan'dan kaçan mülteciler için toplu konutlar yapılmıştır. Ama bu yerleşim bölgesine beklendiği gibi Afgan mülteciler gelmemiş ve yerli nüfus burayı kullanmıştır. Çok katlı yapılaşmanın olduğu bu bölge kentin doğu tarafında ve Nizip yolu üzerindedir. Bu imar planından da görüleceği gibi kent yöneticileri kentin şekillenmesinde çok önemli bir aktör olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Sadece sermaye dolaşımının ya da kolektif tüketimin değil aynı zamanda kent yöneticilerinin de kent mekânının düzenlenmesinde çok önemli bir konumdadır. Afgan mülteciler için yapılan konutlar sermaye birikimi ile değil ancak kent yöneticilerinin kente etkisi ile açıklanabilir. Devlet aktörü gerek merkezden gerekse de yerelden doğrudan ya da dolaylı olarak kente etkisini mültecilere toplu konut yaparak göstermiştir.

III.3.1.2. 1989-1990 İlave İmar Planları

1980’de yapılan ilave imar planından sonra en kapsamlı ilave imar planları 1990 yılında yapılmıştır. Sanayileşmenin belli bir düzeye gelmesi ve sermaye birikimine yol açması sonucunda Gaziantep kentine göç yoğunlaşarak artmıştır. Kentleşmenin nedenlerinden çekici unsurlar kapsamında değerlendirilen bu etkiye, bir de göç eden kişilerin yaşadığı itici nedenler eklenebilir. Gaziantep’in hem kendi bölgesinde yani Güneydoğu Anadolu Bölgesinde hem de Doğu Anadolu da yaşanan terör olayları insanları göçe zorlamış ve bunun sonucunda çok önemli bir itici etken oluşmuştur. Sonuç kısmında daha ayrıntılı olarak değinilecek olan bu kentleşme nedenlerine bir de ulaşımın kolaylığı eklenebilir. İletici nedenlere giren bu etmen Gaziantep’in kentleşmesinde tarihten günümüze çok önemli bir etkiye sahiptir.

1989 yılında başlayan bu ilave imar planları o günün acil ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. 31.934 hektarlık mücavir alan 65.000 hektara çıkarılmıştır. Sanayileşmenin çekiciliği, yaşanan terör olaylarının iticiliği ve yol hatlarının ileticiliği sonucunda Gaziantep 1989–1990 yıllarında önemli bir göç olgusuyla karşılaşmış ve bunun sonucunda birçok yeni konut alanları oluşturulmuştur. Bu konut alanları kentin sadece belli bölgesinde değil, kentin hemen tüm yönlerinde imara açılmıştır. Eğer yine de bir

karşılaştırma yapacak olursak kentin batı ve güney tarafının konut alanı olarak çok daha fazla yoğunlaştığı görülecektir. Bu yoğunlaşmanın en önemli nedeni ise sanayi bölgelerinin kentin doğu ve kuzey batı kesiminde yoğunlaşmasıdır. Konut alanlarıyla sanayi bölgelerini birbirinden ayırarak bir kentsel gelişim düşünülmüştür. Önemli bir diğer husus ise, imara açılan konutların belli bir plan çerçevesinde hayata geçirilmesidir. 1980'den sonra yeni gecekondular mahallesi hemen hiç kurulmadığı için, göç olgusunun yaşanmasıyla 1980 öncesinde kurulan eski gecekondular bölgeleri daha fazla. Kentsel gelişim sonucunda gecekondular mahalleleri merkeze yaklaşmış ve yoğunlaşmışken, imara açılan yeni bölgeler orta ve üst sınıfın konut alanları olarak düzenlenmiştir.

III.3.1.3. 1993 İlave İmar Planı

1989–1990 yıllarında imara açılan yeni konut alanları günün ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiş ve hatta o tarihlerde imara açılan konut alanları günümüzde bile tam olarak doluluğunu sağlayamamıştır. Fakat tam bu noktada kentsel rant devreye girmiş ve ihtiyaç olmadığı halde birçok alan imara açılmıştır. Artık imar planları ihtiyaca göre değil kentsel ranta göre belirlenmektedir. Bunun sonucunda ilk olarak 1993'te kentin güney ve güney-batı kısmında iki tane ilave imar planı oluşturulmuştur. İmara açılan bu bölgelerde günümüzde dahi tam bir doluluk gözlenmesi çok zordur. Hatta kurulan mahalleler günümüz itibarıyla % 30'luk bir doluluk oranına sahiptir. Bazı mahalleler ise tamamen boştur¹³. Gaziantep'in sanayileşmesi bölümünde belirtildiği gibi sanayileşme patlaması asıl olarak 1990 ile 1996 yılları arasında yaşanmıştır. Bu sanayi patlaması nüfus birikimini sağlamış ve birçok bölgeden göçmenler kente gelmiştir. Arsa ve inşaat malzemelerinin fiyatlarının yüksek olması yeni gelen göçmenleri gecekondular mahallelerine sevk etmiş ve

¹³ Bu veriler Gaziantep kent bütünü incelemesinden çıkarılan bir gözlemdir.

1993 yılında yapılan imar, bu noktada orta ve orta-üst sınıf konut alanlarına dönüşmüştür. 1993 yılında yapılan bu imar planını kırılma noktası olarak değerlendirebilir ve ihtiyaçtan çok kentsel rantın artık kent mekânını belirleyen temel etken olduğunu söyleyebiliriz.

III.3.1.4. 1998 İlave İmar Planı

Kentsel rantın önemli bir gelir kalemi olması bu rantın daha da arttırılmasını gündeme getirmiştir. Bunun sonucunda üç bölgeye daha 1998 yılında konut alanları için imar planı hazırlanmıştır. Kentin doğu ve kuzey-batı tarafında imara açılan bu bölgelerde sanayiye yakınlık dikkat çekmektedir. Ama temel sebebi sanayi bölgelerine yakınlığı değildir. Yapılan iki imar planı da kentin doğu bölgesindedir. Bu bölgenin imara açılması kentte kurulan havaalanı ile ilgilidir. Arazi yapısı sonucunda kentin doğu kısmının daha uygun olacağı sonucuna varılmasıyla, bu bölgeye havaalanı kurulmuştur. Havaalanının kurulması sonucunda, yol hatlarının iyileştirilmesi ve bu yol hatlarının çevresindeki gecekondulu mahallelerinin soylulaştırılması¹⁴ gerekmektedir. 1950–1980 arası emeğin kentleşme döneminde gecekondulu mahalleleri kentin doğu kısmında önemli bir paya sahiptir. Yapılan planlar gecekondulu mahallelerini çevrelemekte ya da bir bölümünün yıkılmasını içermektedir. Kentin çöküntü alanlarını gözlerden saklayarak, onları yok gibi kabul etmek günümüz neo-liberal yapılanmasının kente en büyük etkilerinden biridir. Kent yoksullarını kentin daha az önemli yerlerine göndermek, havaalanı yolu üzerindeki çöküntü alanlarını tasfiye etmek ve arazi rantına katkıda bulunmak, 1998 yılı imar planını özetlemektedir.

III.3.1.5. 2002 İlave İmar Planı

¹⁴ Soylulaştırma; hem kamu hem de sermaye destekli olarak, ekonomik sermayesi zayıf ama kültürel sermayesi yüksek olan orta sınıfların kentin tarihi ve kültürel eski mekanlarını ele geçirmesi olarak tanımlanmaktadır (Geniş, 2007:79). Fakat kolaj kent kavramıyla birleşen soylulaştırma kent yoksullarını kentin görünmeyen bölgelerine gönderilerek dışlanmasını sağlamaktadır. Havaalanı gibi kentin prestij alanı bu noktada kent yoksullarından arındırılmasını gerektirir. 1998'de Gaziantep'te yapılan imar planı gecekondulu yapılanmalarının tasfiyesini ve bu alanlara orta sınıfa hitap eden apartman tipi konutların yapılmasını içermektedir.

2002 yılında bir ilave imar planı daha hazırlanmıştır. Bu bölgenin imara açılması ise yine arazi rantının yüksek olması nedeniyle önemli bir gelir kalemi oluşturmasına bağlıdır. Bu bölge daha çok üst sınıfların kentin olumsuz özelliklerinden kendilerini yalıtılmak için oluşturduğu konut alanları olarak dikkat çekmektedir. Kentin batı kısmında yer alan bu alan geniş ve düzenli yol hatlarıyla hem kent merkezine hem de sanayi bölgelerine eklenmiştir. Tamamen yalıtılmış ikili bir kent mekânının yoğunlaştığını bu imar planı çerçevesinde görebiliriz. Orta, orta-üst ve üst sınıf konut alanları bu imar planı ile birlikte kentin batı tarafına kaymıştır. Gaziantep kentinin batı tarafı gecekondulaşmadan en az etkilenen bölgedir. Gecekondulaşmanın az olması, orman tabakasının varlığı, temiz hava ve üniversite, hastane, hayvanat bahçesi gibi önemli prestij alanları kentin batı tarafında olduğundan dolayı bu bölgeyi ağırlıklı olarak yüksek gelirli kişiler tercih etmektedir.

III.3.1.6. 2004 İlave İmar Planı

2004 yılında bir ilave imar planı daha hazırlanmıştır. Bu plan ise toplu konut için imara açılmıştır. Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından bu bölgeye toplu konutlar yapılarak kentin konut stokuna bir eklenti daha yapılmıştır. İmara açılan bu bölge kentin kuzey tarafında bulunmaktadır. Otoyola ve otogara yakınlığı dikkat çekmektedir. Yine bu bölge de iyi yol hatlarıyla hem sanayi hem de şehir merkezine bağlanmıştır. Diğer başka bir gelişme ise, 10.07.2004 tarih ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediye yasasının geçici 2. maddesi gereğince valilik binası merkez alınarak 20 km yarıçapında yeni belediye sınırı ile mücavir alan büyüklüğü 65.000 hektardan 125.500 hektara çıkarılmasıdır. Kentin şekillenmesinde devlet aktörünün ne kadar etkili olduğunu 2004 ilave imar planında ve mücavir alanın genişletilmesinde görebiliriz. Kentin şekillenmesine doğrudan etki eden devlet, imar planları çerçevesinde arazi rantını genişletmekte ve ucuz konut iddiasıyla

yapılan konutlar daha çok orta sınıfın hizmetine sunulmaktadır. Kent nüfusuna yeterli konut bulunurken, daha fazla konutun yapılması ve bunun devlet eliyle gerçekleştirilmesi, piyasayı yönlendiren sermayenin yanında kamuyu da bir aktör olarak işin içine koymaktadır.

III.3.1.7. 2005 İlave İmar Planı

2005 yılında oluşan ilave imar planı, kent merkezine yakınlığı ile ve geleneksel sanayi merkezlerine yakınlığı ile dikkat çekmektedir. Bu plan havaalanı yolu üzerindeki yerleşim ve iş bölgelerinin ıslahına dayanmaktadır. Var olan yerleşim ve iş bölgeleri merkeze yakın bir konumdaydı. Daha çok küçükbaş hayvan ticaretinin yapıldığı bu bölgelerde, çevre kirliliği çok fazla yaşanmakta ve özellikle çevreye çok kötü koku verilmekteydi. Bu iş merkezlerinin kent merkezinden taşınması bu planın temel özellikleri arasındadır. Diğer bir özelliği ise bu bölgelerde oluşan gecekondu bölgelerinin ıslah çalışmasıdır. Çöküntü alanlarının en çok yoğunlaştığı bu bölgeler kentin genel görüntüsünü bozmak gerekçesiyle yıkılıp yerine çok katlı apartmanlar yapılmaktadır. Neo-liberal yapılanma içerisinde soylulaştırma ve kolâj kentin uygulamalarını bu imar planında görebiliriz. Yapılan imar planı içerisinde bazı bölgelerde kent yoksulları ikamet etmekteydi. Kentin tarihi kalıntılarının bir bölümü ile bazı küçük iş merkezleri de yine bu bölgede bulunmaktaydı. Havaalanı yol hatlarının buradan da geçmesi, bu bölgenin ıslahının en büyük sebebidir. Sonuç olarak, yol güzergâhı üzerindeki çöküntü alanları yıkılıp apartmanlar yapılmış ve özellikle çevreye kötü koku yayan hayvan ticarethaneleri başka bölgelere sevk edilmiştir.

III.3.1.8. 2006 İlave İmar Planı

Kentsel arazi rantının en iyi somutlaştığı plan ise kent merkezinin çok dışında oluşturulan 2006 yılı ilave imar planıdır. Artık kent merkezine ve mücavir alanına

sıgmayan arazi rantı kendisini yakın köylere kadar uzatmaktadır. Köyün ismini taşıyan Bozdağı yerleşim yeri, kent merkezine oldukça uzaktadır. Kentin güney kısmında oluşan bu imar planı yapılırken hangi zorunluluktan oluşturulduğu merak konusudur. Yol ağının çok az olduğu hem şehir merkezine hem de sanayi bölgelerine uzaklığı bu yerleşim bölgesinin temel özelliğidir. Şehir merkezine yakın yerleşim bölgelerinin henüz tam olarak dolmadan, yeni yerleşim alanlarının açılmasının sadece kentsel arazi rantının artırılması ile açıklanabileceğini söyleyebiliriz.

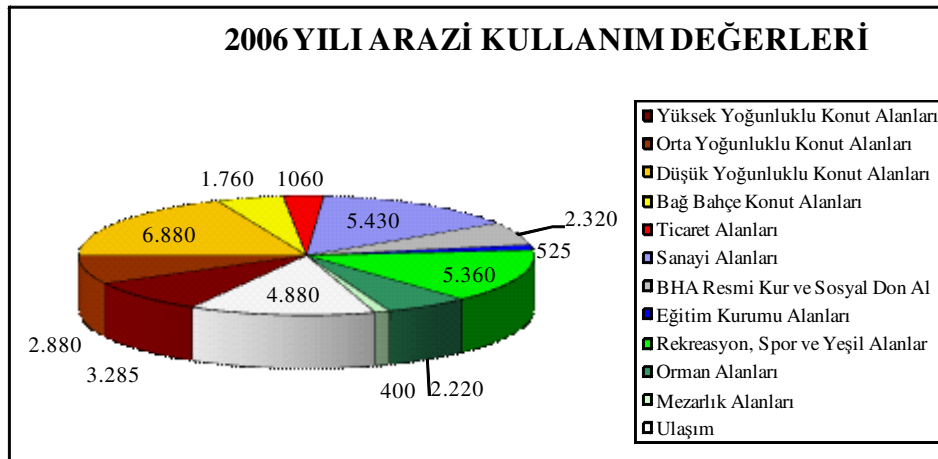
III.3.2. 2006 Yılı Arazi Kullanım Değerleri

Tablo 16: Gaziantep Arazi Kullanım Değerleri (2006)

<i>FONKSİYON ALANLARI</i>	<i>Alan (m²)</i>	<i>Alan (ha)</i>	<i>Yüzde</i>
Yüksek Yoğunluklu Konut Alanları	32.850.000	3.285	8,88
Orta Yoğunluklu Konut Alanları	28.800.000	2.880	7,78
Düşük Yoğunluklu Konut Alanları	68.800.000	6.880	18,59
Bağ Bahçe Konut Alanları	17.600.000	1.760	4,76
Ticaret Alanları	10.600.000	1.060	2,86
Sanayi Alanları	54.300.000	5.430	14,68
BHA Resmi Kurum ve Sosyal Donatı Alanları	23.200.000	2.320	6,27
Eğitim Kurumu Alanları	5.250.000	525	1,42
Rekreasyon, Spor ve Yeşil Alanlar	53.600.000	5.360	14,49
Orman Alanları	22.200.000	2.220	6,00
Mezarlık Alanları	4.000.000	400	1,08
Ulaşım	48.800.000	4.880	13,19
GENEL TOPLAM	370.000.000	37.000	100,00

Kaynak: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi

Grafik 3: Gaziantep Arazi Kullanım Değerleri (2006)

Kaynak: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi

Yukarıda gösterilen Tablo 16 ve Grafik 3’de Gaziantep kentinin arazi kullanım değerleri verilmiştir. Açıkça görüldüğü gibi düşük yoğunluklu konut alanları yüzde 18,59 gibi bir oranla Gaziantep kentinin en fazla arazi kullanım oranına sahiptir. Bu düşük yoğunluklu konut alanları daha çok 1980’den günümüze arazi rantının artmasıyla birlikte, kentin neo-liberal yapılanma süreci içerisinde, üst ve orta gelirli grupların konut alanı olarak düzenlenmiştir. Arazi kullanımında ikinci en yüksek kullanım oranı sanayi bölgelerine aittir. Gaziantep sanayisinin ne kadar geniş olduğunu kullandığı arazi oranına bakarak da anlayabiliriz. Gaziantep kent arazisinin yüzde 14,68’ini kullanan sanayi bölgeleri kentin mekânsal yapılışında ekonomik getirileri kadar mekânsal getirilere de yol açmıştır. Yeşil alanların ve ulaşımın üçüncü ve dördüncü sırayı alması, arazi kullanım oranında önemli bir konumda olduklarını gösterir. Özellikle yol hatlarının geniş ve düzenli olması sanayi bölgeleri ile konut alanlarının birbirinden ayrılmasını sağlayan en önemli özelliktir. Yol hatlarının kent arazi oranında önemli bir paya sahip olması, bu özelliğin en önemli göstergesidir. Yüzde 13,19’una sahip olan ulaşım günümüz Gaziantep kentselliğini oluşturan en önemli özellikler arasındadır. Bir diğer önemli nokta yüksek yoğunluklu konut alanları ile ilgilidir. Bu alanlar daha çok 1980 öncesi kurulan gecekondular alanlarıdır. Günümüz itibariyle çöküntü alanları kapsamına daha çok giren bu konut alanları, kapladığı kentsel araziye oranla çok daha yüksek bir yoğunlaşmayla baş başa kalmaktadır. Gaziantep kent arazisinin % 8,88’ini kapsayan bu alanlar, yoğunluk itibariyle kentin çok önemli bir nüfus dilimini kapsamaktadır. Bugün 2006 yılı için Nazım İmar Planı tamamlanan toplam imarlı alan 37.000 hektardır. Bu alanın %40.01 konut, %14.68 sanayi, %15.57 yeşil alan, %2.86 ticaret, %6.00 orman, %20.88 ulaşım, altyapı ve sosyal donatı alanlarına ayrılmıştır.

III.3.3. 1980 Sonrası Gaziantep'te Kentleşme

Kentleşmeyi ise kısaca katı birimler toplamı değil bir süreç olarak tanımlamıştık. Kentleşme süreci göçün bir sonucudur ve göçün niteliğine ve niceliğine göre kentleşme süreci farklılıklar gösterebilir. 1950 ile 1980 arasındaki emeğin kentleşme dönemi tamamlanmış bir süreçtir. Tamamlanmış olan bu sürecin incelenmesi devam eden bir sürecin incelenmesinden daha kolay olabilmektedir. Bundan dolayıdır ki 1980'den günümüze kadar olan bu kentleşme katmanını emeğin kentleşme dönemini de hesaba katarak incelemekteyiz. 1980'den günümüze Türkiye'de uygulanan temel politikalar neo-liberal yapılanma içerisinde hayata geçirilmiştir. Neo-liberal yapılanma ise kente farklı görevler biçmiş ve bu görevleri yerine getirmesi için uygun bir zemin hazırlamaya çalışmıştır. Türkiye'deki tüm kentler bu süreçten etkilenmiş ve kendilerini bu sürece dâhil etmeye çalışmışlardır. Her kentte farklı seviyelerde hayata geçirilen neo-liberal yapılanma Gaziantep kentinde de büyük ölçüde hissedilmiştir. Kent mekânının değişim değeri ile kullanım değeri içerisinde şekillendiğini belirtmiştik. Kent üstü etkilere karşı yerelin yani kentin verdiği tepkiler bu değerleri belirlemektedir.

Kapitalizmin temel özelliklerini sayarken, bu özelliklerin çelişik olduğunu belirtmiştik. Bu çelişikliği önlemek için mutlaka sermaye birikiminin düzenlenmesi gerekmektedir. Bu düzenlemelerden birisi ise mekânsal kaydırma yoluyla artık-değerin emilmesini sağlamaktır. Emeğin kentleşme döneminde sermaye fazlası üretim sürecinde kullanılmaktaydı. Çünkü ülke sanayileşmeye yeni başlamış ve gelişmiş ülkelerle olan bu

açığı hızlı sanayileşme hamleleri ile kapatmak Türkiye'nin genel büyüme stratejisiydi. Keynesyen sermaye birikiminin tıkanması ve yerine geçirilen neo-liberal politikalar kente yeni bir görev biçmiştir. Bu görev ise sermaye fazlasının üretken olmayan alanda yani kentin mekânsallığında eritilmesi ve aşırı birikimin bu sayede düzenlenmesidir. Daha çok gelişmiş ülkelerin izlediği bu strateji, Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerde de belirli düzeylerde hissedilmiştir. Kentin oluşumunu daha çok sermaye dolaşımı ile açıklamaya çalışan kişiler gelişmiş ülkelere bakarak değerlendirmelerini yapmaktadır. Türkiye gibi ülkelerde ise devlet (yerel ya da merkezi) kent mekânını etkileyen önemli aktörler arasındadır. Özellikle kent mekânını sermayeye kaynak aktarma aracı olarak kullanan devlet aktörü Türkiye'de ağırlıklı olarak hissedilmiştir. Neo-liberal yapılanma ile birlikte Türkiye'de kentler büyük bir değişim/dönüşüm süreci içine girmiş ve bu süreçten kazançlı çıkmak için büyük çaba harcamışlardır. Tüm bu değişim sürecini Gaziantep de hissetmiş ve kendi mekânını bu sürecin içerisinde tutmaya çalışmıştır. Gerek ilave imar planları gerek sanayi alt yapısının iyileştirilmesi gerek ıslah çalışmaları gibi uygulamalar bu süreçte kazançlı çıkmak için düzenlenmiştir. Neo-liberal yapılanmanın Gaziantep kent mekânına temel etkilerini;

- Değişim değeri ağırlıklı bir kentsel yapılanma hâkimdir
- Büyük sermayenin kente etkisi gözlenmektedir
- Yeni gecekonduların oluşmaması dikkat çekmektedir
- Üretim ağırlıklı bir kentsel yapılanmadan tüketim ağırlıklı bir kentsel

yapılanmaya kayış gözlenmektedir

- Kolâj kent ve soylulaştırma olgusu görülür
- İkili bir kent mekânı daha çok keskinleşmiştir

şeklinde belirtebiliriz. Şimdi bu özellikleri daha ayrıntılı inceleyelim:

Gaziantep'te değişim değeri ağırlıklı kentsel yapılanma; 1980'den günümüze kent nüfusunun çok üzerinde bir alan imara açılmıştır. Özellikle 1993'ten sonraki planlar dikkat çekicidir. 1993 ve sonrası oluşturulan konut alanları kentin ihtiyacını karşılamak için değil, arazi rantını geliştirmek içindir. Nüfus olarak Gaziantep 1.200.000 civarındadır. Merkezde ise 850.000 civarındadır. Konut alanı olarak ise yaklaşık 3.000.000 kişiye yetecek kadar bir yapılanma söz konusudur. Özellikle 1993'ten sonra ilave imar planları, nüfus kriteri hesaba katılmadan oluşturulmuştur. Bir diğer nokta ise hazırlık aşamasında olan Gaziantep Çevre Düzeni Planıdır. Bu plan 1/100.000 ölçekli olup, çok daha fazla bir alanın imara açılacağı belediye yetkilileri ile yapılan görüşmeden çıkan bir sonuçtur. Gaziantep'teki nüfusun ortalama % 38,1'u kiracı durumundadır. Bu oranla kentte olan konutların % 38,1'unun sadece değişim değeri olarak kullanılması söz konusudur.¹⁵ Gaziantep kent merkezinde açılan büyük alış-veriş merkezleri, çok katlı iş hanları, özel ticaret alanları kent mekânını çok fazla etkilemiş ve sonunda hizmetinden çok, kar düşünölmüştür. Karın egemen olduğu bu düşünce ise normal olarak değişim değerinin kullanım değerine oranla ağırlıklı bir konumda olmasını sağlamıştır. Önemli bir diğer uygulama ise TOKİ'nin Gaziantep'in birçok yerinde konut inşa etmesidir (Göllüce T.K.A. 12.000 konut, Kızılhisar-Serince 35.000 konut, Bağlarbaşı T.K.A. 170.000 konut, Sam Mezrası Safaşehir 46.000 konut, Taşlıca 3.000 konut, Beylerbeyi T.K.A. I. ve II. Etap 35.000 konut, Bozdağ T.K.A. 7.000 konut). İmara açılan bu konut alanları rant hesap ederek oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Var olan konut alanları bırakalım doluluk seviyesini henüz boşluk seviyesinde olmasına karşın hala yeni alanların imara açılması kentin

¹⁵ Bu oran Gaziantep'te mahalle muhtarlarıyla yapılan görüşme sonucunda çıkarılmıştır. Bir sonraki bölümde daha ayrıntılı değinilecektir.

piyasalaştırılmasını ve değişim değeri ağırlıklı bir kentselliğin oluşmasını gösteren en önemli kanıttır.

Büyük sermayenin kente etkisi; Gaziantep'in kentsel konut yapılanmasında tüm toplu konut inşası ulusal sermayeye verilmiştir. Bazen taşeron şirketler de bu konut yapılanmasında görev alırlar. Ama asıl yapım görevi ulusal, hatta uluslar arası hizmette bulunan büyük sermaye gruplarıdır. Büyük sermaye sadece toplu konut alanlarını yapılandırmakla kalmayıp, kentin önemli sayılan bölgelerinde özel site şeklinde yapılanmalara da gitmiştir. Özellikle büyük iş merkezleri günümüz Gaziantep kentselliğinde görülen en temel görüntülerden biridir. Bu yapıların yapım görevi ise yine büyük sermaye tarafından üstlenilmiştir. Sadece konut alanları olmayıp ulaşım ve alt yapı çalışmalarının tamamı büyük sermayenin görev alanı içerisindedir. Otoyol yapımı, kente yeni gelen doğal gaz boru hattı, üst-alt geçitler, sokak yapılanmasında kilit taşı gibi tüm hizmetler büyük sermayenin görev alanı içerisindedir. Gaziantep'te büyük çaplı alış-veriş merkezleri 1980 öncesi hiç yoktur. 1980 sonrası neo-liberal yapılanmayla birlikte, özellikle 1990'dan sonra büyük ölçekli alış-veriş merkezleri kurulmuştur. Ulusal sermayeyi temsilen; Carrefour, Migros, Gima, Beğendik, Yimpaş, Çetinkaya başta olmak üzere büyük ölçekli alış-veriş merkezleri kurulmuştur. Uluslar arası sermayeyi temsilen ise; Metro, Real başta olmak üzere alış-veriş merkezleri kurulmuştur. Zaten asıl olan alış-veriş merkezlerinin açılması değil içerisinde satılan metaların niteliğidir. Yani tüketim merkezlerinde satılan metaların ulusal ve uluslar arası sermayenin üretim süreciyle alakalı olarak halka sunulması, büyük sermayenin kentlerde tüketimi artırarak karını artırmasıdır. Sadece büyük alış-veriş merkezleri açılmayıp, bunların yanında daha çok bölgesel hizmet veren orta ölçekli tüketim merkezleri de kurulmuştur. Başak, Şafak, Cergibozanlar gibi

daha çok dini temelde kurulan bu orta sermaye grubu tüketim temelli kentsel yapılanmadan önemli derecede pay alabilmektedirler.

Yeni gecekondulaşma mahallelerinin oluşmaması; gecekondulaşma, hazine arazilerine ya da özel mülkiyete yapılan kaçak yapılaşmadır. Bu kaçak yapılaşma 1950 ile 1980 arası Türkiye kentleşme dönemine damgasını vurmuştur. Tüm büyük kentlerde kendini gösteren gecekondulaşma, bu dönemde kentselliği belirleyen en temel etkidir. 1980 sonrası neo-liberal yapılanma ile birlikte oluşan kentleşme katmanı daha çok kent sınırı içindeki boş alanları imara açarak, bu alanların piyasalaşmasını içermektedir. Konut stoku kent nüfusuna yettiği 1989-1990 döneminde Gaziantep kentini çevreleyecek kadar büyük çapta alan imara açılmış ve bu dönemden sonra da yeni gecekondulaşma mahalleleri oluşmamıştır. Özellikle 1993 yılı kırılma noktası olmuş ve bu tarihe ve sonrasında yapılan imar planları bırakın hazine ya da özel mülke kaçak yapılaşmayı içeren gecekondulaşmayı, kent nüfusunun kullanabileceğinin çok üzerinde bir alanın konut alanı olarak kentin hizmetine sunulmasını içerir. Yeni gecekondulaşma mahalleleri oluşmazken, eski gecekondulaşma mahallelerinde bir yoğunlaşma gözlenmektedir. Bu yoğunlaşma sonucu 1980 öncesi bir gecekondulaşma mahallesi üçe hatta dörde bölünebilmiştir. Bu bölünme özellikle Perilikaya Mahallesi ile Düztepe Mahallesi'nde gözlenmiştir. 1980 öncesi mahalleye ismini veren bu mahalleler, günümüzde mahalle ile birlikte daha çok semte ismini vermektedir.

Üretim ağırlıklı bir kentsel yapılanmadan tüketim ağırlıklı bir kentsel yapılanmaya; Gaziantep özellikle tekstil sektörü başta olmak üzere birçok sanayi sektöründe gelişim göstermiş bir kenttir. Sanayi sektörünün gelişmesinden kaynaklı bir üretim kenti de denilebilmektedir. Fakat son yıllarda yaşanan iki gelişme bu üretim kenti olmasını aksatmakta ve üretimin yerine tüketim sektörünün gelişimi sağlanmaktadır. Bunlardan ilki küresel ekonomide rekabet koşullarının çok zor hale gelmesi ikincisi ise ilin

Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) kapsamında çıkarılmasıdır. Tekstil piyasasının uluslararası alanda zorlaşması ve bu pazara farklı ülkelerin dâhil olması (örneğin; Çin) Gaziantep'in ihracatını düşürmektedir. İkinci olarak KÖY kapsamında çıkarılan Gaziantep sanayicileri komşu illere yatırım yapmakta ve üretimlerini bu illerde gerçekleştirmektedirler. Son yıllarda Gaziantep üretiminin yüzünü güldüren sadece Irak ile yapılan ticarettir (toplam ihracatın yaklaşık % 28'i). Bu uygulamalardan sonra Gaziantep kenti özellikle diğer bölge kentleriyle rekabet şansını önemli oranda düşürmüştür. Üretim alanındaki bu gerilemeyi, yeniden üretim alanlarından olan kentsel yatırımlar yolu ile aşmaya çalışan Gaziantep kenti bu noktada özellikle nüfus yoğunlaşmasına güvenerek tüketim başta olmak üzere bir dizi uğraşın merkezi olma yolunda ilerlemektedir. Sonuç olarak üretimin düşmesi söz konusudur ve bu düşüşün etkisini azaltmak için tüketim merkezi olması için çabalamalar gözlenmektedir. Özellikle konut alanları yapılarak cazip ödeme koşulları içerisinde insanların ev sahibi olması özendirilmektedir. Büyük-küçük alışveriş merkezleri açılarak tüketimin artırılması gözlenmektedir.

Kolâj kent ve soylulaştırma olgusu; Gaziantep kentinin mekânsal yapılanışında çok önemli bir noktadadır. Bu kavramlar hemen tüm kapitalist kentlerde uygulama bulurken, aynı uygulama Gaziantep için de geçerlidir. Kolâj kentin en temel özelliği farklılıktır. Farklı mekânların bir arada bulunduğu bir imajlar mekânlaşması günümüz Gaziantep kentini yapılandıran etmenlerdendir. Farklılık ve imaj temelli oluşan bu yapılanma Gaziantep'in mekânsal yapılanışında özellikle ilave imar planlarında görülmektedir. Havaalanı yolunun temizlenmesi ve bu bölgelerde ki gecekonduların mahallelerinin ıslahı imaj temelli soylulaştırma politikaların sonucudur. Merkez Gaziantep kalesinin tamamlanmaya çalışılan restorasyonu ise tarihi farklılığını ortaya koymaya çalışan, kent bütünü en iyi uygulamasıdır. Bir tarafta tarihi mekânlar, hemen yanında son

derece özen gösterilerek yapılan iş merkezleri, tam bunların ortasında büyük ölçekli alış-veriş merkezleri, günümüz kolâj kent kavramının en iyi somutlaşmalarıdır. Tüm farklılıkların bir arada bulunduğu post-modernist kültüre uygun olarak inşa edilen mekânların hemen hepsi göze hoş görünmektedir. Bir bakıma mekân fetişizmine yol açan bu türlü uygulamalarda hoşluk ve imaj esastır.

İkili kent mekânının keskinleşmesi; 1980 sonrası ilave imar planlarından çıkarılan sonuçlardan biride kent içi mekânda ikili bir yapının keskinleşmesi olmuştur. Özellikle 1990, 1993 ve 2002 ilave imar planları kentin batı-güneybatı-güney taraflarında oluşturulmuştur. Buradaki yapılanmaların hiçbirinde gecekondulaşma yoktur. Konut tipi olarak ise apartman ve villa tipi konutlar ağırlıktadır. Özel güvenliğin koruduğu site şeklinde yapılar ağırlıktadır. Buralar kentin yeni şekillenen mekânlarıdır. Bu şekillenme kentin orta-üst sınıf gruplarının ihtiyacını karşılamak için oluşturulmuştur. Temiz çevrenin olması ve planlı bir yapılaşmanın gerçekleşmesi bu konutların temel özelliğidir. Yeni imara açılan orta-üst sınıf gruplarının oturduğu apartman ve villa tarzı, özel korumalı, yeşil alanın kişi başına çok fazla olduğu, planlı bir yapılaşmanın olduğu site konut alanları ile 1980 öncesi kurulan alt sınıf grubunun oturduğu, müstakil ev tarzı, suç oranının yüksek olduğu, küçük parkların haricinde yeşil alanın hemen hiç olmadığı, plansız bir yapılaşmanın olduğu gecekondu alanları; kent bütününde ikili bir mekânsal yapılanmanın ne kadar keskinleştiğini göstermektedir.

III.3.4. Değerlendirme

Tüm bu verilerden günümüz kentselliğini oluşturan etkenlerin neler olduğu üzerine çok önemli sonuçlar çıkarmak mümkündür. Bu sonuçları çok daha iyi anlatabilmek

için Gaziantep Büyükşehir Belediyesinin kendi yaptıkları işlem ve eylemleri haklı çıkarmak için nasıl bir savunma geliştirdiklerine bakalım; daha sonra tüm bu verilerden yola çıkarak tezin temel varsayımlarını test etmek için çıkarılan sonuçları topluca değerlendirebiliriz. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'nin yaptığı işlemlere dair savunması şöyledir:

Gaziantep'in 2000 yılı kent merkezi nüfusu 865.979 kişi bulunmuş olsa da; Gaziantep kent merkezi ve 5216 sayılı yasa ile Büyükşehir Belediyesine Bağlanan ilçe, ilk kademe ve köylerle beraber 2006 yılı itibariyle toplam nüfusu 1.500.000 olarak tahmin edilmektedir. Buna göre 2006 yılı itibarı ile planlanan alan 3.000.000 kişiyi hedeflemiştir. Bu da mevcut nüfusun 2 katı kadar alanın imar planının hazırlanmış olması demektir. Bu oranın çok olduğunu iddia eden görüşler öne sürülebilir. Bu noktada gelişmiş ülke kent örneklerine bakacak olursak; ABD kentlerinde; 1970–1990 yılları arasında New York'ta nüfus % 8 artarken kentsel alan % 65; Chicago'da nüfus % 4 artarken kentsel alan % 46 artmıştır. Cleveland'da aynı dönemde nüfus % 8 azalırken dahi kentsel alan % 33 artmıştır. Büyük ABD kentlerinde kentsel alan nüfus artışının 8–10 kat üzerinde büyümüştür (Robert Geddes “Metropolis Unbound”). Resmi ABD kaynaklarına göre ise; 1960–1990 yılları arasında ABD'de tüm kentsel nüfus % 13 artarken, kentsel alanlar (nüfusun 6 kat üzerinde) % 80 artmıştır. Küreselleşme sürecinde, tüm dünyada ve ülkemizde temel siyasi tercih “liberalizm” veya “serbest piyasa ekonomisi” olduğuna göre; bu sistemin en ileri örneği olan ABD kentlerindeki gelişme modelinin tüm dünya kentlerine hâkim olması da kaçınılmazdır. Sonuç olarak, küreselleşmenin kentsel gelişme modelini uygulamak; kentte kamu yararı ilkesini göz ardı etmek veya ekolojik dengeyi alt üst etmek anlamına da gelmemektedir¹⁶.

Yukarıda belediyenin yaptığı savunma içerisinde, ilk olarak siyasi tercih olan “liberalizm” düşüncesine dikkat çekilmektedir. Liberalizm (ki tezin konusu da liberalizmin yeniden yapılandırılması olan “neo-liberalizm”dir) kentsel gelişmeyi oluşturan en önemli etkidir. Özellikle liberalizmin en gelişmiş olduğu ülke olan ABD kentlerinden örnek verilerek kendi işlem ve eylemlerine meşru zemin hazırlamaktalar. Aslında buradan çıkarılabilecek en önemli sonuç, kentin kendisinin piyasalaştırılması sürecinin dünyanın

¹⁶ *Gaziantep Nazım İmar Planı, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınlanmamış Rapor, Tarihsiz, s. 14*

hemen tüm kentlerinde görülmesidir. Özellikle ABD gibi olmak isteyen azgelişmiş ülkeler, ABD'yi taklit ederek neo-liberal yapılanma ile birlikte kentin sermaye tabanlı olarak dönüşümünü hedeflemektedirler. Kentin kullanım değerinden çok değişim değeri üzerinden şekillenmesini isteyen bu uygulamalar Gaziantep kenti için de geçerli olmuş ve kent nüfusunun çok üzerinde bir alanın imara açılmasını sağlamıştır. İkinci nokta ise küreselleşme ve dünyaya eklemlenme süreciyle alakalıdır. Küreselleşme süreciyle kentsellik kendisini bu sürecin içinde belirli yer edinebilmek için bazı yapılanmalara gitmiştir. Bu yapılanmaların temel eksenini ise piyasalaşma düşüncesinin toplumsallaşması isteğidir. Polanyi'nin de belirttiği gibi piyasa ekonomisi ancak piyasa toplumunda işlerlik kazanabilir. Bu düşünceden hareketle kentselliğin de dâhil olduğu hemen tüm alanların piyasalaşması küreselleşme düşüncesinin temel eksenini oluşturmaktadır.

Her gelişme dönemi gibi neo-liberal gelişme dönemi de kendi kentselliğini oluşturmakta ve kenti kendine uyarlamaktadır. Bu uyum süreci içerisinde kentin yeniden yapılandırılması ile sermayenin yeniden yapılandırılması iç içe girmiş ve kent bir bakıma rant aracı olarak düşünülerek metalaşması sağlanmaya çalışılmıştır. Küresel kent olma iddiası ile gelişimlerini sürdürmeye çalışan kentler, bu yapılanma ile birlikte küreselleşme ile bütünleşmeye çalışmaktadır. Konut alanı ihtiyacı yokken birçok mücavir alanın ilave imar planları ile konut alanlarına dönüştürülmesi kentte kullanım değerinden çok değişim değerinin egemenliğini kurmasıyla alakalıdır. Bu noktada özellikle 1993 yılı kırılma noktası olmuştur. 1993 yılı ve sonrasında yapılan ilave imar planları büyük oranda arazi rantını genişleterek büyük sermayeye ve onun yerel uzantılarına kaynak aktarma aracı olarak planlanmaktadır. Kentin şekillenmesi sürecinde devletin bir aktör olarak karşımıza çıkması bu nokta da çok önemlidir. TOKİ ve diğer toplu konut alanlarının merkezi devlet ya da belediyeler tarafından yapılarak kentin hizmetine sunulması devlet aktörünün kent

mekânını yapılandırmasında ne kadar önemli olduğunun somut örnekleridir. Kentin soylulaştırılması kapsamında eski gecekondu mahallelerinin yıkılıp, yerine yenisinin yapılması süreci Gaziantep kentinde özellikle havaalanı yolu üzerinde gözlenmektedir. Kentin birçok bölgesine TOKİ apartman tipi siteler yapmış ve arazi stokuna yenilerini eklemiştir. Bu uygulamalar devletin doğrudan kente etkisi olarak değerlendirilmekte, altyapı, alt-üst geçit, doğal gaz, kilit taşı gibi hizmetlerin sermayeye devredilmesi ise dolaylı olarak kente devletin etkisi olarak değerlendirilebilir. Devletin doğrudan ya da dolaylı etkisi ile sermayenin kenti etkilemesi kentsel mekândaki ikili yapıyı daha da keskinleştirmektedir. Genel olarak tüm bu uygulamaları ise imar planları çerçevesinde Gaziantep kentinde görebiliriz.

III.4. Gaziantep'in Kent Mekânı İle İktisadi Bütünleşme Tarzları

Tezin bu bölümünde, neo-liberalizmin kentleri nasıl etkilediği ve kentte yaşayan toplumların bu etkiye karşı kendilerini nasıl şekillendirdikleri incelenmiştir. Kendilerini şekillendiren toplumsal sınıflar bu şekillenişte mekânsal uzantıları da kullanmaktadır. Günümüz kentselliği karmaşık bir yapı sergilemektedir. Neo-liberal yapılanmanın belli birtakım toplumsal savunma davranışlarını geliştirdiğini daha önceki bölümlerde belirtmiştik. Bu davranışlarla kent mekânı kendisini şekillendirmektedir. Bu şekilleniş Karl Polanyi'nin tezi kullanılarak gösterilmeye çalışılmıştır. Hatırlayacak olursak Polanyi üç tür iktisadi bütünleştirme tarzından bahsetmektedir; bunlar *Karşılıklık*, *Yeniden Dağıtım* ve *Değişim* tarzlarıdır. Bu bütünleşme tarzlarının tanımlarını önceki bölümde yapmış ve günümüz kentselliğinde bu bütünleşme tarzlarının hepsinin görülebileceğini ileri sürmüştük. Harvey'in de (2006) ileri sürdüğü gibi, kapitalist ülkelerdeki günümüz kentselliği bu üç iktisadi bütünleşme tarzına uygun olarak inşa edilmiş toplumsal biçimlerin bir sentezi görünümündedir. Bir bakıma Gaziantep'in kentsel

yapılanışının da bu senteze uygun olduğunu söyleyebiliriz. Günümüz metropolünü farklı mekânsal örnekler içerisinde, bu senteze uygun olarak inceleyen araştırmacılar da vardır. *Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde* adlı kitabı ile Ayşe Buğra (2003), bu araştırmacılar arasında sayılabilir. Daha çok kuramsal bir çerçeve sunmaya çalışan Buğra'nın bu kitabı Gaziantep'in kentsel yapılanmasını incelerken önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Kısaca, Polanyi'nin, karşılıklılık, yeniden dağıtım ve değişim tarzlarının, Harvey'in günümüz kapitalist ülkelerdeki metropollerine dair açıklamalarında kullanması ve Buğra'nın bu tarzların Türkiye'de somutlaşan bazı örnekleri, Gaziantep kentselliğini incelememizde temel hareket noktaları olmuş ve incelemenin temel kuramsal çerçevesini oluşturmuştur.

III.4.1. İktisadi Bütünleşme Tarzları ve Kente Eklemlenme

İktisadi bütünleşme tarzlarından olan bu üç tarz günümüz metropoliten merkezlerinde değişik şekillerde görülmektedir. Değişim temelli iktisadi bütünleşme tarzı günümüz kapitalist sistemini temsil ederken, diğer iki tarz olan karşılıklılık ve yeniden dağıtım önceki birikim tarzlarını temsil ederler. Karşılıklılık ilk çağ toplumlarını yeniden dağıtım ise orta çağ toplumlarını simgeler. Burada belirtilmesi gereken belki de en önemli nokta eski iktisadi bütünleşme tarzlarının günümüz kentselliğinde maddi temele göre belirlenmesidir. Yani önceki toplumsal sistemlerde koşullar öyle bir iktisadi bütünleşme tarzını öngörürken, günümüz kentselliğinde görünen zorunluluktan kaynaklı olarak yapılan bir savunma davranışıdır. Eski toplumsal yapıda rıza ile gerçekleşen iktisadi bütünleşme tarzı günümüzde zorunluluktan kaynaklanmaktadır. İki-uluslu hegemonik bir proje olarak tanımlanabilen neo-liberal yapılanmada kayırılan ulus değişim temelli bir mekânsal

yapılanma gösterirken, öteki ulus olarak isimlendirilen geniş halk kitleleri ise daha çok karşılıklılık temelli bir mekânsal yapılanma göstermektedir. Yeniden dağıtım temelli iktisadi bütünleşme tarzı daha çok devletin himayesinde gerçekleştirilmektedir. 1980 sonrası neo-liberal yapılanma ile birlikte devletin piyasalardaki düzenleyici işlevleri önemli bazı değişim süreci içerisinde farklılaşmıştır. Devlet piyasalardaki yeniden dağıtım temelli görevlerini azaltmış ve bir bakıma piyasalar biraz daha serbestleşmiştir. TOKİ'ler gibi konut yatırımları haricinde toplumun konut sorunları piyasa sistemi içerisinde çözümlenmektedir. TOKİ'ler de yine piyasa değeri taşıyan konutlar olduğu için 1980 öncesi emeğin kentleşme döneminin devlet politikalarından farklı bir yapılanmaya işaret etmektedir. Yani devlet, kaynaklarını toplumun üyeleri içerisinde ortak bir merkezden bölüştürmek yerine bir bakıma piyasada ucuz konut yapan bir işletme olarak faaliyet göstermektedir. Sonuç olarak devletin bazı görevlerinden çekilmesi ve piyasaların biraz daha serbestleşmesi bazı sınıfsal davranışların gelişimini sağlamıştır. Buğra'nın (2003:23) da belirttiği gibi "Yerel işletmeler arasındaki rekabeti de dayanışmayı da içeren ekonomik ilişkiler, etnik ve dinî cemaat mensupları arasındaki yakınlığın, işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen formel kuralların yerini alması, ailenin, refah devletinin koruyucu rolünü üstlenmesi, bugün çok rastlanan olgular olarak karşımıza çıkıyor". Yani formel ile enformelin geçişken geometrisi içerisinde ekonomik ilişkilerdeki değişim cemaatleşmeye yol açmakta ve devletin üstlendiği görevlerden çekilmesi, cemaat topluluklarının bu görevleri üstlenmesini sağlamıştır. Ekonomi alanındaki bu değişimin toplumun birçok alanına farklı etkiler yaratmış ve bu etkilerden Gaziantep'in kent mekânı da nasibini almıştır. 1980 sonrası değişim temelli oluşturulan mahalleler ile karşılıklılık temelli oluşturulan mahalleler Gaziantep'in kentsel mekânını oluşturun iki büyük etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimdi Gaziantep'te incelenen mahallelere geçebiliriz.

III.4.2. İncelenen Mahalleler ve Genel Özellikleri

Bu bölümde aktarılacak olan bulguların önemli bir bölümü Gaziantep kent merkezindeki mahallelerin muhtarları ile yapılan yüzyüze görüşmeye dayanmaktadır. Mahallelerin mekânsal konumu, yerleşenlerin genel özellikleri, gelir durumları ve mahallelerde ikamet edenlerin kendi aralarındaki ilişkileri incelenmiştir. Bu genel inceleme doğrultusunda Gaziantep kent merkezindeki iki ilçeden toplam otuz muhtarlık analiz birimi olarak seçilmiştir. Gaziantep merkez ilçeleri Şahinbey ve Şehitkâmil olmak üzere iki tanedir ve bu ilçeler içerisinde 186 mahalle bulunmaktadır. Bir mahalleyi en iyi tanıyacak kişinin o mahallenin muhtarı olduğu varsayımıyla 186 mahallenin 30'u seçilmiş ve bu 30 mahallenin muhtarlarıyla tez varsayımlarını test etmek için “yüzyüze görüşme” yapılmıştır. Veri toplama tekniklerinden olan görüşme; mahallenin genel yapısını anlamak, mahallede oturan kişiler ile ilgili bilgi toplamak, mahalle mekânını tanımak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmeden sonra oluşan sonuç ise daha çok sınıfsal davranış tarzlarının mahalleleri nasıl oluşturduğu ve mahallenin içinde nasıl bir yapılanmaya gidildiği noktasında açıklayıcı bir niteliktedir.

Kentin sadece belli bir bölgesine ya da mahallesine yoğunlaşmak ve bu alanda araştırma yapmak daha çok mikro ölçekli derinlemesine bir araştırma olmaktadır. Fakat neo-liberal yapılanma makro ölçekli bir yapılanma olduğu için derinlemesine mikro bir inceleme yerine, Gaziantep kent bütünü dikkate alınarak bu yapılanma içerisinde kent mekânının nasıl bir değişim gösterdiği ve mahallelerin oluşması sürecinde toplumsal grupların hangi ölçütlere göre kendi mekânlarını oluşturduğu gibi daha genel bir inceleme düşünülmüştür. Neo-liberal yapılanmanın sadece kent yoksulları üzerine etkileri, orta ya da

üst sınıfın mekânda yoğunlaşması gibi daha çok ayrı olarak incelenen derinlemesine alan araştırmaları yerine bütünlükçü bir bakış açısıyla genel olarak tüm grupların kent ile nasıl bütünlendiği incelenmeye çalışılmıştır.

Ağ ilişkisi içerisinde karşılıklılık, Türkiye toplumunda merkezi bir önemdedir. Bir bakıma karşılıklılık ilişkisini Gaziantep kentinde inceleyen bu tezde, mahalle muhtarları ile yapılan görüşme sürecinde cemaatsel yapılanmaları akraba/hemşeri birlikteliği olarak değerlendirmiştir. Bu birlikteliğin kent mahallelerini nasıl şekillendirdiği ise inceleme sonucunda belirginlik taşıyacaktır. Mahallelerde yapılan incelemede etnik, dini, bölgesel vb gibi daha çok derinlemesine inceleme kriterlerine giren etkiler inceleme dışı bırakılmıştır. Çünkü alt, orta ve üst sınıf konut alanları Gaziantep kentinde çok geniş bir alanı işgal ettiği için bu alanlarda derinlemesine inceleme yerine genel mahalle oluşum dinamikleri seçilmiştir. Kısacası, alt, orta ve üst sınıfların sadece biri değil hepsinin kent mekânındaki ağırlıkları, eklemlenmeleri ve neo-liberal yapılanma ile birlikte gösterdikleri genel değişim incelenmiştir.

Mahalleler coğrafi kriterler doğrultusunda seçilmiştir. Gaziantep mahalle krokisi üzerinde sadece belli bir bölgeye yoğunlaşmaktan çok, kentin bütünü dikkate alınarak dengeli bir şekilde mahalle seçimi yapılmıştır. Seçim yapılırken her iki ilçeden 15'er mahalle (özellikle merkez ve çevre mahalleleri) seçilmiştir. Merkezde olan mahalleler ile şehrin merkezinden uzak olan çevre mahalleleri dikkate alınmıştır. Neo-liberal yapılanmanın başlangıç yılı olarak kabul edilen 1980 yılı öncesi ve sonrası olarak da, bir başka mahalle seçim kriteridir.

Tablo 17: İncelenen Mahallelerin Genel Özellikleri

	İlçe	Merkez/Çevre	1980 Öncesi/Sonrası	Gelir Durumu ¹⁷	Nüfus
Alaybey Mahallesi	Şahinbey	Merkez	Önce	Alt	1459
Binevler Mahallesi	Şahinbey	Çevre	Önce	Orta	9851
Cengiztopel Mahallesi	Şahinbey	Merkez	Önce	Orta	13285
Düztepe Mahallesi	Şahinbey	Merkez	Önce	Orta	7919
Karagöz Mahallesi	Şahinbey	Merkez	Önce	Alt	740
Konak Mahallesi	Şahinbey	Merkez	Önce	Orta	19586
Kurbanbaba Mahallesi	Şahinbey	Merkez	Önce	Alt	6131
Karataş Mahallesi	Şahinbey	Çevre	Sonra	Üst	30109
Ocaklar Mahallesi	Şahinbey	Çevre	Önce	Alt	10196
Perilikaya Mahallesi	Şahinbey	Çevre	Önce	Alt	10746
23 Nisan Mahallesi	Şahinbey	Çevre	Sonra	Orta	6217
Yeşilevler Mahallesi	Şahinbey	Çevre	Sonra	Alt	12217
Osmangazi Mahallesi	Şahinbey	Çevre	Sonra	Üst	5057
Ünalı Mahallesi	Şahinbey	Merkez	Önce	Alt	4725
Saçaklı Mahallesi	Şahinbey	Merkez	Önce	Orta	1243
Atatürk Mahallesi	Şehitkâmil	Çevre	Sonra	Üst	11976
Emek Mahallesi	Şehitkâmil	Merkez	Sonra	Üst	9178
Gazikent Mahallesi	Şehitkâmil	Çevre	Sonra	Orta	13913
Güvenevler Mahallesi	Şehitkâmil	Çevre	Sonra	Orta	17839
Mevlana Mahallesi	Şehitkâmil	Çevre	Sonra	Alt	15256
Selimiye Mahallesi	Şehitkâmil	Çevre	Sonra	Alt	13589

¹⁷ Muhtarlar ile görüşme yapıldığı süreçte asgari ücret altı ile asgari ücret aralığını "alt", asgari ücretten yüksek ile 2500 TL arasını "orta", 2500 TL ile üzerini ise "üst" gelir grubu olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma muhtarlar ile yapılan görüşmeden çıkarılmış ve mahallelerde ikamet eden ağırlıklı gelir grubuna işaret etmektedir.

Karşıyaka Mahallesi	Şehitkâmil	Merkez	Önce	Orta	6362
Kayaönü Mahallesi	Şehitkâmil	Merkez	Önce	Alt	14244
Merve Mahallesi	Şehitkâmil	Çevre	Sonra	Orta	10378
Sarıgüllük Mahallesi	Şehitkâmil	Merkez	Sonra	Orta	11328
Pir Sultan Abdal Mahallesi	Şehitkâmil	Çevre	Sonra	Alt	7402
Şehir Gösteren Mahallesi	Şehitkâmil	Çevre	Sonra	Üst	336
Umut Mahallesi	Şehitkâmil	Çevre	Önce	Alt	7525
İncilipınar Mahallesi	Şehitkâmil	Merkez	Sonra	Orta	2538
Yeni Mahalle	Şehitkâmil	Çevre	Önce	Alt	11060

Kaynak: 30 Mahallenin Muhtarlarıyla Yapılan Saha Araştırması (01-25/01/2008) ve Mahalle Nüfus Verileri (Kaynak: www.tuik.gov.tr.)

İncelenen mahallelerin genel özellikleri yukarıdaki tabloda belirtilmiştir. 1980 öncesi kurulan mahallerden hiçbirisi üst sınıf konut alanına girmemekte ve daha çok alt gelir grubu bu mahallelerde oturmaktadır. Kent içindeki merkez/çevre ilişkisi ise karışık bir yapı sergilemektedir. Kentin merkezinde ve çevresinde alt, orta ve üst sınıf konut alanları bulunmaktadır. Bundan dolayı kent merkezi ve çevresi diye alt, orta ya da üst sınıf gibi bir sınıflandırmaya gidemeyiz. Fakat sınıfsal konut alanlarının birbirlerinden çok fazla ayrılmıştır. Kent içi mekânda ikili yapının keskinleşmesini burada görebiliriz. Gaziantep kentinin özellikle batı kısmı kent yoksullarına bir bakıma kapatılmış durumdadır. Özel güvenli site şeklindeki apartman ya da villa tarzı konut alanları bu bölgede yoğunlaşmış ve bir bakıma kent yoksullarını izole etmiş bir kentsel alan oluşturulmuştur. Kentin diğer çevre bölgelerinde ise tersi bir etki gözlenmekte ve bir bakıma zenginleri izole eden bir mekân oluşmuştur. Kentteki bu ikili yapı birbirleri ile en asgari düzeyde ilişki içerisine girmekte ve bir bakıma kendi yaşam alanlarını oluşturmaktadır.

Kent merkezinde de çevre alanları gibi bir yapının olduğunu söyleyebiliriz. İncelenen merkez mahallelerden 5'i alt, 7'si orta ve 1'i üst sınıf konut alanına girmektedir. Bundan dolayı kent merkezindeki mahalleleri daha çok orta sınıfın kullandığını söyleyebiliriz. Üst sınıf konut alanından sadece Emek Mahallesi merkez mahalle kategorisine girmekte ve bu mahallenin 1980 sonrası kurularak yerli kent burjuvazisinin kent merkezine yakın, daha çok kışlık olarak kullandıkları evler belirleyici olmaktadır. Kent merkezindeki mahallelerden 5'i alt sınıf konut alanları kategorisine girmektedir. Alaybey ve Karagöz mahalleleri Gaziantep Kentinin ilk kurulduğu yıllardan günümüze gelmiştir. Yani kuruluşları Türkiye Cumhuriyetinden daha eskiye dayanmaktadır. Bu mahallelerin kent merkezinde kent yoksullarını barındırması, bu iki mahallenin kentin tüm olumsuz etkilerine maruz kalması ile açıklanabilir. Özellikle kent merkezinde olması, tinerci çocukların bu mahalleleri mekân olarak benimsemesi, hırsızlık, mafyalaşma, uyuşturucu ve kadın ticaretinin yapıldığı bu merkez mahalleler kentteki birçok olumsuz özellikleri içinde barındırdığı için, bu bölgelerde sadece ekonomik durumu çok kötü olan alt sınıf grubuna giren kişiler zorunluluktan kalmaktadır. Kurbanbaba, Ünaldı ve Kayaönü mahalleleri ise kentsel gelişmeden kaynaklı olarak merkeze yakınlaşmış gecekondu mahalleleridir. Fakat bu mahallelerde kentin yoksulları ikamet etmekte ve bu mahalleler kentsel dönüşüm projesi içerisinde ilk düzenlenecek mahalleler arasında yer almaktadır. Özellikle Kayaönü Mahallesi ipek yolu üzerinde olduğu için bu mahallenin yola bakan bölümünde kentsel dönüşümün ilk uygulamalarını görebiliriz. Kayaönü mahallesi içerisinde ipek yolu üzerinde birçok alan kentsel dönüşüm projesi kapsamında pilot bölge olarak seçilip düzenlenmeye başlanmıştır. Ünaldı mahallesi ise geleneksel sanayi merkezlerinin olduğu bölgede kurulduğu için ve bu sanayi üretiminin yapıldığı işletmeler taşınmaya başladığı için ve havaalanı yoluna yakınlığından dolayı bu mahallenin de

yakında kentsel dönüşüm içerisinde düzenleneceğini söyleyebiliriz. Özellikle 2005 yılındaki ilave imar planı bu mahallenin de bir bölümünün olduğu bir alanı kapsamı noktasında önemlidir. Gecekondu mahallelerinden olan Kurbanbana Mahallesi ise hiçbir çekim ve cazibe merkezine yakın olmadığı için yakın zamanda bir düzenleme ya da soylulaştırma projesi içerisine gireceği düşünülmemektedir.

III.4.3. İncelenen Mahallelerin Ekonomik Özellikleri ve Oturanların Tercih Sebepleri

Mahallelerin oluşum dinamikleri genellikle ekonomik alt yapıyla alakalı olarak belirlenmektedir. Her kişi ya da toplumsal grup kendi ekonomik durumuna göre kendi mekânını seçmekte ve yaşam alanını mekân ile bütünleştirerek hayatını devam ettirmektedir. Gaziantep kent mekânının da ekonomik göstergelere göre üç tür kentsel mekân olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar Üst, Orta ve Alt sınıf konut alanlarıdır. Bu bölümün girişinde belirtildiği gibi bu bölümdeki verilerin büyük çoğunluğu, kent bütünü içerisindeki 186 mahalleden 30'unun muhtarları ile yapılan görüşmeden elde edilmiştir. Mahalle muhtarlarının verdiği beyanlar doğrultusunda, 2500 TL ve üzeri gelir grubunu "üst", Asgari ücretten (435 TL) yüksek ve 2500 TL arası gelir grubunu "orta", asgari ücret (435 TL) ve altını ise "alt" sınıf olarak bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Bu sınıflandırma doğrultusunda konut alanlarını da alt, orta ve üst diye bir kategoriye ayırarak, incelemeyi bu konut alanları ve temel özellikleri çerçevesinde değerlendirmeye çalışılmıştır. Özellikle mahallede ikamet eden kişiler itibarıyla meslekleri, gelir grupları ve mahalle seçim kriterleri bu sınıflandırmanın yapılmasında belirleyici olan etkenlerdir. Alt, orta ve üst sınıf konut alanlarını ayrı olarak inceleme yerine toplu olarak bir tabloda verilerek ve en

sonunda mahalle muhtarları ile yapılan görüşmeden çıkan tüm veriler sonucunda genel bir inceleme yapılması daha uygun görülmüştür. Bu bölümde incelenen mahallelerde oturan kişilerin genel ekonomik özellikleri ve tercih sebepleri incelenecektir. (bkz. Tablo 18)

Tablo 18: Mahallelerin Ekonomik Özellikleri ve Oturanların Tercih Sebepleri (Muhtarların Beyanlarına Göre Oluşturulmuştur)

	Alaybey Mahallesi	Cengiztop el Mahallesi	Karagöz Mahallesi	Kurbanbaba Mahallesi	Ocaklar Mahallesi	Perilikaya Mahallesi	Ünalrı Mahallesi	Mevlana Mahallesi	Selimiye Mahallesi	Karşıyaka Mahallesi	Kayaönü Mahallesi	Pir Sultan Abdal Mahallesi	Umut Mahallesi	Yeni Mahallesi
Ortalama Ev Kirası	250-500 TL	100-250 TL	100-250 TL	100-250 TL	100-250 TL	100-250 TL	30-200 TL	100-250 TL	100-250 TL	100-250 TL	100-250 TL	200-300 TL	100-250 TL	100-250 TL
Oturan Kişilerin Ağırlıklı Meslekleri	1.İşçi 2.Esnaf 3.KOBİ Sahibi	1.İşçi	1.Esnaf 2.İşçi	1.İşçi 2.Esnaf	1.İşçi 2.Esnaf	1.İşçi 2.Memur	1.İşçi	1.İşçi 2.Esnaf	1.İşçi	1.İşçi 2.Esnaf	1.İşçi 2.Esnaf	1.Serbest Meslek	1.İşçi 2.Esnaf	1.İşçi
Oturan Kişilerin Ağırlıklı Gelir Grubu	Asgari Ücret (435 TL) ve Altı	Asgari Ücret (435 TL)	Asgari Ücret (435 TL)	Asgari Ücret (435 TL)	Asgari Ücret (435 TL)	Asgari Ücret (435 TL)	Asgari Ücret (435 TL) Altı	Asgari Ücret (435 TL)	Asgari Ücret (435 TL) ve Altı	Asgari Ücret (435 TL)	Asgari Ücret (435 TL)	Asgari Ücret (435 TL)	Asgari Ücret (435 TL) ve Altı	Asgari ücret (435 TL) ve Altı
Mahallelerde Oturma Seçiminde Kriterler	1.İşyerine Yakınlık 2.Ucuz Konut	1.Ucuz Konut 2.Hemşeri /Akraba Bir.	1.İşyerine Yakınlık 2.Ucuz Konut	1.Ucuz Konut 2.Hemşeri/ Akraba Bir.	1.Ucuz Konut 2.Hemşeri/ Akraba Bir.	1.Hemşeri /Akraba Bir. 2.Ucuz Konut	1.Ucuz Konut	1.Ucuz Konut 2.Hemşeri /Akraba Bir.	1.Ucuz Konut 2.Hemşeri /Akraba Bir.	1.İşyerine Yakınlık 2.Ucuz Konut	1.Güvenlik 2.Hemşeri /Akraba Bir. 3.Ucuz Konut	1.Ucuz Konut 2.Hemşeri/ akraba Bir.	1.Hemşeri/ Akraba Bir. 2.Ucuz Konut	1.Hemşeri/ Akraba Bir. 2.Ucuz Konut

	Binevler Mahallesi	Düztepe Mahallesi	Konak Mahallesi	23 Nisan Mahallesi	Yeşilevler Mahallesi	Saçaklı Mahallesi	Gazikent Mahallesi	Güvenevler Mahallesi	Merve Mahallesi	Sarıgüllük Mahallesi	İncilipınar Mahallesi	Karataş Mahallesi	Atatürk Mahallesi	Emek Mahallesi	Osmangazi Mahallesi	Şehir Gösteren Mahallesi
Ortalama Ev Kirası	250-500 TL	100-250 TL	250-500 TL	100-250 TL	100-250 TL	250-500 TL	250-500 TL	250-500 TL	250-500 TL	250-500 TL	400-600 TL	250-500 TL	500-1000 TL	400-800 TL	500-1000 TL	250-500 TL
Oturan Kişilerin Ağırlıklı Meslekleri	1.KOBİ Sahibi 2.BİS 3.Hizmet Sektörü	1.İşçi 2.Memur	1.Yurtdışındaki İşçiler 2.Memur	1.Memur 2.Hizmet Sektörü	1.Memur 2.İşçi 3.Serbest Meslek	1.İşçi 2.Memur 3.Esnaf	1.Memur 2.Esnaf	1.Memur 2.KOBİ sahibi 3.BİS	1.Memur 2.Esnaf 3.Emekli	1.Hizmet Sektörü 2.Memur 3.İşçi	1.Esnaf 2.Memur 3.KOBİ Sahibi	1.Hizmet Sektörü 2.Esnaf	1.KOBİ sahibi 2.Esnaf 3.BİS	1.BİS 2.KOBİ sahibi 3.Hizmet Sektörü	BİS KOBİ sahibi	1.Esnaf 2.KOBİ sahibi 3.BİS
Oturan Kişilerin Ağırlıklı Gelir Grubu	1000-2500 TL	435-1000 TL	435-1000 TL	435-1000 TL	435-1000 TL	435-1000 TL	1000-2500 TL	1000-2500 TL	1000-2500 TL	1000-2500 TL	1000-2500 TL	2500 TL ve Üstü	2500 TL ve Üzeri	2500 TL ve Üstü	2500 TL ve Üstü	2500 TL ve Üstü
Mahallelerde Oturma Seçiminde Kriterler	1.Temiz Çevre 2.Güvenlik	1.Ucuz Konut 2.Hemşeri/Akraba Bir.	1.Temiz Çevre 2.Hemşeri/Akraba Bir.	1.Ucuz Konut 2.Temiz Çevre	1.Ucuz Konut 2.Hemşeri/Akraba Bir.	1.Ucuz Konut 2.Güvenlik 3.Hemşeri/Akraba Bir.	1.Hemşeri/Akraba Bir. 2.Temiz Çevre	1.Güvenlik 2.Temiz Çevre	1.Temiz Çevre 2.Güvenlik	1.Güvenlik 2.Temiz Çevre	1.İşyerine Yakınlık 2.Güvenlik	1.Güvenlik 2.Temiz Çevre	1.Güvenlik 2.Temin Çevre	1.Planlı Mahalle 2.Güvenlik	1.Güvenlik 2.Planlı Mahalle	1.Temiz Çevre 2.Güvenlik

Kaynak: 30 Mahallenin Muhtarlarıyla Yapılan Saha Araştırması (01-25/01/2008)

Alt sınıf konut alanları; incelenen 30 mahalleden 14'ü alt sınıf konut alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mahallelerde oturan kişilerin ağırlıklı geliri asgari ücret (435 TL) ve altı düzeyindedir. Alaybey, Cengiztopel, Karagöz, Kurbanbaba, Ocaklar, Perilikaya, Ünalı, Mevlana, Selimiye, Karşıyaka, Kayaönü, Pir Sultan Abdal, Umut ve Yeni Mahalleleri inceleme sonucunda alt sınıf konut alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu mahallelerde yaşayan kişiler daha çok işçi, esnaf ve serbest meslek ile uğraşmaktadır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta ise, bu meslek gruplarının ağırlıklı olarak mahallelerde bulunmasıdır. Yani farklı meslek grupları bu mahallerde bulunmakta fakat ağırlıklı meslek gruplarına girmemektedir. Bu mahallelerde oturan kişiler itibariyle ağırlıklı seçim kriterleri Ucuz Konut ve Hemşeri/Akraba Birlikteliğidir. Bir bakıma dayanışma sergileyen alt sınıf grupları, birlikte hareket ederek toplumsal olumsuzluklardan kendilerini koruma yoluna gittiğini söyleyebiliriz. Bir sonraki bölümde mahallelerde sosyal ilişkilerin genel özelliklerinde daha ayrıntılı değinilecek olan dayanışma örüntüsü, alt sınıf konut alanlarını oluşturan önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orta sınıf konut alanları; incelenen 30 mahalleden 11'i orta sınıf konut alanına girmektedir. Bu mahallelerde oturan kişilerin geliri asgari ücretten (435 TL) yüksek ve 2500 TL arasındadır. Binevler, Düztepe, Konak, 23 Nisan, Yeşilevler, Saçaklı, Gazikent, Güvenevler, Merve, Sarıgüllük ve İncilipınar Mahalleleri inceleme sonucunda orta sınıf konut alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mahallelerde yaşayan kişiler ağırlıklı olarak memurluk ve esnaflık meslekleri ile uğraşmaktadır. Orta sınıf konut alanlarında yaşayan kişiler ya da gruplar mahalle seçim kriterleri bakımından karışık bir yapı sergilemektedir. Bazı mahallelerde ucuz konut temel seçim kriteri iken, bazı mahallelerde temiz çevre, güvenlik ya da Hemşeri/Akraba birlikteliği ağırlıklı seçim kriteri olabilmektedir. Özellikle Binevler Mahallesi bu karışık yapıyı anlatan iyi bir örnektir. Bu mahallede villa tipi

konutlar ile gecekondu tipi konutlar iç içe geçmiştir. Hem 1980 öncesi kurulan bir gecekondu mahallesi, hem şehir merkezine yakınlığı dolayısıyla rant oranının yüksek olduğu bir mahalle, hem de planlı mahallelere yakınlığı dolayısıyla üst sınıfa hitap eden bir mahalledir. Tüm bu özelliklere coğrafi toprak uygunluğu ve üniversite, hastane ve bankalara yakınlığı da katılınca bu karmaşık yapı çok daha iyi anlaşılmaktadır. Soylulaştırma uygulamalarının belki de en yoğun yaşandığı mahalle Binevler Mahallesi'dir. Eski gecekondu evleri yıkılmış ve yerine orta ve orta-üst sınıfa hitap eden apartman ve villalar yapılmıştır. Bu özelliklerinde dolayı karışık bir yapılanma gözlenmektedir.

Üst sınıf konut alanları; incelenen 30 mahalleden 5'i üst sınıf konut alanına girmektedir. Karataş, Osmangazi, Atatürk, Emek ve Şehir Gösteren mahalleleri üst sınıf konut alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mahallelerde oturan kişilerin geliri 2500 TL ve üzeridir. Bu mahallelerde oturan kişiler ağırlıklı olarak KOBİ sahibi, Büyük İşletme Sahibi ve doktorluk ya da avukatlık gibi nitelikli hizmet sektöründe çalışan gruplardan oluşmaktadır. Bu toplumsal grupların, bu mahallelerde oturma kriterleri ise daha çok Güvenlik ve Temiz Çevredir. Ucuz Konut ya da Hemşeri/Akraba Birlikteliği mahalle seçim kriteri olarak fazla bir önem taşımamaktadır. Bu mahallelerin hepsi 1980 sonrası planlı bir yapı içerisinde kurulmuştur. Emek mahallesi haricinde diğer dört mahalle kentin çevresinde bulunmaktadır.

III.4.4. İncelenen Mahallelerdeki Konutların ve Arazilerin Genel Özellikleri

Bu bölümde incelenen mahallelerdeki konutların ve arazinin genel özellikleri değerlendirilmiştir. Yaygın konut türü, gecekondulaşma, boş arazi ve kiracı oranları temel belirleyici etkenler olarak mahallelerin genel konut ve arazi yapısı incelenmeye

çalışılmıştır. Alt, Orta ve Üst sınıf konut alanları olarak yaptığımız sınıflandırma bu bölümde de kullanılacak ve her toplumsal sınıfın kendi mahallelerinde nasıl mekânsal örüntüler yarattığı incelenecektir. (bkz. Tablo 19)

Tablo 19: Mahallelerdeki Konutların ve Arazilerin Genel Özellikleri

(Muhtarların Beyanlarına Göre Oluşturulmuştur)

	Yaygın Konut Türü	Gecekonduların Mahalleye Oranı	Boş Arazinin Mahalleye Oranı	Ev Bahçelerinin Konutlara Oranı	Kıracı Oranı
Alaybey Mahallesi	Müstakil Ev- Apartman	% 0	% 0	% 30	% 50
Cengiztopel Mahallesi	Müstakil Ev	% 100	% 5'ten az	% 0	% 50
Karagöz Mahallesi	Müstakil Ev	% 0	% 0	% 50	% 50
Kurbanbaba Mahallesi	Müstakil Ev	% 100	% 5'ten az	% 0	% 30
Ocaklar Mahallesi	Müstakil Ev	% 100	% 5	% 5	% 30
Perilikaya Mahallesi	Müstakil Ev	% 100	% 10	% 20	% 20
Ünalı Mahallesi	Müstakil Ev	% 100	% 0	% 0	% 50
Mevlana Mahallesi	Müstakil Ev	% 100	% 5'ten az	% 0	% 30
Selimiye Mahallesi	Müstakil Ev	% 100	% 10	% 30	% 30
Karşıyaka Mahallesi	Müstakil Ev	% 80	% 0	% 30	% 40
Kayaönü Mahallesi	Müstakil Ev	% 90	% 5'ten az	% 5	% 70
Pir Sultan Abdal Mahallesi	Müstakil Ev	% 50	% 30	% 0	% 25
Umut Mahallesi	Müstakil Ev	% 100	% 5	% 5	% 30
Yeni Mahalle	Müstakil Ev	% 100	% 0	% 0	% 30
Binevler Mahallesi ¹⁸	Müstakil Ev- Apartman-Villa	% 10	% 30	% 5	% 30
Düztepe Mahallesi	Müstakil Ev	% 100	% 0	% 0	% 60
Konak Mahallesi	Müstakil Ev	% 90	% 5'ten az	% 5	% 50
23 Nisan Mahallesi	Müstakil Ev	% 30	% 30	% 20	% 20
Yeşilevler Mahallesi	Müstakil Ev	% 10	% 0	% 0	% 80

¹⁸ Binevler mahallesi 1980 öncesi gecekondu mahallesi olarak kurulmuş, üniversite, hastane, bankalar gibi birçok cazibe merkezinin bu mahallede ve çevresinde kurulması, bu mahallenin önemini artırmıştır. Özellikle zengin üst sınıfların oturduğu kentin batı bölgesinde olması ve kent merkezine yakınlığı bu mahallede karışık bir yapının oluşmasını sağlamıştır.

Saçaklı Mahallesi	Müstakil Ev	% 100	% 0	% 0	% 60
Gazikent Mahallesi	Villa	% 0	% 5'ten az	% 10	% 60
Güvenevler Mahallesi	Apartman	% 0	% 30	% 20	% 50
Merve Mahallesi	Apartman	% 0	% 10	% 50	% 50
Sarıgüllük Mahallesi	Apartman	% 0	% 0	% 20	% 40
İncilipınar Mahallesi	Apartman	% 0	% 10	% 20	% 50
Karataş Mahallesi	Apartman	% 0	% 15	% 40	% 30
Osmangazi Mahallesi	Apartman-Villa	% 0	% 20	% 50	% 50
Atatürk Mahallesi	Apartman	% 0	% 20	% 30	% 30
Emek Mahallesi	Apartman	% 5'ten az	% 5	% 60	% 25
Şehir Gösteren Mahallesi	Müstakil Ev (bağ evi)	% 0	% 75	% 50	% 30

Kaynak: 30 Mahallenin Muhtarlarıyla Yapılan Saha Araştırması (01-25/01/2008)

Alt sınıf konut alanları; alt sınıf konut alanları yukarıda sayıldığı için tekrar edilmeyecektir. Bu mahallelerin büyük çoğunluğu gecekondu alanlarıdır. Yukarıdaki bölümde belirtildiği gibi Alaybey ve Karagöz mahalleleri Gaziantep'in ilk yerleşim merkezlerindedir. Bundan dolayı kuruluşları Osmanlı döneminden bile eskidir. Bu mahallelerde genellikle küçük ve orta ölçekli ticarethaneler bulunmaktadır. Bu mahallelerde yaşayan halk ise genellikle eski Antep evleri diye tabir edilen eski yapılarda ikamet etmektedirler. Konutlar çok eskidir ve iç içe geçmiş bir yapı söz konusudur. Sokaklar çok dar ve ancak iki kişinin geçebileceği bir genişliğe sahiptir. Her ne kadar ticarethaneler bulunsa da, bu mahallelerde suç oranı çok yüksek olması nedeniyle, özellikle geceleri çöküntü alanı görünümündedir. Özellikle sokak çocuklarının yoğun olduğu bu mahallelerde gecekondulaşma olmasa bile, gecekondularda bulunan hemen tüm olumsuzluklar bulunmaktadır. Ana yollar itibariyle gündüz kentin ticaret merkezi, tüm mahalle itibariyle gece ise tam bir çöküntü merkezi. Her iki durumun iç içe geçerek bir

bütün oluşturması bu mahallelerde somutlaşmaktadır. Pir Sultan Abdal Mahallesi 1980 sonrası kurulmuş olmakla birlikte 1980 öncesi gecekondular mahallelerinin yoğunlaşmasıyla oluşmuştur. Mahallenin kurulduğu bõlgede 1980 öncesinde de yine konutlar bulunmaktaydı fakat kentsel gelişim sonucunda boş arsaların dolması ve evlerin bahçelerinin konut alanı olarak kullanılması nüfusun yoğunlaşmasını sağlamış ve beraberinde 2000 yılından sonra kurulması kararlaştırılmıştır. 2000 yılından sonra kurulmuş olmasına karşın yine mahallenin % 50'si gecekondular bölgedir. 2000 yılından sonra bir gecekondular mahallesinin kurulduğu gibi bir anlam çıkarılmamalıdır. 1980 öncesi de bu bõlgede gecekondular bulunmaktaydı fakat başka mahallelerin kapsamındaydı. Kentsel gelişime sonucunda nüfusun yoğunlaşmasıyla ayrı bir mahalle kurulmasına karar verilmiştir. Bu üç mahallenin dışında tüm alt sınıf konut alanları gecekondular mahallesi olmakla birlikte yaygın konut türü ağırlıklı olarak müstakil ev tarzındadır. Tüm alt sınıf konut alanlarında boş arazi mahallenin genel alanı itibariyle oldukça düşüktür. En yüksek oran sadece Pir Sultan Abdal Mahallesinde % 30 civarındadır. Mahallenin yeni kurulması bu oranın oluşmasında temel belirleyici etkidir. Perilikaya ve Selimiye Mahallelerinde boş arazi % 10 civarında olmakla birlikte diğer mahallelerde boş arazi yok denecek kadar azdır (bkz. Resim 1). Mahallenin içerisindeki boş alan kadar evlerin bahçeleri de mahallelerin mekânsal örüntüsünde önemli bir noktadadır. Mahallelerdeki ev bahçeleri bir bakıma arazi rantının ve kişi başına düşen yeşil alanın bir diğer belirtisidir. Toplumsal grupların mahallelerdeki yoğunlukları ve yaşam tarzları ile ilgili önemli ipuçları verebilmektedir. Alt sınıf konut alanlarında ev bahçelerinin oranı evlerin oranından hayli düşüktür. Alaybey, Selimiye ve Karşıyaka Mahallelerinde ev bahçelerinin evlere oranı % 30 civarındadır. Perilikaya Mahallesinde % 20, Karagöz Mahallesinde ise % 50 civarındadır. Karagöz Mahallesinde ev bahçeleri oranının yüksek olması, bu mahallenin

içerisindeki konutların çok az olmasından kaynaklıdır. Toplam 740 nüfuslu olan bu mahalle konut alanından çok iş merkezi alanıdır. Var olan evler ise eski Antep evleri olarak tabir edilen ve evin alanından çok daha fazla bahçeleri olan evlerdir. Dört tarafı duvarlar ile kaplı bahçesi evin içinde olan bu yapılar, Osmanlı hatta daha önceki dönemlerden kente miras kalmıştır. Bu evlerin büyük çoğunluğunun sit alanı olması ve dokunulamaması, günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Diğer mahallelerde ev bahçesi oranı çok düşük olmakla birlikte, alt sınıf konut alanlarında çoğunlukla evlerin bahçeleri hemen hiç yoktur. Alt sınıf konut alanlarında kiracı oranlarının hayli yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Çoğunlukla % 50 ve üzeri olan kiracı oranları sadece Perilikaya Mahallesiinde % 20 ve Pir Sultan Abdal Mahallesiinde % 25 düzeyindedir. Özellikle Kayaönü Mahallesiinde kiracı oranı % 70 gibi bir oranla dikkat çekmektedir. Bu oran belki de gecekonduların artık kullanım değerinden çok değişim değerinin ağırlığının olduğu bölgeler olarak düşünmemizi sağlamaktadır. Kiracı oranlarının bu kadar yüksek olduğu bu gecekonduların kullanım değerinden çok değişim değerinin ağırlığında olduğu izlenimini vermektedir.

Orta sınıf konut alanları; bu gruba giren mahaller genellikle karışık bir yapı sergilemektedir. Müstakil ev tarzı konut tipleri ağırlıkta olmakla birlikte, apartman tipi konut alanları da azımsanmayacak düzeydedir. Gazikent Mahallesiinde villa tarzı konutlar ağırlıkta olmakla birlikte orta sınıf konut alanlarında genellikle villa tipi konutlar gözlenmez. Gecekonduların mahallelerinden sadece Düztepe, Konak ve Saçaklı Mahalleleri orta sınıf konut alanına girmektedir. Kentsel gelişim sonucunda bu mahalleler merkez mahalle kategorisine girmektedir. Merkezde olan bu gecekonduların, kent merkezine yakınlığından dolayı orta sınıf tercih etmektedir. Diğer orta sınıf konut alanlarına oranla özellikle Düztepe ve Saçaklı Mahalleleri kira fiyatları noktasında daha

uygun görünmektedir. Ağırlıklı olarak 100-250 TL arası olan bu mahallelerdeki kira fiyatları merkeze yakınlığından dolayı özellikle orta sınıflar için çekici gelmektedir. Fakat 100-250 arası ağırlıklı bir kira fiyatlandırılması olmakla birlikte, özellikle bu mahallelerin ana yol üzerindeki görece biraz daha iyi konutların kirası 100-250 arası ağırlıklı kira fiyatlarından çok daha yüksektir. Belirtmek gerekirse bu oranlar mahallenin bütünü dikkate alınarak verilmektedir. İncelenen tüm mahallelerde farklı konut türleri, farklı kira fiyatları, farklı meslek ve gelir grupları bulunmaktadır. Fakat bir mahallenin genel özelliklerini öğrenmek için ortalama bir oran ya da fiyat verilmesi, inceleme için gerekli görülmektedir. Orta sınıf konut alanlarında boş arazi oranı çok düşüktür. Binevler, 23 Nisan ve Güvenevler Mahallelerinde boş arazi oranı % 30 düzeyindedir. Diğer orta sınıf konut alanlarında ise bu oran daha da düşüktür. Özellikle Düztepe, Saçaklı ve Konak gibi gecekondular mahallelerinde boş arazi yok denecek kadar azdır. Ev bahçelerinin konutlara oranı orta sınıf konut alanlarında düşük düzeydedir. Sadece Merve Mahallesi % 50 düzeyindedir. Özellikle Düztepe, Konak, Yeşilevler ve Saçaklı Mahallesi ev bahçelerinin evlere oranı % 0 düzeyindedir. Tabii bu hiç bahçe olmadığı anlamına gelmemekle birlikte mahalle muhtarlarının konut yoğunlaşmasının düzeyini anlatmak için kullandıkları bir oran olarak değerlendirilmiştir. Fakat Merve Mahallesi çıkarırsak evlerin bahçelerinin evlere oranının orta sınıf konut alanlarında hayli düşük olduğunu söyleyebiliriz. Alt sınıf konut alanlarında gözlemlenen değişim değeri ağırlığının orta sınıf konut alanlarında da gözlemlendiğini söyleyebiliriz. Mahallelerdeki kiracı oranları % 50'den fazla olmasıyla dikkat çekmektedir. Özellikle Yeşilevler Mahallesi kiracıların oranı % 80 düzeyinde olması bu mahallenin neredeyse tamamının değişim değeri üzerinden şekillendiği anlamına gelmektedir. Sadece 23 Nisan mahallesi % 20 ve Binevler

Mahallesinde % 30 düzeyinde olan kiracı oranı, diğer orta sınıf konut alanlarında ev sahiplerinden çok daha fazla bir kiracı oranını belirtmektedir.

Üst sınıf konut alanları; bu konut alanları 1980 sonrası kurulduğu için gecekondulu yapılanması hiç yoktur. Emek Mahallesi haricinde diğer dört üst sınıf konut alanı 2000 yılından sonra kurulmuştur. Üst sınıf konut alanlarının tamamı kentin batı tarafında olmakla birlikte, apartman tarzı konut tipi yaygındır. Sadece Şehir Gösteren Mahallesinde bağ evi tarzı müstakil konut tipi bir yapılanma hâkimdir. Şehir Gösteren Mahallesi yeni kurulan bir mahalle olduğu için boş arazi oranı oldukça yüksektir. Bu mahallede boş arazi oranı % 75 düzeyinde olmakla birlikte, daha çok bağ evi tarzı bir yapılanma olduğu için bu yüksek oranın olduğu normal olarak görülmelidir. Şehir Gösteren Mahallesi haricinde incelenen diğer mahallelerde boş arazi oranı düşük seviyededir. Diğer mahallelerde boş arazinin mahalleye oranı ise % 20 ve altındadır. Üst sınıf konut alanlarında ev bahçelerinin evlere oranı diğer mahallelere oranla gayet yüksektir. Atatürk Mahallesinde % 30, Karataş Mahallesinde % 40, Osmangazi ve Şehir Gösteren Mahallesi % 50 ve Emek Mahallesinde % 60 düzeyindedir. Mahallelerde konutların neredeyse yarısı kadar bir alanın ev bahçesi olarak kullanılması, özellikle temiz çevre isteyen toplumsal grupların bu mahalleleri tercih etme sebepleri arasındadır (bkz. Resim 2). Diğer konut alanlarında gözlemlenen kiracı oranının yüksek olması, üst sınıf konut alanları içinde geçerlidir. Emek Mahallesinde % 25, Karataş, Atatürk ve Şehir Gösteren Mahallelerde % 30, Osmangazi Mahallesinde ise % 50 düzeyindedir. İncelenen diğer mahallelere oranla üst sınıf konut alanları daha çok kullanım değeri ağırlıklı bir yapısının olduğunu söyleyebiliriz fakat % 30 gibi bir kiracı oranı mahallelerdeki konutların % 30'u gibi bir konutun tamamen değişim değeri olarak kurulduğunu belirtmektedir.

III.4.5. İncelenen Mahallelerdeki Sosyal İlişkilerin Genel Özellikleri

Bu bölümde, incelenen mahallelerin sosyal ilişkilerinin genel özellikleri ile mahallelerde yaşayan kişilerin dayanışma düzeyleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Daha çok biyolojik aile temelli hemşeri/akraba birlikteliği mahallelerin oluşmasında nasıl bir etkide bulunduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Karşılıklılık temelli aktif güven örüntüsü cemaatçilik şeklinde somutlaştığı için, etnik, dini, bölgesel birçok versiyonu olabilmektedir. Fakat daha çok mikro ölçekli bir alan araştırması sonucunda daha rahat incelenen ve sonuçlarına daha rahat erişildiği bir tarz, mahalle muhtarları ile yapılan yüzyüze görüşmelerde geçerli olmamıştır. Daha çok kent yoksulları üzerine yapılan incelemeler mikro ölçekli olup, etnik, dini, bölgesel geleneksel dayanışma örüntülerini daha rahat açıklayabilmektedir (bkz. Erder, 2002; Erder, 2006; Işık ve Pınarcıoğlu, 2005; Kaygalak, 1999). Gaziantep kentinde otuz mahalle muhtarı ile yapılan görüşmeler ise derinlemesine mikro ölçekli bir araştırma değil, genel olarak incelenen makro ölçekli bir araştırmadır. Bu açıdan sadece kent yoksullarını değil, orta ve üst sınıfları da kapsayan genel dayanışma örüntülerinin mahallelerin yapılmasında hangi ölçüde etkide bulunduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 20: Mahallelerdeki Sosyal İlişkilerin Genel Özellikleri
(Muhtarların Beyanlarına Göre Oluşturulmuştur)

	Akraba/Hemşeri Birlikteliği	Akraba/Hemşeri Birlikteliğinin Yoğunluğu	Akraba/Hemşeri Birlikteliğinde Yardımlaşma	Akraba/Hemşeri Birlikteliğinin Mekânsal Şekli
Alaybey Mahallesi	Var	Çok az	Yok	1.Kendi Sokakları/Binaları
Cengiztopel Mahallesi	Var	Çok	Var	1.Kendi Sokakları/Binaları 2.Dağınık
Karagöz Mahallesi	Var	Orta	Var	1.Kendi Sokakları/Binaları
Kurbanbaba Mahallesi	Var	Pek çok	Var	1.Kendi Sokakları/Binaları 2.Dağınık
Ocaklar Mahallesi	Var	Pek çok	Var	1.Kendi Sokakları/Binaları 2.Dağınık

Perilikaya Mahallesi	Var	Pek çok	Var	1.Dağımk 2.Kendi Sokakları/Binaları
Ünaldı Mahallesi	Yok	-	-	-
Mevlana Mahallesi	Var	Pek çok	Var	1.Dağımk 2.Kendi Sokakları/Binaları
Selimiye Mahallesi	Var	Pek çok	Var	1.Kendi Sokakları/Binaları 2.Dağımk
Karşıyaka Mahallesi	Var	Orta	Yok	1.Dağımk
Kayaönü Mahallesi	Var	Orta	Var	1.Kendi Sokakları/Binaları 2.Dağımk
Pir Sultan Abdal Mahallesi	Var	Pek çok	Var	1.Kendi Sokakları/Binaları
Umut Mahallesi	Var	Orta	Var	1.Kendi Sokakları/Binaları 2.Dağımk
Yeni Mahalle	Var	Orta	Var	1.Kendi Sokakları/Binaları 2.Dağımk
Binevler Mahallesi	Var	Orta	Yok	1.Dağımk
Düztepe Mahallesi	Var	Orta	Var	1.Dağımk
Konak Mahallesi	Var	Orta	Yok	1.Dağımk
23 Nisan Mahallesi	Var	Az	Yok	1.Dağımk
Yeşilevler Mahallesi	Var	Pek çok	Var	1.Dağımk
Saçaklı Mahallesi	Var	Az	Var	1.Dağımk
Gazikent Mahallesi	Var	Orta	Var	1.Kendi Sokakları/Binaları
Güvenevler Mahallesi	Var	Çok az	Var	1.Dağımk
Merve Mahallesi	Yok	-	-	-
İncilipınar Mahallesi	Var	Az	Var	1.Kendi Sokakları/Binaları 2.Dağımk
Sarıgüllük Mahallesi	Var	Orta	Var	1.Dağımk
Karataş Mahallesi	Var	Çok az	Var	1.Dağımk
Osmangazi Mahallesi	Yok	-	-	-
Atatürk Mahallesi	Yok	-	-	-
Emek Mahallesi	Var	Az	Yok	1.Dağımk
Şehir Gösteren Mahallesi	Var	Çok az	Var	1.Dağımk

Kaynak: 30 Mahallenin Muhtarlarıyla Yapılan Saha Araştırması (01-25/01/2008)

Alt sınıf konut alanları; bu mahallelerde dayanışma yoğunluğunun fazla olduğunu söyleyebiliriz. Muhtarların beyanlarına göre, sadece Ünalı Mahallesinin haricinde diğer mahallelerde hemşeri/akraba birlikteliği yüksek bir orandadır. Hemşeri/akraba birlikteliği arasında yüksek oranda yardımlaşmanın da olduğunu söyleyebiliriz. Mahallelerde yaşayan hemşeri/akraba birlikteliklerinin belki de en önemli mekânsal somutlaşması, mahallelerdeki oturma şekilleridir. Alt sınıf konut alanlarında hemşeri/akraba birlikteliği şeklinde dayanışma biçimi, bu mahallelerde kendi sokaklarını oluşturacak düzeydedir. Bu mahallelerde yaşayan kişilerin dayanışma düzeyleri ve kendi mekânlarını oluşturması, özellikle orta ve üst sınıf konut alanlarından çok daha yüksek bir oranda olması, aileden başlayan geleneksel birliktelikleri kullanarak kendilerine korunaklı yaşam alanları oluşturmak istedikleri gibi bir izlenim vermektedir. Bazı alt sınıf konut alanlarında dağınık şekilde oturan hemşeri/akraba grupları mahallede çok fazla yoğunlaştıkları için birbirlerine çok yakın olabilmektedir. Yani hemşeri/akraba gruplarının kendi sokak ya da binalarında oturmaları değil mahalledeki yoğunluğu daha önemlidir. Alt sınıf konut alanlarında hemşeri/akraba birlikteliği şeklindeki dayanışma ilişkilerinin, bu mahallelerde görece yüksek olduğunu ve mahallenin mekânsal yapılışında önemli bir aktör olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

Orta sınıf konut alanları; bu mahallelerde hemşeri/akraba birlikteliği şeklindeki dayanışma ilişkilerinin yüksek olduğunu söyleyemeyiz. Muhtarların beyanlarına göre, sadece Merve Mahallesi haricinde diğer orta sınıf konut alanlarında hemşeri/akraba birliktelikleri bulunmakta fakat bunların mahalledeki yoğunluğu orta düzeyde kalmaktadır. Bu orta yoğunluk mahallelerin mekânsal yapılışına da yansımış ve mahallelerin çoğunda dağınık şekilde oturdukları gözlenmiştir. Sadece Gazikent ve İncilipınar Mahallelerinde kendi sokak ya da binalarını oluşturmuş olan orta sınıf grubu, genellikle mahallelerde

dağınık şekilde yerleşmiştir. Hemşeri/akraba birlikteliğinin orta düzeyde olduğu ve mekânsal olarak da dağınık olarak oturan orta sınıf konut alanları, geleneksel dayanışma ilişkilerinin fazla olmadığı bir durumu işaret etmektedir. Tabii bu geleneksel dayanışma ilişkilerinin hiç olmadığı anlamına gelmemektedir. Eğer bir karşılaştırma yaparsak, alt sınıf konut alanlarına göre orta sınıf konut alanlarında dayanışma ilişkilerinin mekânsal olarak yansımalarının daha az olduğunu söyleyebiliriz.

Üst sınıf konut alanları; bu konut alanlarında hemşeri/akraba birlikteliği şeklindeki dayanışma ilişkilerinin mekânda somutlaşmasının, diğer mahallelere oranla çok daha az olduğunu söyleyebiliriz. Üst sınıf konut alanlarının mekânsal yapısında hemşeri/akraba birlikteliği şeklindeki belirleyici aktörün pek bir önemi olduğunu söyleyemeyiz. En çok alt sınıf konut alanlarında görülen hemşeri/akraba birlikteliğinin mekânsal yansıması, en az üst sınıf konut alanlarında görülmektedir. Muhtarların beyanlarına göre; özellikle Osmangazi ve Atatürk Mahallelerinde hemşeri/akraba birlikteliği hiç yoktur. Diğer üç mahallede de çok az düzeyde olan hemşeri/akraba birlikteliği, mekânsal olarak dağınık bir yapı sergilemektedir. Geleneksel dayanışma ilişkilerinden olan hemşeri/akraba birlikteliği en azından mekânda yansımalarının üst sınıf konut alanlarında görünmediğini söyleyebiliriz.

III.4.6. Gaziantep'te Sınıfsal Mekân Yapılanması

Mekânların sınıfsal olarak kurulması ya da ayrılması, sınıflı toplum yapısının kentsel ve kırsal mekânda yansımalarının sonucudur. Kapitalist sistemin mekânı olan kentlerde de durum bu şekilde olmuş ve sınıfsal ayrılıklar kendisini belki de en iyi mekânda göstermiştir. Bu açıdan bakılınca sınıfsal mekân ayrışması kapitalizmin temel

özellikleri arasındadır. Neo-liberal yapılanma sermaye birikiminin düzenlenmesinde, Keynesyen sermaye birikimi döneminden farklı bir yol izlemekte ve bu, sınıfsal ayrışmayı daha da keskinleştirmektedir. 1980 sonrası neo-liberal yapılanma ile birlikte Gaziantep kenti de sınıfsal ayrışmanın keskinleşmesi sürecine girmiş ve kent içi mekândaki ikili yapı değişim geçirerek, sınıfsal ayrışmanın kentin mekânına etkisi daha da keskinleşmiştir. İktisadi bütünleşme tarzlarından olan karşılıklılık ve değişim tarzları bu ayrışmayı en azından mekânsal olarak simgelemekle birlikte, alt ve üst sınıf konut alanlarının bu iki iktisadi bütünleşme tarzına göre şekillendiğini söyleyebiliriz. Önceki bölümlerde belirtildiği gibi iktisadi bütünleşme tarzlarından karşılıklılık Türkiye toplumunda merkezi önemdedir. Alt, orta ya da üst sınıf ayrımına gitmeden hemen tüm toplumsal sınıflarda gözlenmektedir. Toplumsal sınıflar kendi içlerinde farklı karşılıklılık ilişkileri içerisine girebilmekte, özellikle meslek ve sanayi odaları şeklinde daha çok kurumsal ve yapay olarak oluşturulan dayanışma örgütlenmeleri üst sınıflar için gözlemlenen bir uygulamadır. Bu dayanışma uygulamalarının mekânda yansıması ise daha çok ekonomik gelir birlikteliği şeklinde olarak, geleneksel dayanışma tarzlarından olan etnik, dini, bölgesel olan daha çok biyolojik tarzdaki örgütlenmelerden farklıdır. Alt ve orta sınıf konut alanları da yine gelir düzeyiyle alakalı olarak oluşmakla birlikte biyolojik temelli hemşeri/akraba birlikteliği tarzında mekânsal birliktelik şeklinde de görülebilmektedir. Özellikle alt sınıf konut alanlarında hemşeri/akraba birlikteliğinin yoğunluğunun fazla olması, bu mahallelerde oturan alt sınıf gruplarının geleneksel dayanışma örüntülerini kullanarak mekânsal yaşam alanları oluşturduğunun belirtisidir. Aileden başlayan geleneksel dayanışma örüntüsü içerisinde alt sınıf konut alanları, hemşeri/akraba birlikteliği şeklinde kendi mahallelerini oluşturması, mahallelerin oluşumunda hemşeri/akraba birlikteliğinin belirleyici aktörler arasında olduğunu göstermektedir. Gaziantep kentinde seçilen otuz analiz birimi, özellikle

alt sınıf konut alanlarında hemşeri/akraba birlikteliğinin yoğunluğunun fazla olduğunu, üst sınıf konut alanlarında ise bu yoğunluğun çok az olduğunu göstermiştir. (bkz. Tablo: 21)

Tablo 21: Gaziantep'te Toplumsal Sınıfların Mekânda Yansıması

	Alt	Orta	Üst
Gecekondu	% 80 ¹⁹	% 30,9 ²⁰	% 1
Boş Arazi	% 5'ten az	% 7,8	% 27 ²¹
Ağırlıklı Konut Tipi	Müstakil Ev	Müstakil Ev- Apartman	Apartman-villa
Konutların Bahçeleri	% 12,5	% 13,8	% 46
Kiracılar	% 35,9	% 47,2	% 33
Akraba/Hemşeri Birlikteliği ²²	Çok	Orta	Çok Az
Ağırlıklı Gelir Grubu	Asgari Ücret- altı	Asgari ücretten yüksek- 2500 TL	2500 TL- üzeri
Mahalledeki Kişilerin Meslekleri (İlk Üç Meslek)	1) İşçi 2) Serbest Meslek 3) Esnaf	1) Esnaf 2) Memur 3) Hizmet Sektörü	1) KOBİ Sahibi 2) Büyük İşletme Sahibi 3) Hizmet Sektörü
İnsanların Mahalleyi Seçme Nedenleri (İlk Üç Neden)	1) Hemşeri/Akraba Birlikteliği 2) Ucuz Konut 3) İşyerine Yakınlık	1) İşyerine Yakınlık 2) Güvenlik 3) Temiz Çevre	1) Temiz Çevre 2) Planlı Mahalle 3) Güvenlik

Kaynak: 30 Mahallenin Muhtarlarıyla Yapılan Saha Araştırması (01-25/01/2008)

¹⁹ Karagöz ve Alaybey Mahalleleri Gaziantep'in ilk kurulduğu yıllardan günümüze geldiği için, bu mahallelerde gecekondulaşma olmamıştır. Fakat gelir grubu olarak alt sınıf konut alanına girmekte ve alt sınıf konut alanlarında gecekondu oranını düşürmektedir.

²⁰ Gecekondu mahalleleri 1980 öncesi kurulmuş fakat kentsel gelişim sonucunda kent merkezine yakınlaştıklarından dolayı yoğun bir talep ile karşılaşmıştır. Konut fiyatlarının yükselmesi sonucunda orta sınıf bu konut alanlarına yerleşmiştir. 1980 sonrası oluşan orta sınıf konut alanlarında ise gecekondulaşma hiç yoktur.

²¹ Bu oranın yüksek olmasında özellikle Şehir Gösteren mahallesinin önemli etkisi vardır. 2000 yılından sonra kurulan bu mahalle daha çok bağ evi tarzı şeklinde kurulmuş ve henüz tam olarak dolmamıştır.

²² Hemşeri/Akraba Birlikteliğinin çok ya da az olması göreceli bir kavram olmakla birlikte, mahallelerin oluşumunda, mahalle muhtarlarının genel gözlemlerini yansıtmaktadır. Mahalledeki kişileri neredeyse birebir tanıyan mahalle muhtarlarının bu değerlendirmesi göreceli olan hemşeri/akraba birlikteliğinin az ya da çok olmasının genel hatlarını yansıtmada güvenilir bir kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Gaziantep kent merkezinde incelenen otuz mahalleyi sınıfsal olarak alt, orta ve üst sınıf diye üç gruba ayırmıştık. Bu sınıflandırma yapılırken ekonomik gelir ölçütü temel belirleyici etken olmakla birlikte, gerek mahallerin konut özellikleri gerekse de sosyal özellikleri bu sınıflandırmanın yapılmasında yardımcı olan aktörler olarak değerlendirilmiştir. Alt sınıf konut alanlarının % 80 civarında gecekondulu mahalleleri olması, üst sınıf konut alanlarında ise gecekondulaşmanın % 1 civarında olması bu sınıfsal ayrımı desteklemektedir. Sınıfsal farklılıkların Gaziantep kenti içerisindeki mahallelerde özellikle boş arsa/arazi ve konut bahçelerinin konutlara oranında kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Boş arazi alt sınıf konut alanlarında % 5'ten az, orta sınıf konut alanlarında ise % 7,8 civarındadır. Üst sınıf konut alanlarında boş arazi oranı % 27 civarındadır. Alt ve orta sınıf konut alanları ile üst sınıf konut alanları arasındaki bu kadar ayrım, üst sınıf konut alanlarının çoğunluğunun 2000 yılından sonra kurulması ve yeni yapılaşmanın olmasıyla açıklanabilir. Kentin daha çok batı tarafında kalan üst sınıf konut alanları, kent içi mekândaki ikili yapının zengin sınıfını temsil etmektedir. Gaziantep kentinde müstakil ev ve apartman tarzı konut tipleri ağırlıkta olmakla birlikte, müstakil ev daha çok alt-orta sınıfın konut tarzı şeklinde görünmekle birlikte, apartman tarzı konutlar orta-üst sınıfların konut alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal sınıfların mekândaki farklılıklarının bir diğer belirtisi ise konutların bahçelerinin konutlara oranında görünmektedir. Alt sınıf konut alanlarında % 12,5 olan ev bahçelerinin konutlara oranı, orta sınıf konut alanlarında % 13,8'dir. Üst sınıf konut alanlarında ise bu oran % 46 civarındadır. Üst sınıf konut alanlarında neredeyse evlerin alanları kadar ev bahçeleri bulunurken, alt ve orta sınıf konut alanlarında bu oran bir hayli düşüktür (bkz. Resim 1 ve 2). Kişi başına yeşil alanın üst sınıf konut alanlarında oldukça yüksek bir oranda olması ve özellikle alt sınıflar olmak üzere orta sınıf konut alanlarında da düşük oranda kişi başına

yeşil alanının olması kent içi mekândaki ikili yapının bir diğer belirtisidir. Alt sınıf konut alanlarında işçi ve serbest meslek sahibi gruplar kalmakla birlikte, orta sınıf konut alanlarında daha çok esnaf ve memurlar oturmaktadır. Üst sınıf konut alanlarında ise KOBİ ve Büyük İşletme Sahipleri kalmaktadır. Hemşeri/akraba birlikteliği ise tüm sınıfların konut alanlarında görünmekle birlikte, mahallelerin oluşmasında ağırlıkları değişmektedir. Alt sınıf konut alanlarında “çok” olarak görülen hemşeri/akraba birlikteliği, orta sınıflarda “orta” düzeyde görünmektedir. Üst sınıf konut alanlarında ise “az” olarak görünen hemşeri/akraba birlikteliğinin mekânsal etkisi de bulunmaktadır. Üst sınıf konut alanlarının oluşmasında hemşeri/akraba birlikteliğinin önemli bir aktör olduğunu söyleyemeyiz. Üst sınıf konut alanlarının genel tercihi temiz çevre, planlı mahalle ve güvenlik kriterleri olmaktadır. Hemşeri/akraba birlikteliğinin bu çerçevede daha çok alt sınıf konut alanlarında belirleyici bir aktör olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Alt sınıf konut alanlarının oluşumunda hemşeri/akraba birlikteliği ve ucuz konut temel belirleyici kriterler olarak karşımıza çıkmaktadır. Aileden başlayan geleneksel dayanışma örgütlenmesi olarak da değerlendirilebilen hemşeri/akraba birlikteliği, alt sınıf konut alanlarında yüksek bir oranda görünmektedir. Orta sınıf konut alanlarında ise işyerine yakınlık, güvenlik ve temiz çevre kriterleri mahallede oturanların genel tercihlerini yansıtmaktadır.

III.4.7. Değerlendirme

Genel olarak piyasa sistemi, nüfuz ettiği yerlerde eski toplumsal yapıların iktisadi bütünleşme tarzlarını parçalamakta ve bu parçalamanın yerine kendi iktisadi bütünleşme tarzı olan değişim tarzını geçirmektedir. Fakat bu Türkiye gibi azgelişmiş

lkeler için farklı Şekillerde meydana gelmiştir. Türkiye toplumunda güven ve sadakat önemli birer olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Güven ve sadakatin önemli olduğu toplumsal sistemde karşılıklılık ilişkilerinin de merkezi bir konumda olması gerekir. Karşılıklılık ilişkilerinin piyasa temelli bir değişim içerisine girmesi için, kültürel alanda güven ve sadakat ilişkilerinin aŐıldıĐı farklı kültürel biçimlerin oluşması gerekmektedir. Bu kültürel yapı ise biyolojik aile birlikteliğinden farklı olarak, (eğer oluŐturulabilirse) yapay olarak oluşturulan biraz daha maddi temelli bir birliktelik olabilir. Bu kültürel yapılanmaya Polanyi de dikkat çekmektedir. Polanyi için “kendi kurallarına göre işleyen bir piyasa ekonomisinde insanların sefaleti, kitlelerin ekonomik durumlarının kötüleŐmesinden çok, geleneksel yaşam biçimlerinin parçalanmasıyla birlikte ortaya çıkan kültürel yoksunlukla; toplulukları bir arada tutan akrabalığa, komŐuluĐa ya da mesleğe dayanan bütün sözleşme dışı ilişkilerin yıkılmasıyla ilgilidir” (Polanyi, 2007:231). Polanyi burada piyasa sisteminin toplumdaki ekonomik kötüleŐmeden çok daha fazla kültürel yozlaŐmaya yol açtığını iddia etmektedir. Biyolojik aile ilişkilerinin yıkılarak, maddi anlamda ilişkilerin gelişmesinin toplumsal alanda ekonomik çöküntüden çok daha fazla bir yıkıma uğrattığından bahsetmektedir. Peki, piyasa sisteminin bu genel etkileri Türkiye toplumunu nasıl etkilemiş ve nasıl ŐekillendirmiŐtir? Güven ve sadakate dayalı olarak karşılıklılık ilişkileri Türkiye toplumunda merkezi bir konumdadır. Giddens’in aktif ve pasif güven kavramına önceki bölümlerde deĐinmiŐtik. Pasif güven daha çok kurumsallaŐmıŐ bir güven içeriği olmakla birlikte, yapay olarak oluşturulan bir sözleşme ilişkisine dayanmaktadır. Aktif güven ise yapay olarak oluşturulan bir sözleşme iliŐkisinden çok dayanışmayı sağlayan yüzyüze ilişkilerin geliŐkin olduğu, güven ve sadakate dayalı bir bakıma geleneksel dayanışma ilişkilerini yansıtılmaktadır. Gaziantep kentinde seçilen otuz mahalle inceleme birimi olarak seçilip, bu mahallelerin muhtarları ile yüzyüze görüşme yapılması bir bakıma bu güven

türlerinin mahalleleri şekillendirmedeki etkilerini göstermekle ilgilidir. Buradan hareketle aileden başlayan geleneksel ilişkilerin akraba/hemşeri birlikteliği şeklinde özellikle alt sınıf konut alanlarının oluşmasında çok önemli bir aktör olduğunu söyleyebiliriz. Orta sınıf konut alanları karışık bir yapılanma gösterirken, üst sınıf konut alanları ise hemşeri/akraba birlikteliği şeklindeki geleneksel dayanışma ilişkileri çerçevesinde kendi mekânlarını oluşturduğunu söyleyemeyiz. Üst sınıf konut alanları gelir birlikteliği şeklinde aktif güven temelli, sözleşme ilişkisine dayanan bir bakıma biyolojik yapılanma olmayan yapay olarak oluşturulan bir gruplaşma ile kendi mahallelerini oluşturmaktadır. Muhtarlar ile yüzyüze yapılan görüşmeden çıkan önemli bir sonuç ise kentte alt, orta ya da üst sınıf gibi bir ayrıma gitmeden hemen tüm mahallelerde kullanım değerinden çok değişim değerinin ağırlıkta olduğudur. Mahallelerdeki kiracı oranlarının yüksek bir oranda olması (orta sınıf konut alanlarında % 47,2 gibi çok yüksek bir oran bulunmaktadır) bu mahallelerin birçoğunda değişim değerinin ağırlığını göstermektedir. Özellikle gecekodu mahallelerinde % 41,3²³ gibi bir kiracı oranının olması ve 1980'den sonra hiç gecekodu mahallesinin kent çevresinde oluşmaması ve var olan gecekodu mahallelerinin yoğunlaşması “nöbetleşe yoksulluk” kavramının Gaziantep'in gecekodu mahallelerinde de geçerli olduğunu göstermektedir. 1980 sonrası Güneydoğu bölgesindeki çatışma ortamından dolayı zorunlu göç eden gruplar gelir düzeyinden dolayı büyük oranda Gaziantep'in gecekodu mahallelerinde oturmuştur. Eski gecekodu sahipleri ise evlerini kiraya vererek yeni gelen göçmenler üzerinden gelir elde etmektedir. Bu durum gecekodu mahallelerini kullanım değerinden uzaklaştırarak değişim değerine yakınlaştırmaktadır.

²³ Bu oran incelenen otuz mahallelerdeki gecekodu mahalleleri seçilip, kiracı oranları toplanarak gecekodu mahallelerinin sayısına bölünerek oluşturulmuştur.

SONUÇ

Kapitalizmin mekânının kentler olduğunu ve neredeyse tüm işlem ve eylemlerinin bu mekânda gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Kapitalizmin temel işlevleri olan üretim ve tüketim kentlerde yoğunlaşmış, dolaşım ise kent merkezli olarak faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Kapitalizm bir toplumsal sistem olduğundan dolayı kendi içerisinde farklı gelişme dönemleri olmuş ve bu gelişme dönemlerine uygun olarak mekânlarını üretmiştir. Kentler bir bakıma her gelişme döneminin bir tamamlayıcısı işlevi görerek, üretimi ve tüketimi arttırıcı işlevler ile günümüze kadar ağırlığını korumuştur. Dünya genelinde kapitalizmin ülkeler üzerinde üç farklı yüzünün olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmemiş ülke görünümündedir ve Türkiye, az gelişmiş (gelişmekte olan) ülkeler kategorisine girmektedir. Bu üç farklı görünümün kentler üzerine etkileri de farklı olmuştur. Üretim alt yapısını tam olarak oluşturamayan ülkelerde (ki çoğunluğu gelişmiş ülkelerin sömürgesi durumundadır) oluşan sermaye birikimi ya dış ülkelere gitmekte ya da tekrar üretim sürecine sokularak sanayileşmenin eksiklikleri giderilmeye çalışılmaktadır. Üretim altyapısını geliştiren, küresel piyasada rekabet etmeyi başaran ülkeler ise sermaye fazlalarını kent mekânında eritebilmekte ve kârlarını daha da arttırabilmektedir. Türkiye'nin küresel piyasada rekabet edebilme düzeyine 1980'li yıllarda eriştiğini söyleyebiliriz. İthal ikameci sanayileşmenin meyvelerini toplayan ve gelişen yerli burjuvazi küresel piyasaya bir aktör olarak çıkabilecek düzeye erişmiş ve sonucunda temel gelişme stratejisini değiştirerek, ihracata dayalı bir gelişme stratejisi benimsemiştir. 1980 öncesi dönemde Türkiye'de kaynaklar daha çok sanayileşmeye ayrılmaktaydı ve gelişmiş kapitalist ülkeler ile sanayi yapılanması açığının ortadan kaldırılması için ithal ikameci sanayileşme politikaları izlenerek yerli burjuvazinin güçlendirilmesini hedefleyen

politikalar uygulanmaktaydı. Bu dönemde kentsel mekânlar bir bakıma kendi kaderlerine bırakılarak kaynaklar sanayileşmeye aktarılmaktaydı. 1950 ile 1980 arasında Türkiye'nin kitlesel bir göç dalgası içerisinde kentleşmesini sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Bu dönemde devlet, hazine arazilerinin ya da özel mülkiyetin üzerine ev yapan göçmenlere imar afları sağlamanın dışında pek bir şey yapamamıştır. Bu dönemde devletin yeniden dağıtımcı işlevi de hesaba katılınca hazine arazilerinin gecekondulara bırakılması ile Türkiye'nin kentleşmesi pek fazla sorun ile karşılaşmadan halledilmiştir. Bu dönemde kentler kayıt-dışı olarak şekillenmiş ve devlet de buna pek fazla ses çıkarmamıştır. Fakat 1980 sonrası yerli burjuvazi yeterince güçlenmiş, koruma duvarlarına ihtiyaç olmadan kendi ayakları üzerinde durmayı başarabildiği için ihracat ön plana çıkmıştır. Bu niteliksel değişim kentlerin rolünde de değişikliği beraberinde getirmiş ve yeni bir kentleşme döneminin kırılma noktasının başlangıcını oluşturmuştur.

Neo-liberal yapılanma 1980 sonrası Türkiye'deki hemen tüm politikalara yön veren bir süreci anlatmaktadır. Neo-liberal yapılanmanın kenti olarak isimlendirilen 1980 sonrası kentleşme dönemi, önceki kentleşme dönemlerinden ayrıldığı için yeni ve farklı bir yapılanmaya işaret etmektedir. Önceki kentleşme döneminde kullanım değeri ağırlıklı gecekonduların, bu dönemdeki kentleşme katmanına damgasını vurduğunu söyleyebiliriz. Gecekonduların 1970'li yılların ortalarından başlayarak kullanım değerinden çok daha fazla değişim değeri ağırlıklı bir yapı sergilemesi, 1980'den sonra hızlanarak devam etmiştir. Tez konusu itibariyle Gaziantep'teki günümüz gecekondularının % 41,3 gibi bir oranının değişim değeri temelli kiralık konut olarak kullanılması bunun en açık örneğidir. Nöbetleşe yoksulluk kavramının Gaziantep gecekondularında da geçerli olduğunu gösteren bu veriler, özellikle Türkiye kentlerindeki gecekonduların 1980'den sonraki genel değişimini anlatmaktadır.

Sonuç olarak Gaziantep kent bütününde değişim değeri ağırlıklı bir mekânsal örüntünün olduğunu söyleyebiliriz.

Kent mekânını şekillendiren aktörler genel olarak kent ve kentleşme kavramlarını inceleyen düşünürler tarafından çokça irdelenmektedir. Sermaye dolaşım süreci, kolektif tüketim, kent yöneticileri gibi birçok aktörün kent mekânının şekillenmesinde önemli etkileri olmuştur. 1980 sonrasında devletin Gaziantep kentleşmesinde çok önemli bir aktör olarak görev aldığını söyleyebiliriz. 1980'den günümüze Gaziantep'te belediye toplam sekiz adet ilave imar planı yapmıştır. Yapılan bu imar planlarının günümüz Gaziantep kentini şekillendiren önemli araçlar olduğunu ve devlet aktörünün imar planları çerçevesinde kentin şekillenmesine yön verdiğini söyleyebiliriz. Neo-liberal politikaların devletin yapısında, devlet/toplum ilişkilerinde ve bu ilişkileri belirleyen iktidar pratiklerinde önemli dönüşümlere yol açtığını belirtmiştik. Bunun sonucunda devlet sadece dolaylı olarak imar planları yapıp kentin şekillenmesine katkıda bulunmayıp, aynı zamanda toplu konutlar yaparak kentsel dönüşümde doğrudan taraf olmuştur. Gaziantep kenti içerisinde "Merve Mahallesi" Şehitkâmil belediyesinin konut şirketi kurarak gerçekleştirdiği bir toplu konut alanıdır. Fazla bütçesi olmayan bir ilçe belediyesinin bir mahalle kurabilecek düzeyde toplu konut işine girmesi, devletin kenti şekillendiren temel aktörler arasına girmesiyle açıklanabilir. Bu örnek sadece ilçe belediyesinin kentin şekillenmesinde doğrudan rolüne işaret etmektedir. Başbakanlığa bağlı Toplu Konut İdaresinin ise Gaziantep kentine doğrudan etkileri daha büyük olmuştur. TOKİ tarafından yapılan bu toplu konut alanları sadece bir mahalle ile sınırlı olmayıp, imar planı olmayanların ilave imar planları yapılarak mahalleden daha büyük yerleşim alanlarının oluşmasını sağlamıştır. Sonuç olarak çarpık ve kaçak yapılanmayı sonlandırma

hedefi ile hareket eden devlet aktörü, TOKİ ve toplu konut şirketleri aracılığıyla kentsel dönüşümde doğrudan ve/veya dolaylı olarak taraf olmuştur.

Neo-liberal yapılanma bir bakıma zorunluluktan doğmuştur. 1970'li yıllarda başlayan ekonomik kriz Keynesyen sermaye birikim stratejisinin değişmesi gerektiğini göstermiş ve bu tarihten sonra da neo-liberal politikalar kapitalist ülkelerin siyasalarına yön vermiştir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde Keynesyen gelişme döneminde de görülen, sermaye birikiminin düzenlenmesinde kent mekânının kullanılması, 1980'den sonra Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde de görülmeye başlamıştır. Devlet, bu dönemden sonra kent ve kentleşmeye önem vererek, kentsel değişimde önemli bir aktör olmuştur. Fakat devletin ve sermayenin kente etkisi 1970'li yıllarda başlayan ekonomik krizin bir bakıma engellenmesini ve sermaye birikiminin düzenlenmesini içermektedir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, Türkiye'nin özellikle 1990'lardan sonra uzun süreli yapısal bir kriz içerisine girdiğidir. 2001 yılı itibariyle açık bir şekilde kendini gösteren ekonomik kriz, üretim sürecini önemli ölçüde etkilemiştir. Devlet bu dönemde doğrudan taraf olarak sermayenin önünü açacak yeni politikalar belirlemiştir. Gaziantep'te 1993'ten sonraki ilave imar planlarının kentin ihtiyacından çok, kentsel rantın artırılmasına dayandığını söyleyebiliriz. Kent nüfusunun çok üzerinde bir alanın imara açılması ve doğrudan konut alanları yaparak kentin konut stokuna yenilerinin eklenmesi, kentin ihtiyacından değil, kentteki rant alanlarının genişletilmesiyle alakalıdır. Üretim alanındaki bu gerileme kentsel rant ile karşılanmaya çalışılmış ve bir ölçüde de başarıya ulaşılmıştır.

Gaziantep için, Harvey'in ikinci çevrim olarak açıkladığı sermaye fazlasının kentsel mekânda emilmesi olgusunun, bazı farklı özellikleri olmakla birlikte büyük oranda geçerli olduğunu söyleyebiliriz. 1990'lı yıllar Gaziantep için hem sanayinin hem de kentsel rantın arttığı hatta patladığı yıllar olarak görülebilir. Bu gösterge aslında Gaziantep

kentinde sanayi ve ticaret sermayesinin yanında, kentteki arsa sahiplerinin de ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Aslında kent sermayesi bir bütün niteliği taşımaktadır, zira sanayi ve ticarete yatırımı olan kent sermayesinin aynı zamanda kent arazisinde de yatırımları bulunmaktadır. SANKO Holding'in özellikle kentin batı kesiminde yaptığı konutlar, eğlence mekânları, iş siteleri, hastanesi, kent burjuvazisinin sadece üretim alanında değil, aynı zamanda kentteki tüketim alanlarında da ağırlığını göstermektedir. Bu tüketim alanları ise kentsel rant sebebiyle değerlendirilmektedir. Kısaca burada üretim alanındaki tıkanıklık özellikle kent burjuvazisi tarafından tüketim alanlarına yayılarak aşmaya çalışılmaktadır. Sonuç olarak sermaye birikiminin düzenlenmesinde kentsel mekân bir araç olarak kullanılmaktadır.

Kapitalist sistemin kentinin belki de en büyük belirtisi kent içi mekânda ikili bir yapının olmasıdır. Kent içindeki konut alanları sınıfsal gruplaşmaya göre oluşmakta ve kişiler kendi sınıf özelliklerini yansıtan mekânsal birimlerde ikamet etmektedir. Neo-liberal yapılanma ile birlikte sınıfsal farklılıkların mekânsal uzantılarının çok daha fazla keskinleştiğini söyleyebiliriz. Gaziantep kentinde özellikle batı kısmı yeni oluşmuş ve bu mekânlar kent zenginlerinin yerleşim alanı olmuştur. Bu mekânlarda sınıfsal ve kültürel olarak homojenleşmiş kent zenginleri, özel korumalı, çoğu site şeklinde oluşmuş, kapalı bir mekânsal örüntü içinde yaşamaktadır. Kentin diğer bölümlerinden bir bakıma yalıtılmış bir mekânsal örüntü sergileyen bu konut alanları, kent yoksullarına kapatılmıştır. Kent merkezi ile kentin çevresine sıkışmış olan kent yoksulları ise bu ikili kent yapısının alt sınıfını oluşturmaktadır. İşsizliğin, yoksulluğun, eğitimsizliğin, büyük oranda olduğu bu gecekondu mahalleleri, mekânsal ve toplumsal hareketlilik şansını ez aza indirmiştir. Gaziantep kentinde güney, kuzey ve doğu tarafında görülen bu gecekondu alanları bir bakıma çöküntü alanları görünümündedir. Kent merkezine yakın bölgeler, ana yol

üzerindeki bölgeler ve bazı özel koşullu bölgeler (havaalanı yolu üzeri gibi) soylulaştırma ve kentsel dönüşüm içerisinde düzenlenmekle birlikte, gecekondu alanlarının büyük çoğunluğu nüfus yoğunlaşmasının en çok olduğu bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır (bkz. Resim 1 ve 2). 1980 sonrası neo-liberal yapılanma ile birlikte kapitalist kentlerin birçoğunda görülen kent içi mekândaki ikili yapının keskinleşmesinin Gaziantep için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Kapitalizmin temel özellikleri arasında dinamik bir yapının olduğunu belirtmiştik. Bu dinamik yapı özellikle geleneksel olarak isimlendirilen insan ilişkilerini parçalayarak, yerine kendi sistemine uygun insan ilişkilerini geçirmektedir. Kapitalist sistemde temel özne atomize olmuş bireydir. Bireylerden oluşan toplum kapitalist toplumun temel omurgasını oluşturmaktadır. Fakat Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerde ağırlıklı olarak hissedilen geleneksel dayanışma ilişkileri, kapitalist sistemin bu özelliğinden farklı olarak görülebilmektedir. Özellikle kent yoksulları dayanışma ilişkileri içerisinde kapitalist sistemin olumsuzluklarına karşı bir savunma davranışı şeklinde geleneksel ilişkilere sarılabilmektedir. Yüksek enflasyon, işsizlik, özelleştirmeler, geçici ve sigortasız çalışma gibi neo-liberal yapılanma ile birlikte büyük çapta açığa çıkan sistem olumsuzlukları, kent yoksullarını bazı dayanışma ilişkileri içerisine sokmaktadır. Kaygalak'ın (1999:257) da belirttiği gibi "günümüz Türkiye kentlerinin en önemli özelliklerinden birisi, yoksulluğun artması ve mekânsal olarak yoğunlaşmasıdır". Gaziantep kentindeki mahallelerin oluşmasında hemşeri/akraba birlikteliğinin merkezi önemde olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle alt sınıf konut alanlarında hemşeri/akraba birlikteliği çok yoğun olarak gözlenmekle birlikte, üst sınıf konut alanlarında bu yoğunluğun çok az olması aslında toplumsal tabakalaşmayı yansıtan katmanlaşmayı belirtmektedir. Alt sınıf konut alanlarında etnik, dini, bölgesel tarzda cemaatsel dayanışma

ilişkilerinin yoğun olduğu bilinmekle birlikte, araştırma konusu itibariyle derinlemesine bir incelemeden çok, genel olarak tüm sınıfların konut alanlarında dayanışma örüntülerinin incelenmesi hedefiyle açıkça yansıtılamamıştır. Fakat alt sınıf konut alanlarında hemşeri/akraba birlikteliğinin yoğun olması ve çoğu mahallelerde kendi sokak/binalarını oluşturabilecek düzeyde olmaları, geleneksel dayanışma ilişkilerinin bu konut alanlarında ne kadar yoğun olduğunu göstermektedir. Kültürel ve sınıfsal olarak homojen bir yapının olduğu üst sınıf konut alanlarında geleneksel ilişkilerin mekânsal uzantıları pek görülmemektedir. Orta sınıf konut alanlarında ise karışık bir yapı hakim olmakla birlikte, hemşeri/akraba birlikteliğinin temel belirleyici bir aktör olduğunu söyleyemsek de, önemli olduğunu belirtebiliriz. Kısacası Gaziantep kenti içerisinde kent yoksullarının alt sınıf konut alanlarında hemşeri/akraba birlikteliği şeklinde geleneksel dayanışma ilişkileri çerçevesinde konut alanlarını oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Son söz olarak Polanyi'nin sözleri ile anlatmaya çalışırsak “piyasa sistemi ancak piyasa toplumunda işlerlik kazanabilir” (Polanyi, 2007:249). Piyasalaşma ekonomik alandan çok daha fazla kültürel alanı etkilemektedir. Bu etkiler sonucunda geleneksel kültür çözülmeye, yerine ise piyasa sisteminin egemen olduğu maddi temelli farklı kültürel yapılanmalar geçmektedir. Fakat hem ekonomik sorunlara hem de kültürel değişime tepki gösteren farklı sınıfsal davranışlar gözlenebilmektedir. Özellikle Gaziantep'in alt sınıf konut alanlarında savunma davranışları gözlenmekte ve bu savunma davranışlarının en önemli etkisi kendisini mekânlarda göstermektedir. İlk hayata geçirilmeye başlandığı günlerden günümüze kadar neo-liberal yapılanmanın mekânsal etkileri incelenmiş ve bazı sonuçlara varılmıştır. Bu sonuçlar arasında kentin bir meta olarak kullanılması olgusunun, gelişmiş kapitalist ülkeler gibi Türkiye kentlerinde de görülmeye başlaması dikkat çekicidir.

Gaziantep kentselliğinde özellikle kentin şekillenmesini sağlayan imar planlarının incelenmesi sonucunda kenti somut bir yaşam alanından çok, alınıp satılan soyut bir meta olarak gören anlayışın izlerini görebilmekteyiz. Kullanım değerinden, değişim değerine kayışın gözlemlendiği Gaziantep kentinde, ikili bir mekânsal yapı ayrıca dikkat çekicidir. İmar planları, mahalle muhtarları ile yapılan görüşme sonuçları ve uydu görüntüleri gibi kanıtlarla incelenen bu ikili yapı, toplumsal olarak birçok olumsuzlukları içinde barındırabilmektedir. Polanyi'nin (2007) de belirttiği gibi, emeğin, toprağın ve paranın metalaştığı bir sistem insan doğasına aykırılıkları içinde barındırır. İnsan doğasına aykırı olan ve doğal olmayan bir etki, mutlaka doğal olmayan bir tepki ile karşılaşmaktadır. Bu doğal olmayan tepki belki de, günümüz toplumsal sorunların temelini oluşturmaktadır. Gaziantep kent mekânını bir ayna olarak görüp, neo-liberal yapılanmanın temel özelliklerinin incelenmesi ve oluşabilecek olumsuzlukları ortadan kaldırmak ya da azaltmak için mutlaka bazı yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Sadece toplumun bazı kesimlerinin geliştirilmesine yönelik politikalar değil, bütünlükçü bir yapı içerisinde ülke politikaları oluşturulmalıdır. Sınıfsal ayrışmanın (ekonomik, siyasi, mekânsal vb.) önlenmesi için toplumun bütününe dikkate alan bir gelişme dönemi oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

Adaş, Ş.G. (2008). Kentsel Değişim ve Kültür. *12-13 Mayıs 2007 Gaziantep, Mimarlık ve Kent Buluşmaları 5* içinde (ss. 63-72). Ankara: Yalçın Matbacılık.

Ataay, F. (2001). Türkiye’de Kapitalizmin Mekânsal Dönüşümü. *Praksis*, 2, 53–97.

Başkaya, F. (1986). *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına*. Ankara: Birlik Yayınları.

Baudrillard, J. (2004). *Tüketim Toplumu*. (Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Boratav, K. (2005). *1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*. Ankara: İmge Kitabevi.

Buğra, A. (2003). *Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde*. İstanbul: İletişim Yayınları

Castells, M. (1997). *Kent, Sınıf, İktidar*. (Çev. Asuman Erendil) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Doğan A. E. (2002). *Birikimin Hamalları*. İstanbul: Donkişot Yayınları.

Dinçer, B., Özarslan M. ve Kavasoğlu T. (2003). *Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi*.

<http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/guneydogu/gaziantepPER.pdf> veritabanı

Ercan, F. (2004). Sermaye Birikiminin Çelişkili Sürekliliği Türkiye’nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirel Bir Bakış. N. Balkan ve S. Savran (der.), *Neo-Liberalizmin Tahribatı* içinde (ss. 9–44). İstanbul: Metis Yayınları. 1. Baskı

- Erder, S. (2006). *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erder, S. (2002). *Kentsel Gerilim*. Ankara: um:ag.
- Eraydın, A. (2006). Mekânsal Süreçlere Toplu Bakış. Ayda Eraydın (der.), *Değişen Mekân* içinde (ss. 25-68). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Engels, F. (1974). *Konut Sorunu*. (Çev. Mehmet Şimşek) Ankara: Odak Yayınları.
- Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. (Çev. Mehmet Küçük) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fishman, R. (2002). 20.Yüzyılda Kent Ütopyaları; Ebenezer Howard, Frank Lloyd, Le Corbusier. (Der. ve Çev. Bülent Duru ve Ayten Alkan) *20.Yüzyıl Kenti* içinde (ss. 107–127). Ankara; İmge Kitabevi. 1. baskı.
- Gaziantep Valiliği İl Çevre Müdürlüğü. (1998). *1997 Gaziantep İli Çevre Durum Raporu*.
- Gaziantep Valiliği İl Çevre Müdürlüğü. (1999). *1998 Gaziantep İli Çevre Durum Raporu*.
- Gaziantep Valiliği İl Çevre Müdürlüğü. (2000). *1999 Gaziantep İli Çevre Durum Raporu*.
- Gaziantep Valiliği İl Çevre Müdürlüğü. (2001). *2000 Gaziantep İli Çevre Durum Raporu*.
- Gaziantep Valiliği İl Çevre Müdürlüğü. (2004). *2003 Gaziantep İli Çevre Durum Raporu*.
- Gaziantep Valiliği İl Çevre Müdürlüğü. (2005). *2004 Gaziantep İli Çevre Durum Raporu*.
- Gaziantep İl Özel İdaresi. (2007). *2007 Raporu*.
- Gaziantep İl Özel İdaresi. (2007). *2008 Yılı Performans Planı ve Yatırım Programı*.
- Gaziantep İl Özel İdaresi. (2006). *Stratejik Plan (2006–2010)*.

Gaziantep Sanayi Odası.(2003). *İstatistiklerle Gaziantep*.

Gaziantep Ticaret Odası. (2005). *2005 Rakamlarla Gaziantep Raporu*.

Gaziantep Ticaret Odası. (2006). *2006 Rakamlarla Gaziantep Raporu*.

Gaziantep Ticaret Odası. (2007). *2007 Rakamlarla Gaziantep Raporu*.

Gaziantep'in Ekonomik Yapılanması, (Tarihsiz). Gaziantep Ticaret Odası, Yayınlanmamış Rapor.

Gaziantep Nazım İmar Planı, (Tarihsiz). Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Yayınlanmamış Rapor.

Gaziantep'in Yıllara Göre Genel Nüfusu ve Şehir-Köy Oranları. Erişim Tarihi:

05.02.2008, <http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloOlustur.do>

Gaziantep Nüfus İstatistikleri. Erişim Tarihi: 05.02.2008,

<http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloOlustur.do>.

Gaziantep Göç İstatistiği. Erişim Tarihi:05.02.2008,

<http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/hesaplananKentArastirmasiSorgula.do>.

Gaziantep Konut İstatistiği. Erişim Tarihi: 05.02.2008,

<http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloOlustur.do>.

Gaziantep İmalat Sanayi İstatistiği. Erişim Tarihi: 05.02.2008,

<http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/tabloOlustur.do>.

Gaziantep'te Bazı Alt Sınıf Konut Alanlarının Uydu Görüntüsü. Erişim Tarihi: 06.02.2008, Google Earth.

Gaziantep'te Bazı Orta ve Üst Sınıf Konut Alanlarının Uydu Görüntüsü. Erişim Tarihi: 06.02.2008, Google Earth.

Gaziantep Kent Merkezinin Uydu Görüntüsü. Erişim Tarihi: 06.02.2008, Google Earth.

Gaziantep Kentinin Güney Bölümünün Uydu Görüntüsü. Erişim Tarihi: 06.02.2008, Google Earth.

Gaziantep Kent Merkezi ile Organize Sanayi Bölgelerinin Uydu Görüntüsü. Erişim Tarihi: 06.02.2008, Google Earth.

Geniş, Ş. (2007). Küreselleşme, Toplumsal Eşitsizlik ve Mekânsal Ayrışma. *Sivil Toplum*,5,69-84

Gottdiener, M. (2001). Mekân Kuramı Üzerine Tartışma. *Praksis*, 2, 248-270.

Güler, B. A. (2005). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Güler, B. A. (2006). *Yerel Yönetimler*. Ankara: İmge Kitabevi.

Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri*. (Çev. Kenan Somer) İstanbul: Onur Yayınları.

Harvey, D. (2001). Sınıf İlişkileri, Sosyal Adalet ve Farklılık Politikası. (Çev. Sinan Kadir Çelik ve Ayça Atikoğlu) *Praksis*, 2, 173–204.

Harvey, D. (2002a). Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı. (Der. ve Çev. Bülent Duru ve Ayten Alkan) *20.Yüzyıl Kenti* içinde (ss. 147–173). Ankara: İmge Kitabevi. 1. baskı.

- Harvey, D. (2002b). Toplumsal Adalet, Postmodernizm ve Kent. (Der. ve Çev. Bülent Duru ve Ayten Alkan) *20.Yüzyıl Kenti* içinde (ss. 215-249). Ankara: İmge Kitabevi. 1. baskı.
- Harvey, D. (2003). *Postmodernliğin Durumu*. (Çev. Sungur Sarvan) İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2006). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (Çev. Mehmet Molalı) İstanbul: Metis Yayınları.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M.M. (2006). *Nöbetleşe Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnsel, A. (2004). *Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Jessop, B. (2005). *Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*. (Çev. Betül Yazar ve Alev Özkazanç) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaygalak, S. (1999). *Zaman ve Mekân Boyutuyla Göç ve Kentleşme: Mersin Demirtaş Örneği*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Keleş, R. (1998a). *Kent Bilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (1998b). Kent, Kentleşme ve Enformel Kesim. Tuncer Bulutay (Ed.), *Enformel Kesim I* içinde (ss. 1-23). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbası.
- Keleş, R. (2002). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Köse, A. H. ve Öncü, A. (2004). İktisatın Piyasası, Kapitalizmin Ekonomisi. A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (der.), *İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen*;

Birikim, Devlet ve Sınıflar-Korkut Boratav'a Armağan içinde (ss. 93–143). İstanbul: İletişim Yayınları. 3. baskı.

Lefebvre, H. (2005). *Diyalektik Materyalizm*. (Çev. Barış Yıldırım) İstanbul: Kanat Yayınları.

Lefebvre, H. (1998). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (Çev. Işın Gürbüz) İstanbul: Metis Yayınları

Marx, K. (1993). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. (Çev. Sevim Belli) İstanbul: Sol Yayınları.

Marx, K. ve Engels, F. (2003a). *Seçme Yapıtlar, Birinci Cilt*. (Çev. Muzaffer Ardos, Sevim Belli, Ahmet Kardam ve Konan Somer) İstanbul: Eriş Yayınları.

Marx, K. ve Engels, F. (2003b). *Seçme Yapıtlar, İkinci Cilt*. (Çeviren; Sevim Belli, Alaattin Bilgi, Güneş Özdural, Ahmet Kardam ve Konan Somer) İstanbul: Eriş Yayınları.

Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent* (Çev. Gürol Koca ve Tamer Tosun) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ocak, E. (1996). Kentin Değişen Anlamı, *Birikim*, 86/87, 32–42.

Portelli, H. (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok*. (Çev. Kenan Somer) Ankara: Savaş Yayınları.

Polanyi, K. (2007). *Büyük Dönüşüm*. (Çev. Ayşe Buğra) İstanbul: İletişim Yayınları.

Simmel, G. (2006). *Modern Kültürde Çatışma*. (Çev. Tanıl Bora, Nazile Kalaycı ve Elçin Gen) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Savran, S. (2004). 20. Yüzyılın Politik Mirası. N. Balkan ve S. Savran (der.), *Sürekli Kriz Politikaları* içinde (ss. 13–44). İstanbul: Metis Yayınları. 1. basım.
- Şengül, H. T. (2001a). *Kentsel Çelişki ve Siyaset*. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı
- Şengül, H. T. (2001b). Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı. *Praksis*, 2, 9-32.
- Şenyapılı, T. (1998). Enformel Sektörde Değişen İlişkiler. Tuncer Bulutay (Ed.), *Enformel Kesim I* içinde (ss. 85-119). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbası.
- Şenyapılı, T. (2006). Gecekondu Olgusuna Dönemsel Yaklaşımlar. Ayda Eraydın (der.), *Değişen Mekân* içinde (ss. 84-123). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Tunalı, İ. (1998). Enformel Sektör Analizlerinde Temel Kavramsal Sorunlar. Tuncer Bulutay (Ed.), *Enformel Kesim I* içinde (ss. 23-49). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbası.
- Türel, O. (2003). Dünyada Sanayileşme Deneyimi: Geçmiş Çeyrek Yüzyıl (1975–2000) ve Gelecek İçin Beklentiler. A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (der.), *İktisat Üzerine Yazılar I: Küresel Düzen; Birikim, Devlet ve Sınıflar-Korkut Boratav'a Armağan* içinde (ss. 11–49). İstanbul: İletişim Yayınları. 3. basım.
- Urry, J. (1999). *Mekanları Tüketmek*. (Çev. Rahmi Ögdül) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yeldan, E. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Wirth, L. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme. (Der. ve Çev. Bülent Duru ve Ayten Alkan) *20.Yüzyıl Kenti* içinde (ss. 77–107). Ankara: İmge Kitabevi.

EKLER

Ek 1: Tezin temel denencelerini test etmek için Gaziantep'in 30 mahalle muhtarı ile gerçekleştirilen yüzyüze görüşme soruları.

Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Kent ve Çevre Bilimi

Bu görüşme Gaziantep'te belirlenen 30 pilot mahalle itibariyle tezin temel varsayımlarını doğrulamak ya da yanlışlamak için yapılmaktadır. Mahalleyi en iyi tanıyan kişiler itibariyle mahalle muhtarları seçilmiştir.

Görüşme Soruları;

1) Gaziantep'in yerlisi misiniz?

a) Evet () b) Hayır ()

(‘Hayır’ ise 2. soruya geçin, ‘Evet’ ise 2. soruyu atlayın.)

2) Gaziantep'e nereden ve ne zaman geldiniz?

a) Nereden

b) Ne Zaman

3) Mahallenizde hiç boş arsa yada arazi var mı?

a) Evet () b) Hayır ()

('Evet' ise 4. soruya geçin, 'Hayır' ise 4. soruyu atlayın.)

4) Eğer bir oranlama yaparsak, mahallenizin kaçta kaç boş arazidir?

a) % 5'ten az () b) % 5 () c) %10 () d) % 20 () e) Daha fazla (%)

5) Mahallenizde hiç gecekondü var mı?

a) Evet () b) Hayır ()

('Evet' ise 6. soruya geçin, 'Hayır' ise 6. soruyu atlayın.)

6) Eğer bir oranlama yaparsak, mahallenizin kaçta kaç gecekondüdur?

a) % 5'ten az () b) % 5 () c) %10 () d) % 20 () e) Daha fazla (%)

7) Mahallenizde kişilerin ağırlıklı oturduğu konut tipi hangisidir?

a) Gecekondü ()

b) Müstakil Ev ()

c) Apartman ()

d) Villa ()

e) Diğer (.....)

8) Mahallenizdeki evlerin bahçeleri var mı?

a) Evet () b) Hayır ()

(‘Evet’ ise 9. soruya geçin, ‘Hayır’ ise 9. soruyu atlayın)

9) Bahçelerin toplam kapladığı alan evlerin toplam kapladığı alanın kaçta kaçı kadardır?

a) % 5 () b) % 10 () c) % 20 () d) Daha fazla (%

10) Mahalledeki konutlarda oturan kişiler itibariyle, kiracılar mı daha fazla yoksa evlerini kiraya veren ev sahiplerini?

a) Ev sahipleri (%

b) Kiracılar (%

c) Eşit derecede oturmaktalar ()

11) Kiracıların ev kirası ortalama ne kadardır?

a) 100-250 () b) 250-500 () c) 500-1000 d) Diğer (.....)

12) Mahallenizde oturan kişiler arasında akrabalık yada hemşerilik bağı var mıdır?

a) Evet () b) Hayır ()

(‘Evet’ ise 13. soruya geçin, ‘Hayır’ ise 13, 14, 15,16.soruyu atlayın.)

13) Bu akraba/hemşeri grupları kendi sokaklarını mı oluşturmuşlardır yoksa mahallede dağınık mı oturmaktadır?

a) Kendi sokaklarını oluşturmuşlardır ()

b) Dağınık Oturmaktadırlar ()

14) Bu akraba/hemşeri gruplarının mahalledeki yoğunluğu ne kadardır?

- a) Pek çok () b) Çok () c) Orta () d) Az () e) Çok az ()

15) Bu akraba/hemşeri grupları içinde yardımlaşma var mıdır?

- a) Evet () b) Hayır ()

('Evet' ise 16. soruya geçin, 'Hayır' ise 16. soruyu atlayın.)

16) Bu yardımlaşmanın yoğunluğu ne kadardır?

- a) Pek çok () b) Çok () c) Orta () d) Az () e) Çok az ()

17) Mahallenizde ortalama 150 m² olan bir evin ya da dairenin ücreti ne kadardır?

.....

18) Mahallenizde hiç hastane, üniversite, kültür merkezi gibi gerek kamu, gerekse de özel kurumlar var mı?

- a) Hastane ()
b) Üniversite ()
c) Kültür Merkezi ()
d) Diğer (.....)

19) Kamu yada özel bu tür kurumların mahallenizde yoğunlaşmasını ister misiniz?

a) Evet () b) Hayır ()

20) Bu kurumların mahallenizde yoğunlaşması için ne kadar çaba harcarsınız?

a) Pek çok () b) Çok () c) Orta () d) Az () e) Çok az ()

21) Önem derecesine göre sıralarsak, bu kurumların mahallenizde yoğunlaşması sizce mahallenize ne tür bir getirisi olur?

- a)
- b)
- c)
- d)
- e)

(ekonomik, siyasal, kültürel, insani vd.)

22) Mahalleniz 1980 öncesinde mi yoksa 1980 sonrasında mı kurulmuştur?

a) 80 öncesi () b) 80 sonrası ()

('80 öncesi' ise 23. soruya geçin, 80 sonrası ise 25. soruya geçin)

23) 1980'li yıllardan günümüze bir karşılaştırma yaparsak mahallenizde oturan kişi sayısında artış meydana gelmiş midir?

a) Evet () b) Hayır ()

('Evet' ise 24. soruya geçin, 'Hayır' ise 24. soruyu atlayın.)

24) Ortalama bir artış miktarı verecek olursanız, kaç kat artmıştır?

- a) 1 () b) 2 () c) 3 () d) 4 () e) 5 ()

25) Önem derecesine göre sıralarsak, insanların mahallenizi seçmesinde hangi özellikler belirleyicidir?

- a)
b)
c)
d)
e)
f)

(Ucuz Konut, İşyerine Yakınlık, Güvenli Bir Mahalle, Temiz Çevre, Hemşehri/Akrabalık Birlikteliği, Planlı Mahalle vd.)

26) Aşağıda saydığımız hizmetlerden yararlanamayan konutlarınız var mı?

- a) yol ()
b) su ()
c) elektrik ()
d) kanalizasyon ()
e) telefon ()
f) internet ()

27) En çoktan en aza doğru bir sıralama yaparsak, mahallenizde oturan kişilerin meslekleri hangileridir.

- a)
b)
c)
d)
e)

f)

g)

(İşçi, Memur, Hizmet Sektöründe Çalışan(öğretmen-hemşire-doktor-avukat), Esnaf, Küçük ve Orta Ölçekli İşletme Sahibi, Ev Hanımı, Büyük İşletme Sahipleri, Diğer)

28) Gelir grubuna göre bir sınıflandırma yaparsak, mahallenizde oturan kişilerin ağırlıklı olarak hangi gelir grubunu temsil etmektedir.

a) Asgari ücretten daha düşük ()

b) Asgari ücret ()

c) 435 TL- 1000 TL ()

d) 1000 TL- 2500 TL ()

e) 2500 TL- üzeri ()

Mahallenin adı:

Görüşülen Muhtarın Adı ve Soyadı:

Görüşme Tarihi

Görüşmeyi Yapan Kişinin Adı ve Soyadı:

Ek 2: Tezin Temel Denencelerini Test Etmek İçin Gaziantep Kent Bütününün Uydu Görüntüleri

Resim 1: Gaziantep'te Bazı Alt Sınıf Konut Alanlarının Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google Earth

Resim 2: Gaziantep'te Bazı Orta ve Üst Sınıf Konut Alanlarının Uydur Görüntüsü

Kaynak: Google Earth

Resim 3: Gaziantep Kent Merkezinin Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google Earth

Resim 4: Gaziantep Kentinin Güney Bölümünün Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google Earth

Resim 5: Gaziantep Kent Merkezi ile Organize Sanayi Bölgelerinin Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google Earth